

Seyfi Mûxûndî

ALEVÎ KÛRTLER'DE DUA VE GÛLBENKLER (*Kurmanca - Türkçe*)

SEYFIDINOV KUDRATBEKOV GÜLBAHAR VEKILBERDIYEV

Seyfi Mûxûndî

**Alevi Kûrtler'de
Dua ve Gülbenkler**

Bu kitabın tüm hakları Kalan Yayınları'na aittir.
İzinsiz çoğaltılamaz, kopyalanamaz, alıntı yapılamaz.

Birinci Basım: Kasım 2012

Teknik Hazırlık: Kalan Yayınları

Yayınevi Sertifika No: 22128

Baskı:

Öztepe Matbaacılık Hırdavat ve Gıda San. Tic.Ltd.Şti.
Kazım Karakebir Cad. 31/107, İskitler/Ankara
Tel: 0.312. 341 12 08

Matbaa Sertifika No: 13809

ISBN: 978-605-62261-7-5

Kalan Basın Yayın, Dağıtım
Çankırı Cad. Yıba Çarşısı, 45/381, Ulus/Ankara
Tel/Faks:0.312 324 04 20
Email: kalanyayinlari@mynet.com

Seyfi Mûxûndî

**Alevi Kûrtler'de
Dua ve Gûlbenkler**

Kapak Resmi Hakkında

*İnsan hakta Hak insanda,
Arıyorsan bak insana
Çok marifet var insanda
Madem ki ben bir insanım*

Daimi

İnsan Hak'kın içinde, Hak da insanın içindedir. İnsanlar el ele vererek bu evren içinde tıpkı gezegenler gibi sema dönmektedirler. Kırmızı renk ışığı, kahverengi renk toprağı, mavi renk suyu, beyaz renk de havayı ifade eder. Kırmızı, göğü ve erkeğı (Gök Baba), kahverengi yeri ve kadını (Toprak Ana), doğurganlığı sembolize eder. Mavi, suyu ve kadını ifade eder. Bu kadın müsahiptir. Beyaz, erkek ve havayı temsil eder, erkektir. Müsahipler su ve hava gibi şeffaftır. Kalbi su ve hava gibi görünür. Dostun dosta içi dışı gibi görülür. Paklığı, temizliği, birlikteliğı ifade eder. Dördü bir gömlekte, şekildedeki gibi kenetlidir. Dört baş sekiz kol on iki eder. Bu cümle on ikilere batındır. Dört baş cümle dördü temsil eder. Sekiz kol sekiz kapıyı temsil eder. Birleşmiş eller ve havaya kalkmış kollar hem kanadı hem de kutsal emek gücü olan boynuzu ifade eder. Kanatlar turnayı boynuzlar emeğı ifade eder. Dikey insanlar (kırmızı- kahverengi) kum saatidir. Zamanı ifade eder ki bu zaman da sonsuzluk anlamındadır. Yatay insanlar (mavi ile beyaz) yatay sekiz gibi bu zamanda sonsuzluğu ifade eder. Cümle çevresindeki daire ile birlikte Hak ile Hak olmayı ifade eder. Hepsinin ortasındaki nokta ilk başlangıç noktasını ifade eder.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
EFSANELERİN TARİHSEL ÖNEMİ	14

I.BÖLÜM MÛXÛNDÎ EVLİYALARI

BAMASÜR (BAWA MANSÜR)	23
DERSİM'DE KADIN EVLİYA: ELÊ TÊRÊ (1842-1955) .	42
DERSİM'DE BİLİNMEYEN BİR EVLİYA: ÇORİBORÎ . .	46
COŞIK BAWA (COŞPA)	61

II. BÖLÜM KÛTSAL MEKÂNLAR

Kêwrê Xızır	72
Kêwrê Koxıkê (Öksürük Taşı)	73
Çelebi Mezarı ve Ziyaret Menç	74
Kupık Kilisesi	77
Sılbus u Sutar (Tari)	77
Ziyareta Anetme (Sara nöbetleri ziyareti)	81
Mesil Baa (Baba)	81
Xoşrig	82
Çocuk Hastalıkları	82
İnce Belli Ziyareti	82
Ziyaretê Qızan Ziyaretê Lawan (Kızlar ve Erkekler Ziyareti)	83
Ağız Salyaları	84

III.BÖLÜM KURMANÇÇA (KURMANÇKİ) DUALAR

Güneş Doğduğunda Yapılan Dualar	87
Dûayê Zerîkîyan Ji Boy Rojî	88
Duayê Çiyayê Surîk	89
Banyo Yaptırılan Çocuğa Yapılan Dua	90
Harmanda Ölçüm Duası	91
Yol Duası	93
Sofra Duası	94
Lokma Duası	96
Baharı Karşılama Duası	97
Xızır (Hızır) Duası	99
İpe Bakılınca Yapılan Dua	104
Sünnet Duası	105
Boğaz Ağrıları İçin Okunan Dua	106
Çerağ Duaları (Dûway Çeraxe)	106
Çerağ Gülbengi	107
Dar Duaları	107
Cem İçinde Verilen Dualar	111
Dar Niyaz Duası	114
Cem İçinde Toplumla Verilen Dua ve Gülbeng	115
Cem Hizmetçilerine Verilen Dua	117
Gece Dağılma Gülbengi	118
Cem Dağılımında Cem Hizmetçilerine Verilen Dua	118
Cemin Dağılmasından Sonra Okunan Başka Bir Dua	119
Cemlerde Söylenen Bir Deyiş	121
Zakire Verilen Dua	122
Semazenlere Verilen Dua	123
Kapı Duası	123
Ev Temeli Atana Pir'in Yaptığı Dua	124
Eşik (Şê mug) Duaları	126

GİRİŞ

Kutsal Mekanlar, Efsaneler ve Dualar

Dersim'in kutsal mekânlarına hemen her köyde, her dağda, her vadide ve ırmakta rastlamamız mümkündür.

Dersim'de, hangi yoldan giderseniz gidin, çevrede bulunan birilerine "burada bir ziyaret var mı?" diye sorulduğunda en yakınımızda bir ziyaret veya kutsal mekânı size gösterirler.

Peki nedir bu kadar çok kutsal mekân ve ziyaret olmasının sebebi? Bütün evliya ve kutsal kişiler buraya mı toplanmışlar? Yoksa Anadolu için söylenen "Bin Tanrı diyarı" burası mı? Aslında bin Tanrılı diyar olması Dersim'e yakışır bir onurdur. Daha doğrusu belki de "Bin Tanrılı diyarın bin birinci mekânı" demek daha doğru olanıdır. Bin Tanrılı diyardan maksat bin evliyalı diyar olsa gerek.

Dersim coğrafyasında bu kadar çok kutsal mekân bulunmasının ardındaki gerçek nedir? Çok Tanrılı inanca mı sahiptirler? Yoksa çok mu cahildirler? Bu kadar çok ziyaret olması ne çok tanrılı inançtan kaynaklanıyor, ne de cahildirler... Bilakis tam tersi, 'yol'una batini olarak bağlı bilinçli bir toplumdur.

Dersim'de bu kadar çok ziyaretlerin olmasının nedeni Dersimlilerin doğaya ve doğa kanununa olan saygısı, sevgisidir. Dersimli, doğadaki her nesnede Hakk'ın bir sıfat olduğuna inanır. Doğanın her nimette, pınarda, dağda, taşta Hakk'ın cemalini görür ve onları kutsallaştırır. Doğayı kutsallaştırmayı Hakk'a olan saygı olarak görür.

Nimetini kaynak sularında görmüş, o su ile yaşamını sürdürmüş, bostanını sulamış ürün elde etmiş. Hakk'ın bir lütfü olarak gördüğü için o kaynağı/gözeyi/çeşmeyi ziyaret olarak görmüş. Hakk'a olan bağlılığını o çeşmenin başında göstermiştir, göstermektedir. Orada yıkanmış, su içmiş. Hastalanınca orada içtiği ya da yıkandığı ile bir şekilde şifa bulmuş. Bu her toplum için geçerli olsa da Dersimli bunu Hakk'ın lütfü olarak görmüş ve onu kutsallaştırmıştır.

Dağların kutsallığına Dersim'de olduğu gibi birçok inançta rastlarız. Ekim alanlarının az olduğu bu coğrafyada her türlü nimetini oradan almıştır. Meyvesini, hayvanının yaprağını, suların kaynağını; her şeyi dağdan almıştır. Düşmanın zulmünden kurtulmak için yine oraya sığınmış ve sığınmaktadır. Dağların bu konuda cömertliğini yine de esirgememişlerdir. Alevi inancında dağlara ihanet olmaz dağlara ihanet Hakk'a olan ihanettir. İhanetin cezasının çığlar, seller, vs. olduğuna inanılır. Her türlü vahşi hayvanlar da yine dağlardan kopup gelmiş ihanetin karşılığında insanoğluna gerekli uyarı yapmıştır. Doğanın kanununa uymayanın taş kesileceğine inanılmıştır. Kısacası dağlar, doğrunun da yanlısın da hem nimeti, hem öğretmeni, hem de kutsal evliyasıdır.

Dersim Alevi inancında dağlar evliyaların mekânıdır. Dersim'de evliyalar çoğunlukla ya dağlarda ya da kaynak suların kenarında ve önlerindeki mekânlarda olurlar. İlk orada ortaya çıkmışlar ve orada halka yürümüşlerdir. Kutsal mekânları da oradadır. Nimeti bol ve cömert korumacı olan dağları kutsal kılan temel buradan gelir.

Kısacası Tanrı doğadır. Doğa Tanrı'nın sıfatıdır. Alevi inancına göre doğada Hakk'ın cemalinin (sıfatının) en güzel aynası insandır. Cümle cisimler de Hakk'ın sıfatıdır. Onun için doğadaki her nimete saygı duymak gerekir. İhtiyacın dışındaki bir yaklaşım Hakk'a olan saygısızlıktır. Bu saygısızlık olduğun-

da doğa tarafından cezalandırılma da beraberinde gelir. Ceza-
cı olan Hüda değil insanoğlunun kendi nefsidir.

Dersim inancında Hakk Cemalinin aynası olan, insanın kendisinin cemalin aynası olduğunu bilmesindeki rehberler Pirlar, Mürşitler, Evliyalar, Reyberler ve en başta da Hızır'dır. Bunların izinde giden Hakk ile hak olur. Bunların zuhur ettiği mekânlarda şifa olur, doğru yol olur. İnsanoğlu bu emanete ihanet ederse kendisini cezalandırır. Cezası bazen dağdan kopan bir çığ, bazen sel olur. Kıtık olur. Öküzü ölür. Toplu hastalıklar olur. Dağ nimetinden sudan, gölden, havadan, şimşekten gelen cezalar, Hakk'ın emri rızasından öte insanoğlunun kendi yaptığı hatanın bedelidir. Bu nedenle Dersim'de ziyaretler, kutsal mekânlar, kutsal insanlara (pirler, evliyalar) saygı çok olur. Aborjinlerin kutsal mekânı ne ise Kızılderililerin kutsal mekânında odur. Kızılderililerin kutsal kıldığı ne ise Anadolu'da AleviKızılbaş'ın kutsal kıldığı da odur. Hakk'ı kendi özünde arayan, özünde yaşadığı doğayı da Hakk kılar. Doğayı Hakk kılan ise insanın Hakk'ın cemaline olan imanından kaynaklanır.

Dara düşen Dersimli imdadına yetişenin önce EliHızır, sonra da evliya ve piri olduğuna inanır. Dualarını, gulwenglerini bunlarla bezemiş. Bunların mekân kıldığı yerlere bağlamıştır. Bu mekânlarda bağladığı ip, çaput, bez parçası ona olan inancının bağlılık sembolüdür. Medeti Hızır, Ali Pirinden arayan, ona olan saygı ve inanç hakikatini bir iple bağlaması, buralar sadece aracıdır. Oradaki bütünü manayı bilmeyen zahitler onu bir çaput ve bez görmenin ötesinde de bir şeyi göremezler. "Hak ile hak olmak" veya "Hakk'a özüyle bağlanmak" manası da buradan gelir. Ziyaretlere bağlanan ip veya bez bu bağlılığın sembolüdür. Zaten Alevi inancında görünen sadece temsildir, cismanidir. Öz olan cemaldir, öz olan cemaletle bağlılık ve ermektir. Son dönemlerde ziyaretlere, ocaklara,

kutsal mekânlara ziyarette bulunanlar ip veya bez yerine kâğıt mendil, peçete dahi kullanmaktadırlar. Bir ziyarete bağlanan peçetenin ömrünün çok daha kısa süren zaman diliminde olduğunu, bağlayan da çok iyi bilir. Amaç oraya kâğıt peçete bağlamak değil, bez de değil. Bu davranış, öze bağlanmak içindir.

Dualar insanın Hak ile Hakkı olmanın aracı köprüleridir. Hakkın ne duaya, ne ibadete, ne kulun kendini bilmesine ihtiyacı vardır. İnsan Hakk'ın cemaline ermesi ve kendini bilmesi için bunları yapar. Doğa inançlarında insanlar, yöreden yöreye kişiden kişiye içinden (özünden) nasıl geliyorsa öyle yapmayı tercih eder. Alevi dua ve gulwenglerinde bu çerçevede şekil kazanmıştır. Onun içindir ki dua ve gulwengler bazı yörelerde kısmi olarak küçük değişiklikler gösterir. Bu onların farklı ve yanlış inanç sahibi olduğunu göstermez. Küçük değişiklikler gösterse de özü aynı olan duaların, yazılı bir kaynağa aktarılmamasa da bu güne kadar taşınıp getirilmesi büyük bir şanstır çok büyük inanç, büyük sadakat ve bağlılıktan gelir. Ne yazık ki milliyetçi akımların hızla yayılması ile milli kültürle birlikte milli din yaratılma hareketlerini de beraberinde ortaya çıkardı. Daha doğrusu şovenizm böylesine bir "Milli Din" yaratmanın yoluna gitti. "Milli Din" yaratma oyununu genellikle de Aleviler, özelde de Alevi Kürtler üzerinde oynadılar.

Cumhuriyetçilik, laiklik adına yola çıkanlar çağdaşlığın arkasına saklanarak ülkede Diyanet'i kurdular. Diyanet İşleri Başkanlığı, genelde Sünniliğe hizmet ederken özelde Hanefi mezhebini esas alarak çalışmalarını yürütüp kendi cephesinde ümmetçilik yaparken; sözkonusu Alevi Kürtler olunca her dönemde, onların ne kadar çok Türk ve müslüman olduklarını söyleyip bir yandan etnik olarak Türklüğü, öte yandan inanç olarak da Sünniliği ön plana çıkardı. Alevilerin Seyitlerini, Pirlarını gerici feodal beyler olarak vasıflandırıp tasviye et-

mevi, yok etmeyi amaçladı. Bu, özellikle 1937-1938 yıllarında yapıldı.

Bu temelde yürütülen politikalar ile Dersim Alevilerinin ne kadar Türk olduğunu her fırsatta ortaya koyarken aba altında sopa göstererek Dersimli'nin kendi dilinde ibadetini yasakladılar. Ne zaman ki Alevilik bir şekilde kabuğunu kırıp bir şekilde inanç özgürlüğünü isteyince Türkçe cem yapmalar teşvik edilip cemlerin dilini Türkçe yapmanın bin türlü oyunu ortaya kondu. Buna rağmen inançlı Dersim pirleri kendi öz varlıklarını korumak için her fırsatta atalarından kalan ibadet şeklini ve dualarını söylemekten geri kalmadılar.

Gerek Cumhuriyetin ilk yılları olsun gerek günümüzde olsun sözde feodal ağa ve beylere karşı olanlar Meclis'e taşıdıkları milletvekillerinin yine ağaların, beylerin çocukları olduğunu görüyoruz. Bu konuda tavizkâr olanların taviz vermedikleri tek şey Kürt Alevilerinin kendi dillerinden yaptıkları ibadetlerdi. Aradan doksan yıl geçmesine rağmen hala feodal ağalarla işbirliği yaptıklarının en açık örneğini Doğu ve Güneydoğu'daki aşiretlerde ve koruculuk sisteminde görmekteyiz. Bugün Güneydoğu'daki korucu başları yörenin feodal ağalarından başkaları değil. Söz konusu Aleviler olunca herkes bir anda çağdaşlaşıyor. Alevi pirlelerini ve seyitlerini yok etmekten, onların kendi dillerinde ibadetlerinin ilkel, gerici olarak adlandırmaktan, bu inanca sahip olanların da feodal ağalar olduğunu söylemekten geri kalmıyorlar.

"Tek Millet Tek Din" yaratma çabası kısmi olarak başarılı olmuştur. Şehirlere yerleşen Aleviler ve Alevi Pirleri ibadetlerini, ibadetlerdeki dualarını Türkçe okumaları, deyiş tamamen Türkçe söylemeleri şöyle dursun, Kürtçe hiç deyişlerin olmadığını söylemektedirler. Böylesi bir yok edilmiş ortamı içerisinde dua ve gulwenglerin toplanıp derlenmesi elbette gerekliydi ancak zordu. Bu konuda en büyük yardımı Mazgirt, Pertek,

Hınıs bölgelerindeki yaşlılar, özellikle de yaşlı kadınlar sağladı. Ne de olsa anadiline sıkı sıkıya sahip olanların başında yaşlı kadınlarımız gelmekteydi. Bu desteği ve yardımı yapan herkeşe teşekkür ederken en başta o annelerin ellerinde öperim.

Duaların bir kısmı eksik olabilir. Dilerim duyarlı bazı dostlar bu eksikleri ilerde tamamlayıp, yok edicilere inat ve bu güzel inancın yüzü hürmeti için bu inancın varlığını sürdürmesine katkıda bulunurlar.

Konumuzun önemli bir bölümü de Alevilerin Cemlerinde, dualarında, deyişlerinde, duazlarında geçen terimlerdir. Alevi inancındaki hemen her şeyi Horasan üzerinden Orta Asya'ya, oradan da Türkçülüğe, Türklüğe bağlayan milliyetçi düşüncenin ne kadar art niyetli olduğu ortadadır. Terimlere baktığımızda Farsça, Kürtçe, Arapça ve Türkçe kelimelerin oranlarına göre bu inancın "Milli Din" olmadığını ortaya koymaktadır. Bu terimlerle ilgili özellikleri ve açıklamaları bir başka kitapta değerli okuyuculara sunacağım.

Tarihte Türkçe ve Türklük ile ilgili hiçbir söylemi ve yazısı olmamasına rağmen Hacı Bektaşî Veli gibi bir piri aracı olarak kullanma yine "Milli Din" politikasının bir parçasıdır. Amaç önce o toplumun dilini ardından da inancını ve kültürünü yok etmektedir. "Aleviler Türk'tür" politikasının temelinde yatan da budur. Hacı Bektaşî Veli'nin kendisi dahi böyle bir iddia peşinde gitmemiş, bilakis evrensel bakışla hareket etmiştir. Yazılarını yazarken Türkçe yerine Arapçayı tercih etmiştir. Arapça olarak tercih ederken dahi Türklüğe alternatif olsun diye yapmamıştır.

Kürtçe dualarla ilgili yazılar bazılarını rahatsız edecektir. Yalanlamaya kalkışacaklardır. Özellikle genç kesimin kafa karışıklığına yöneleceklerdir. Bu konuda şüphesi olan herkes çevresindeki yaşlılara bunları okusun. Eminim yaşlıların birçoğu bunu teyit edeceklerdir. Buradaki amacımız milliyetçi

cephe yaratmak değil, kaybolmaya yüz tutmuş bir inancı ve o inanca ait bir kültürü kurtarmak ve sürdürmektir.

Efsaneleri ve kutsal mekânları dünyanın her yerindeki mitlerle karşılaştırıp ortak özelliklerini bulabilirler.

Bize göre Alevilik evrenseldir. "Milli Din" politikalarını yapanların veya buna alet olanların hedefi Aleviliği yok etmektir. Duyarlı her insan bunun karşısında duruşunu göstermelidir ki inancını yaşayabilsin ve yaşatabilsin.

Seyfi Mûxûndî

EFSANELERİN TARİHSEL ÖNEMİ

Efsaneler toplumların yaşam ve inanç şeklini yansıtan birer aynalardır. Bu mitolojik hikâyelerin olay içindeki rolleri ve ilişkileri aynı zamanda toplumun karakteristik, ahlaksal, yaşam ve yaşama bakış tarzını da yansıtır.

Bir toplumun içerisindeki efsane çokluğu ve çeşitliliği o toplumun kültürel zenginliğinin ne derece geniş olduğunu ifade eder. Toplumlara diğer toplumlardan ve inançlardan ayrılan en önemli ayrıcalardan biri de efsanelerdir. Efsaneler bu ayrıcalığı belirlediği gibi, aynı zamanda farklı toplumlar ve inançlar arası bağı ve bu bağı tarihsel özelliğini de ortaya koymaktadır. Bir inancın ve toplumun içinde var olan bir efsanenin başka toplumlar içerisinde var olmasının birden fala sebebi vardır. Bu ortak sebeplerin temeli şunlardır.

- 1) Farklı toplumların aynı kökenden gelmiş olmaları.
 - 2) Toplumsal kültür ve inancın ötekilerine göre baskın olması.
 - 3) Mevcut efsaneye sahip olan toplumun tarihte etkin bir inanç ve kültüre sahip olmaları.
 - 4) Ticari ilişkilerin etkisi.
 - 5) Mevcut coğrafyanın göç almaya elverişli olması.
 - 6) Ortada var olan efsanenin tarihin çok gerilerinden gelmiş olması. Daha doğrusu efsanenin hayli yaşlı olması.
 - 7) Efsanenin kendi yaşam ve inançlarına uygun olması.
- Efsaneleri bu başlıklar altında ele aldığımız zaman konuyu daha sağlıklı ve objektif göz ile değerlendiririz.

1) Dersim Alevi inancı içerisinde yer alan bazı efsane ve efsanelerin temelinde gelişen terimler, gelenekler ve inanç ritüellerinin bir benzerini çevredeki Arap, Türk, Fars, Hint toplumları arasında karşımıza çıkmaktadır. Bu, bu inancın, toplumların binlerce yıl gerilerden gelen ortak bazı özelliklerden gelmiş olabilirliğini oluşturur. Terimler kısmına baktığımızda bun çok daha net görebilmekteyiz.

2) Ortak olan efsaneler aynı zamanda baskın olan kültürün ve inancın etkisini de ortaya koymaktadır. Bir dönem bu coğrafyada devlet kurmuş veya bu coğrafyayı egemenliği altına almaları bir etkidir. Etkin toplum haliyle kendi inanç ve efsanelerini de bir şekilde buraya taşımışlardır. Yerli olan toplum bunu almış bir şekilde kendi inanç ve yaşamlarına uyarlayarak kendilerine mal etmişlerdir.

3) Mevcut efsaneye sahip olan toplumun etkin bir yapıya sahip olması efsanenin başka toplumlara aktarılmasına önemli bir etkidir. Toplumun yöneten kesim olmadan etkin olması zanaat, eğitim, inancın sağlam ve inandırıcı olması, yoğun sanat elamanları ve zengin ekonomik yapıya bağlıdır. Böyle olan toplumların inanç ve efsaneleri süreklilik sağlar ve devam ettirirler. Nitekim Dersim inancında yer alan duvar yürütme, canlılara hüküm etme, bitmeyen sofrası, Kurbanı yeniden can verme, Reenkarnasyon bunlardan bazılarıdır.

4) Ticari ilişkiler, kervanların, kervan sarayların, kervan hanlarına uğrayanların, gezginlerin, efsane ve masal anlatıcıların o kültürün ve efsanenin yayılmasına önemli katkıları olmuştur. Hatta sürekli yer değiştiren ve gezici el sanatkarları olan Çingenerin de bu efsane ve kültür aktarımlarına önemli araçları olmuştur.

5) Büyük göçler binlerce yıl süren bir tarihi olaydır. Ve göz ardı etmememiz gereken bir gerçektir. Tarihte Orta Asya'da göç eden çeşitli milletler, Büyük İskender'in zulüm ve katli-

amından, Avrupa'da kilise zulmünde, Arap İslam şeriatı zulmü ve katliamından, Çingiz'in(Cengiz) zulmünden ve katliamından kaçanların bir kısmı bu sarp yerlere göç etmeleri önemli bir kültür taşımacılığı olmuştur. Dersimin coğrafik yapısı göçlere uygun olduğu için, açlıktan, zulümden, katliamdan kaçıp da sığınacak bir yer olarak velinimet bir coğrafya olmuştur. Hem saklanma, hem de barınıp beslenme için bulunmaz bir diyar. Bu gelişler bazı efsane, kültürleri ve inançları da birlikte taşıyıp getirmiş ve yerli kültürle harmanlayıp bugünkü şekline sokmuştur.

6) Anadolu'da tarihçilerin kazılarda çıkardıkları belgeler gün yüzüne çıktıkça yeni yeni destanlar, mitolojiler, inançlar, efsane ve kerametlerle karşılaşılıyor. Her ortaya çıkan yeni-nin karşısında "Bu efsanenin aynısı (veya benzeri) bizim Dersim'de de anlatılıyor." Demenin temelinde Dersim inancının ne kadar gerilerden geldiğinin açık ifadesidir. Zaten sözlü tarih aktarımının en mükemmel yerlerden biri de Dersim Aleviliğidir. Alevilerin "Kalu Beladan beri Aleviyiz." "Yer gök yok iken Kandili Nurdan var olan Penciala'nın devamıyız." Ya da "Naci ile Naciye'nin (ŞitNaciye) zülbindeyiz" bu ifadelerinin kaynağı da budur.

7) Bir başka toplumdan ithal edilen efsaneler ve inanç parçaları toplumca kendi inanç ve yaşamlarına uyarlar. Ya yeni aktörler yaratır ya da mevcut olan kahramana farklı misyonlar yada önceki var olan misyonları yükleyerek kendinden bir haline getirir. Nitekim Hz Ali ve 12 imama yüklenen, yakıştırılan da budur. Namazsız, camisiz, hacsız, 12 imam yerine cemicvatlı, pirtalipli bir 12 imam konmuştur. "Eli kılıçlı adam öldürenin cemde yeri yoktur" deyip Savaşçı Ali'yi bunlarda arındırıp posta oturtmuştur. Bu Ali'yi zaten bütün Alevilerce baş tacı yapmıştır.

Efsaneler bu yapıda ortaya çıkmış ve gelişmiş ve toplu-

mun aynası haline gelmiştir.

Yağmacı baskıcı, kan dökücü, sindirici, zülüm yapıcıların efsaneleri de bu temelde oluşmuştur. Hatta yaşamları da bu çerçevede gelişmiştir.

Ezilen, ezilmenin karşısında çaresizliğinin kurtuluşunu mitolojik kahramanlar ve tanrılardan bekleyenlerin efsaneleri de bu temel üzerinde oluşmuştur.

Yaşamları doğa ile bütünleşen, en büyük sorunu en büyük çelişkisi doğa ile mücadele olan insanların efsanesi ise doğa ile olan ilişkiler temelinde gelişir.

Bu üç başlık altında ele aldığımız efsanelere baktığımızda Dersim Aleviliği yaşamın neresinde yer aldığını tahmin etmek zor olmasa gerek.

Dersim Alevilerinde efsaneler özellikle doğa temelinde etkisel olarak da ezilme temelinde gelişmiş efsanelerdir.

Dersimdeki evliyalar, ziyaretler, melekler, pirlar, kerametler ve onların bağlı olduğu coğrafik yerler; doğa sevgisi, doğaya olan saygı; saygısızlık halinde uğrayacağı felaket ve zararlar göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Dualarına baktığımızda ise yalvarma yakarma, medet ummanı dışında hakaret ve düşmanlık yapan ve körükleyen bir olguya rastlamayız. Hata-yı tekrarlamamak için nasıl bir süre izlediğini ortaya koymaktadır. Bu etki Dersim ve Dersim çevresindeki Alevileri de önemli ölçüde etkilemiştir. Sivas, Malatya, Adıyaman Maraş Erzincan, Bingöl, Muş ve Erzurum Alevilerini de önemli ölçüde aynı temelde etkilemiştir. Doğaya ve doğa yasalarına saygının ödülü; saygısızlığın sonucu doğa tarafında göreceği cezalandırmayı bir daha tekrarlanmaması için Aleviler efsanelerden çok aradıkları derslerle buna uymaya çalışmış. Bu çalışmanın temelinde Alevi inancının temelleri üzerinde binayı yükseltmiştir.

Alevilerin bu yaşam ve doğa inancının bir benzerini dün-

yanın öbür ucunda Kızılderililerin yaşam ve inançlarında rastlamaktayız. Kızılderililerle doğa arasındaki köprüyü nasıl ki kabile liderleri ile kabile büyücüleri sağlıyorlarsa Alevilerde bu köprüyü sağlayan pirler, dedeler reyberlerdir.

Bir İslam, Hıristiyan, Musevi ya da eski Grek efsanelerinde doğa ve insan toplulukları merkez olması genellikle devre dışı kalmıştır. Baş rol oynayanlar Tanrı, Melekler, cinler olmuş insan olarak sadece peygamberler burada rol oynamışlardır. Bu da Dersim Aleviliğinin öteki inançlardan ayıran en büyük özelliklerden biridir.

Olimpus Dağı'na yerleşmiş olan tanrılar İnsanlara hüküm ederken baskı korkutma ve ölümden başka bir şey vermediklerini genellikle de savaşı ön plana çıkarmışlardır. Bu savaşı hem kendi aralarında; hem de insanlara karşı uygulamışlardır. Bunları örnek alan Grekler ise çevresindeki ötekilerle sürekli savaş ve yağma hareketlerinde bulunarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Aynı zaman diliminde Sümerler ve Şaman topluluklarına ve onların yaşam ve inanç arasındaki ilişkilerine baktığımızda ise kötü güçler ve iyi güçler arası savaş düelloları hep ön planda olduğunu görüyoruz. Savaş ürünü olarak ganimet, kölelik, yağma olgusu ile karşılaşırız. Efsaneleri de bu temelde şekillenmiştir.

Dersim efsanelerine Pirlerin ve evliyaların tarihteki yaşamlarına baktığımızda biri birleriyle savaşan, biri birlerine ayak oyunu yapan bir tek seyit, pir, evliya, ziyaret, ocak ile karşılaşamazsınız. Hemen hepsi biri birlerini tamamlayan efsaneler zinciri ile oluşmuştur. Bilakis doğa ve doğadaki velinimetleri nasıl elde edeceğini anlatan efsaneler ve saygı çerçevesinde ders verici hikayelerle karşılaşırız.

Dersim efsaneleri içerisindeki melekler, olağanüstü güç sahipleri insanı doğayı nasıl baskı ve egemenliği altına alaca-

ğını değil; onlarla birlikte yaşamı nasıl kolaylaştıracağıının derslerini vermektedir.

Aleviliği öteki inançlardan ayıran en önemli özelliklerden biri de budur.

Ali'yi kendine mal ederken bir savaş makinesi olarak değil; piri fani muhabbette hamur gibi eriyen, "konuşan Kuran" (Kurani Natık) biri olarak anlatır.

Dersimde insanların uğradıkları haksızlıkları, katliamların önüne geçmek için savaşarak değil; Hızır'a Ziyaretlere, Evliyalara, pirlere ve onların dua ve gulwenglerinin havale etmiştir. Dersim inancının ibadetlerinde kullanılan dua ve gulwenglerinin hiç birinde içerisinde "Cihat" sözü geçmez. "Kılıcını keskin et" cümlesi batıdaki Bektaşilerin gülbanklarından Dersim Alevilerinin duaları içine girmiştir. Eskiden hiçbir pir bu cümleyi kullanmazdı. Dersim Alevi inancında sorunların çözüm önerisi hiçbir zaman cihat olmamış ve olması da önerilmemiştir.

İnsan oğlunun yegane savaşı doğa ile olan savaşını önermiş. Bunu da vahşi bir savaş olarak değil de doğa ile saygı çerçevesinde, doğanın yasalarına uymak kaydı ile olmasının esas almıştır.

Aleviliği başka dinlerin mezhebi, parçası olduğunu söyleme yanılığısı içinde olanlar bir kez daha düşünmelerinin yarar vardır. Aleviliğin Sami dinlerinde çok uzak doğa inancına çok yakın olduğunu görecekler. Alabalığı, geyiği, dağı, pınarı toprağı kutsal kılan onların verdiği velinimettir. Alevi inancını şekillendiren de bunlar olmuştur.

Zulme karşı zulüm yapmaktan kaçınmış, kısasa kısası asla aklına getirmemiş dağlara, doğaya, doğanın bağrına saklanmıştır. Doğa onu saklamış, beslemiş, korumuş ve barındırmıştır. Alevi doğadaki her nesnenin hakkın bir sıfatı olduğunu öğrenmiş saygı duymuştur. Doğaya olan saygının Hakka olan saygı olarak görmüş, tanrının doğanın kendisi oluşunu ve bu nedenle doğa ile

bütünleşmenin bilincini geliştirmiştir. Hakkın cemalini sıfatlarını görmedeki önderlerin mürşitleri, pirleri, Reywerleri, ziyaretleri, ocakları ve kutsal mekânları hak bilmiştir.

Orta Doğu Semavi dinlerinin çıkış merkezidir. Bu dinler insanların kötü davranışlarından arındırmak ve insanları kendilerine bağlamak için onları Cehennem, şeytan, Ateş, cin, peri... ile korkutarak sağlamaya çalışmışlardır. Bunlarla korkutma yetersiz kaldıkları zaman ise Cuma günleri şerriyat meydanlarında (kelle meydanı) kelle uçurtma veya Pazar günü meydanlarda giyotin kullanmışlardır. Sonuçta can almayı esas almışlardır. Oysa Alevi inancında can alma yoktur. En kötü fiilin cezası "yol düşkünlüğüdür" ve kişi Alevi toplumunun dışına atılır. Can almak insanoğlunun hattı değil bilincindedir.

Yine bu semavi dinleri insanların kendi gibi yaşamı ve inanmayı garantilediği zaman ödül olarak önerdikleri cennet, huri, öteki tarafta birden fazla kadın gibi bencil, çıkar hedefleyen vaatlerde bulunarak sürdürmüşlerdir.

Oysa Alevi inancı Cennet yerine Cemale ermeyi en başta esas almış, doğa ile olan bağı esas almıştır. Doğaya karşı yaptığı her yanlışın doğadan gelecek bir ceza ile cezalanacağını, yaptığı her doğru güzel şey için doğa tarafından ödülle onurlandırılacağını bilincini geliştirmiştir. Bununla ilgili hemen her köyde ve her evde onlarca hikâyeler ve yaşanmışlar anlatılmaktadır. Aleviler cehennemi tanımlarken bile cesetten çıkan can kötü fiillerde bulunmuş ise ruhunun kötü bir varlığın bedenine gireceğine dair onlarca efsaneler vardır. Yaptığı yanlışların karşılığında cemale erememenin cezasını çekeceğini, cemalde mahrum kalacağını anlatan onlarca efsane vardır. Dua ve Gülbanklarını da bu temelde yaratmıştır.

Ödül olarak EhliSünni kesimi cenneti vaat ederken Alevilik cennet olarak bu dünyada helali ve güzel nimetlerin yanın-

da öteki tarafta hak cemaline ermenin güzelliğini ve de önemini anlatmıştır. Belden aşağı şehvetin ödülü bırakın ikinci planda kalması hiç konu bile edilmemiştir.(Cennete kırk huri gibi) Cennet isteği bencillik olarak görülmüştür. Çünkü Alevilere göre Cennet'te sonsuz değildir. Sonsuz olan tek şey Cemal'dir. Cemal ise Hakk'ın kendisidir. Hak cemaline ermeyi Cennetten daha ahval olduğunun bilincine ermiştir.

Aleviler Doğa ile olan mücadelesinde çaresiz kaldığı zaman Eli (OliAli) ve Xızır'ı çağırır onlardan medet bekler. Yardım dilediği bu uluları kendi iç dünyasında mazlum ve mazlumların yanısı görmenin ötesinde başka bir şey yakıştırmamıştır.

Herhangi bir yerde karşılaştığımız soruların en başta gelenlerden biri de "Alevilik nedir?" sorusudur. Bunu hem Alevi olanlardan, hem de Alevi olmayan insanlardan duyuyoruz. İşin içinde en çıkmazların verdiği cevap "Kitapları aç oku." önerisidir. Biraz daha bilgisi olan veya var olduğunu iddia edenlerin ise "Alevilik anlatılmaz yaşanır", "Alevilik Ali'yi sevmektir", "Alevilik İslam'ın merkezidir." "Alevilik Kerbela Katliamını dile getirip EhliBeyti sevmektir." "Alevilik 12 İmama iman, Yezid'e Lanet okumaktır." "Alevilik bir Mürşide ve Pire bağlanmaktır." gibi bazılarının doğru, bazılarının da kıyı ve köşesinde geçmek olan yüzeysel anlatımlarla geçiştirildiği bilgilerle sınırlı kalmaktadır.

Oysa Alevilik yukarıda anlattığımız gibi Hak cemaline ermek için doğadaki her nesnenin Hakkın bir sıfatı olduğunu ve bu temelde doğaya olan saygıyı elde bırakmamak olduğunun bilincine ermektir. Doğanın, doğadaki her nesnenin bir saygı çerçevesinde ilişkili olmanın önemi temelinde yaşam sürmesi gerekliliğini bilmek ve yaşamaktır. Bunun dili, ışığı, yol göstereni ise pirlar, talipler ve onların yaşam dersleridir. Bu yaşam derslerinin en iyi öğreticileri ise efsaneler, kerametler ile ilgili

anlatımlardır. Bu nedenle Dersim Alevi efsaneleri ile ilgili yazıları okurken her efsanenin sonunda içindeki ana fikri iyi düşünmek lazım. Alevilik Hakk cemaline ermenin yolu doğadaki her nesnenin birer sınav sorusu olduğunu görmektir. Onunla olan her doğru ilişkinin bizi hak cemaline yaklaştırdığını, yanlışların ise cemalden uzaklaştırdığını bilmektir.

Dersim'deki efsanelerin, efsaneleri yaratan keramet sahipleri ve kerametlerin çeşitliliği Anadolu'nun en zengin bölgesi olduğunu söyleyebiliriz. Hatta çevresindeki benzer Alevi efsaneleri de bir şekilde Dersim ile bağlantı kurularak oluşturulmuştur. Örnek olarak Sivas, Erzincan, Hınıs, Varto, Bingöl ve Elazığ'da anlatılan bir efsane veya keramet örneği "Dersimde gelen bir pir..." diye başlayan oldukça yaygındır. Bu efsaneler çeşitliliğin altında yatan her inanca ve topluma karşı gösterilen hoşgörü ve saygıdır.

Dersim Kürt, Ermeni ve Türkmenlerin binlerce yıldan beri bir arada yaşadığı bir coğrafyadır. Tarihte Ermenilerle Kürt Alevilerinin kavga ve savaş yaptığına rastlamadığımız gibi, karşılıklı hoş görü ile bir arada yaşam ve bazı paylaşımlar yaptıklarına dair onlarca anlatım ve efsaneler mevcuttur. Ta ki Osmanlı'nın Ermeniler ve Aleviler üzerine oynadığı 1915 yılları oyunlarına kadar. Hatta bu dönemde dahi Aleviler Ermeni çocuklarını kurtarmak için gösterdiği çabalar dilden dile bugüne kadar anlatılmaktadır.

Tüm bu temelde baktığımızda Dersim'in her pirin, her ziyaretin, her gölün, her dağın, bir efsanesi vardır. Her efsanenin, hikâyenin, pirin, yaşlı Dersimli'nin anlatımı içinde de bir hayat dersi vardır. Onun içindir ki "Dersim Efsaneleri"ni öğrenmek, hayatı öğrenmek, Aleviliği öğrenmek, Aleviliği yaşamaktır.

Anadolu kaya anıtlarının üzerindeki anlamlar Dersim efsaneleri içinde saklıdır.

1. BÖLÜM MÛXÛNDU EVLİYALARI

BAMASUR (BAWA MANSUR)

Hayatı ve Efsanesi

Bamasur, Baba Mansur veya Bawa Mansur adı günümüz konumuyla bugünkü TunceliMazgirtDarıkent veya yakın tarih söylemi ile Anadolu Mecingert (Mezgır, Mazkert) Muhundu (Moxûndî/Mûxûndî/Mûxûndû) noktasında başlar. Çevrenin en tepede bulunan seyitlerden biridir. Dersim'de pirlerin piri olarak bilinir. Anadolu'ya yayılmaları bu noktadan başlamıştır. Bamasurlular, Mazgirt dışında "Seyide Nala Karê" olarak tanınırlar ve çağrılırlar.

Kureşan seyitleri sayı bakımında Bamasurlara göre daha kalabalık nüfusa sahip olmalarına rağmen Bamasurların coğrafik etki alanının daha da geniş olduğunu görüyoruz. Kureşanlara baktığımızda bir soy aile ötesine geçip bir aşiret aşamasına geldiği halde Bamasurlar aşiret adlandırması gibi bir vasıflandırma ile değerlendirilmemektedir. Kureşanlıların, Bamasurların Pir olarak tanınmaları ise önemli bir avantajdır. Oysa Bamasurların piri (bir kesim) Sey Saunlu olmasına rağmen Sey Saunlar (gerçek adı Sey Seyfi veya Sey Seiahaddin'dir) böyle geniş bir coğrafik yelpazeye sahip olamamışlardır. Bamasur'un ilk geldiği yer bakımında değişik söylenceler olsa da genellikle farklı ayrı yer üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan biri Horasan'ın Meşed kentinde geldiğinin söylenmesi-

dir. Ya da Nişbur'dan (Nişabur)... Bir diğ er söylem ise Medine'den geldiği söylemidir. Bir diğ er iddia ise Mezopotamya'dan gelme iddiasıdır. Mezopotamya gelişi genellikle eski Haranı veya Bağdat Sabiliğine dayandırılan teorilerdir. Medine'den gelindiğini söyleyen inanışa göre Mansur, değneğini ya da ateşini havaya atar ve ardından gider. Değneği Urfa'ya düşer Bir daha havaya atar ve Palu'ya düşer. Ve  c nc  atışta Muxundu'ya düşer. Muxundu'da  c defa havaya atar  c defa aynı yere düşmesiyle Muxundu'ya yerleşir. Yere düşen değneğin orada yeşerdiği rivayet ediliyor.

Bir diğ er anlatıma göre de Bamasur Horasan'ın Meşed (Ateş Kenti) kentinde Bezircan köyünde asasını ateşin içine atar ateş söner ve yalnız asasının ucunda k z kalır. (K z n adı Kosigi'dir.) Bunun  zerine "Artık burada ocağımız t tmez gitme vakti geldi" der ve Kosigi'yi havaya atar. Palu'ya düşer. Tekrar havaya atar bu defa da Muxundu'ya düşer. Varır bakar ki ucu ateş olan asa düştüğü yerde yeşermiştir. (Bamasur'un bu kerameti oğlu İbrahim'den devam eder. Lakapları " ik Fıryanlardır." ' ik Fıryan' Ateşi uçan veya ateş uçuran anlamındadır. Seyit İbrahim'in aynı yöntemle Pülümür tarafına g ct ğ  anlatılır.) Bir anlatıma göre Mansur'un elindeki meşur bu değnek/asa "Trawiy'nin evinin önündeki duttur." (Bak. Trawiy'nin dutu) Duvarı yürütüp ikinci ev yaptıktan sonra ise ikinci bir dut ağacı diker. Bir diğ er söylenceye göre ise bu asa şu anda ocağın bulunduğu yerdeki dut ağacıdır. Bir anlatıma göre de Bamasur'un ilk ev yerinin yanındaki dardağan ağacı Bamasur'un asası olan ağaçtır. Asasını taşın ortasına  akar ve yeşerir. Bu ağaç yaklaşık 69 yıl kadar önce kurur, ancak aynı yerde bir daha yeşerir. Asanın dardağan veya dut olması Alevi inancı açısında önem arz etmektedir. Dardağan Kürtçede Tawiy, Dut ise Tu olarak isimlendirilmiştir. Her ikisinin ses fonetiği olarak biri birine yakın olması Batini manada her iki ağa-

cın da Kürt Kızılbaş dilinde önem arz etmektedir. Zaten Bamasur'un ilk ev yaptığı yerde hem Tû hem de Tawiy vardır. Bir anlatıma göre dardağan (Tawiy) olması ihtimali daha yüksektir. Ta= çubuk wiy=onun "Onun Çubuğu" anlamını pekiştirmektedir. Bazı anlatımlara göre Tawiy (dardağan) ağacını ilk getiren Bamasur olmuştur. Muxundu'da "Dara Bamasur" tanımlaması da söz edilir. Ayrıca erkân darı sözü de bu paralellikte yer alır. Türkçe de dardağan tanımlaması da bize ister istemez Alevi erkânındaki dar uygulamasını hatırlatır. Dardağan meyvesinin dışının kırmızıya çalması, ateşi veya kırmızı (ışığı) çağrıştırması; çekirdeğinin de inciye benzemesi ve incinin ya-

radılış efsanesini çağrıştırdığı için incinin kutsal olması Tawiy (dardağanın) kutsallığını güçlendirmektedir. Bir başka önem de Ta=çubuk, elif, doğruluk, derviş ve peygamber asası olması; wiy=hu= Tanrı veya ışığı çağrıştırması, "tanrı yolu veya tanrı değneği" anlamını kutsallaştırır.

Dara Bamasur olarak bilinen ağaç bugün Muxundu yerleşim merkezinde yer almaktadır. Bir anlatıma göre

*Bamasur'un ilk ev yaptığı yerdeki dardağan ağacı.
Bu ağaçsonradan aynı yerde yeşerenikinci bir ağaçtır.*

Bamasur Muxundu'ya ilk yerleştiği zaman bu meşe ağacının altında cem yapmıştır. Bugün tamamen kurummasına rağmen kuru parçaları meydanda olduğu gibi durmaktadır.

Dara Basur. (Bamasur Ağacı)

Dersim mitolojisinde, Şah Haydar da denilen Duzgın Bava ve Dewres Cemal, kış gününde kuru ağaç dallarına asaları ya da tarikleri ile dokunarak, onları yeşillendirmekte ve hayvanlarını beslemektedir. Kureş efsanesinde ise, yere dikilen asa yerine iki ağaç yetişir. Ayrıca meşe dallarına vurarak onları yeşertmesi ve onları keçilerine yedirmesi Duzgın'ın ve Kureş'in efsanesinde geçen ortak özelliktir.

Anadolu evliyalarının bir çoğu kendisi ile

beraber getirdiği ağacı yeşerterek ermişliklerini geleceğe taşımışlardır. Aslında zahiri olarak ağaç olarak betimlenen kuru ağacın yeşertilmesi olsa da batini olarak kaybolmaya, kurumaya yüz tutan bir düşüncenin yeniden yeşertilmesidir. Anadolu'da önce Hristiyanlarca sonra da İslam olanlarca yok edilmeye çalışılan kadim Alevi inancını yeniden yeşerten Anadolu'nun 11001200'lü yılların pirleri ve evliyalarıdır. Bamasur'un da getirdiği dardağan veya kuru dut ağacındaki asasını yere dikmekle inancın yeniden yeşerdiğine inanılmaktadır.

Ayrıca bir diğer anlatıma göre ise Bamasur demirden bir ayakkabı ve demirden bir asa ile yola çıkar. Ayakkabısı delinip, asası tutaç yerine geldiğinde kendini Muxundu'da bulur. Bunun üzerine Muxundu'ya yerleşir. Bu anlatım daha çok masalımsı bir anlatım olduğu için inandırıcılığı zayıf ama anlatımlar arasında olduğu için aktarmaya gerek buldum.

Bamasur'un evinin ilk yapıldığı yer Oway Seyidan (zaten adını da buradan almaktadır.) denilen yerdir Derenin kenarında büyük bir kayanın altında evini yapmaya karar verir. Burada hem dar dağın hem de dut ağacı bulunmakta. Bir zamanlar o kayanın dibinde bir de pınar vardı. Kureş, Bawa Bamasur'u ziyarete gelince Bamasur duvara biner ve bugünkü

ocağın bulunduğu yere karşılaşırlar. Kureş'in indiği yerde bir kaya parçası var. Kayanın üstünde yakın zamana kadar da dar dağın ağacı vardı. Bu taş niyaz olunup mum yakılırdı. Bamasur'un duvarı ile bu taş arasında yaklaşık on metre mesafe bulunmaktadır. Bamasur bu kerametten sonra evi buraya yapmaya devam eder.

Kureş'i karşılarırken yolda düşen taş veya dönerken duran geri gelmeyen taş.

Tuya Bamasur.

Tuya Bamasur

- 1) Bamasur'un ilk duvar yapmaya başladığı yer. (Owey Seyidan)
2) Bamasur, duvarı yukarı yürütüp, Kureş'i burada karşılar. (Muxundu)

Köyde saygın ve güvenilir, sır sahibi bir zat olarak yerleşir. Evin yapımı sürerken damın üstünün kapanması için dam direkleri (kêran) almak için Bağın'e gitmeye karar verir. (Bu direklere Türkçe "Ana" direk veya "Baba" denmesi de ayrı bir önem kazanmaktadır.) Muxundu halkına "Îşev kes der mekevın û der" ("Bu gece hiç kimse dışarı çıkmasın.") uyarısında bulunur. Gece yarısı iki direği iki horozun arkasına öküz gibi koşum yaparak getirir. Getirdiğinde horozların tepesinde birer mum yakılı vaziyette bulunuyormuş. Bamasur da elinde kırmızı bir yılanı (marê sor) kamçı gibi kullanıyormuş Bugünkü gözeler (Çavîye Bamasur) mevkiine geldiğinde, köyde "dışarı çıkmama" uyarısına uymayan Tıngê (Mala Tıngê ailesi hâlâ Muxundu'da vardılar.) Gözenin bulunduğu yerde bir taşın arkasında Bamasur'un yolunu gözlüyormuş Tepesinde birer yanık mum ile arkasında direkler koşulmuş kırmızı horozlar, Bamasur'un elinde de marê sor (kırmızı yılanı) kamçı gibi kullan-

diğını görünce dayanamaz bulunduğu taşın arkasında ortaya fırlar:

"*Kêran dû dîkan / Ez wîy kırametî ra qurban*"

(Horozlara koşulmuş direkler/Kurbanım, çıkarttığın ke-
rametler) diye bağırır.

Böyle der demez horozlar ve yılan ortadan kaybolurlar. Di-
rekler olduğu yerde kalır. Bugün Çavî'de (Göze'de) bulunan
kavak ağaçlarının bu ağaçların devamı olduğu söylenir. Bama-
sur üzümlüp ağlar, figan eder. Gözyaşları da buradaki pınar olur.
Oradaki pınara bugün de "Çavîyê Bamasur" denir. Tingê'ye
döner der ki "Bıko şala pıšta we caran ney herdê. Ûn jî bav
wey we şala lawy xa newîynî" yada "Ser û berê we negîwî hev"
(Dilerim asla kavgada sırtın yere gelmez. Ata asla evladını gö-
remeye, başınız ile sonunuz biri birine yetişmeye.) Bu söylen-
ce halk arasında oldukça yaygın konuşulurdu. O ailenin kav-
gada bileğini bükenin olmadığı ama hep genç yaşta öldükle-
rini yakın zamana kadar anlatılırlardı. Dilerim genç ölüm ola-
yı olmuyordur artık. Bir erin Muxundu'da ev yaptığını duyan
Seyit Kureş Zeve'den çıkıp gelir. Dar Benişt'e varınca Bama-
sur onu görür. O da Kureş'i karşılamak amacı ile duvarı yürü-
tür, bugünkü ocağın bulunduğu yerde karşılaşırlar. Kureş için
Zeve diyorum, eğer Çeleqaş'ta iken gelseydi DarBenişt tara-
fından değil Riçık tarafından gelirdi. Bu da Kureş'in Alaaddin
Keykubat değil başka bir padişah ile hesaplaştığının gösterge-
sidir. Kureş daha yaşlı olduğuna göre ve de Bamasur'un Ala-
addin Keykubat'tan çok önceleri geldiğine göre burada Key-
kubat değil de başka kişileri aramak gerekir. Keramet sahibi
bir erin Muxundu'ya yerleştiğini duyup da yola çıktığına göre
Kureş kendi kerametini çevresine ispatlamış demektir. Ya da
efsanedeki başka kahramanlar daha sonra eklenmiş olabilir.

Baba Mansur (Bamasur) evini bir şekilde yapıp bitirir.

Ancak ev yapma yöntemi diğer efsane ve kahramanlara

yabancı olmayan bir yöntemdir ki bir benzeri KalMem ile Kureş arasında geçmektedir: "Horosan'dan atılan ateşi takip eden Kureys, ateşin düştüğü yere, Zargovit'e gelir, ev yapmaya başlar. Kureys'in Zargovit'e geldiği, Kal Mem'o Sır'a ayan olur. Kal Mem, Kureys'e, "Hoş geldin" demek ve yardım etmek için Zargovit'e gelir. Kures'le görüştüktan sonra, nasıl yardım edebileceğini sorar. Kures, gidip ormandan evin üstünü örtmek için, çöran(keran dam direği) getirmesini söyler. Kal Mem'o Sır, çerani yalnız başına kesip hazırlayabileceğini, ancak bunu yalnız getirmesinin mümkün olmadığını söyler.

Kures, bastonunu Kal Mem'o Sır'a uzatır, "Bastonumu al, çerani hazırladıktan sonra bastonumu çerana bağla." der. Kal Mem, söyleneni yapar. Ormana gidip çâranı keser, hazırlar ve bastonu bağlar. Çârana bağladığı baston iki siyah yılanı dönüşür ve çerani toz duman içinde Kures'e götürürler. Kal Mem, Kureys'in keramet sahibi olduğunu düşünür, gidip Kureys'in elini öper. Kureysliler, ilk zamanlar ölülerini gömmezlermiş. Ölüyü, "Qewaxa dewezan "ın (Kavak ağacı) allına bırakırlarmış. Gün batımında kırmızı ve beyaz olmak üzere iki kurt gelip ölüyü alıp giderlermiş." (Bkz.Hüseyin Çakmak, Munzur dergisi 12. sayı, s.34-35)

1100 veya 1200 yılları arasında olduğuna inanılan bu olayın çok daha yakın bir tarihin efsanesi olması ihtimali var mıdır? diye insanın aklına bir soru takılıyor. Daha yakın tarihlere kadar da Tıngelerin evine yakın bir yerde çürümeye yüz tutan bir keran (direk) vardı. Bu direk horozların çektiği direk olarak biliniyordu. (1970'lere kadar da vardı. Ben de gördüm.) İnsanlar bu ağaçtan parça koparıp "teberik" diye saklarlar veya sütun ve yağın çoğalması için sütun içine atarlardı. Değişik kötülüklerden korunmak için de alanlar oluyordu. 1100 yıllarından 2000'e yakın yılına kadar yaklaşık 800900 yıl bir kavağın dayanması mümkün değil. Şu yönüyle akla yatkındır. Yerde ya-

tan direy süreklı suyun içinde idi. Bu yönünün de bilinmesinde yarar var. Bu da efsanenin başka bir kahramanını ya da olayın çok daha yakın bir tarihte olduğunu akla getirmiyor değil. Burada şu da akla gelmelidir. Yakın dönemin bir başka evliyasının kerametleri Bamasur'a mal edilmiş olabilir. Peki Allaaddin Keykubat'ın burada işi ne, sorusuna sanırım şöyle bir yanıt verilebilir: Halkın yazılı tarihi olmadığı için o bölgenin en zalim ve baskıcı bir kişiliği olarak Keykubat ismi tarih ile birlikte taşınıp getirilmiştir. Yüz elli yıl geriye gidip Alaaddin Keykubat'ı sorduğunuzda kişi en fazla 200 yıl geri gider. Süreç hep böyle işlemiştir. Ama Bamasur'un bu direğinin yakın zamana kadar var olmasını Muxundu'da birçok insan hatırlar.

Gerek ev yapımı gerek Hac olayının tam tersi bir anlatımla Bamasur değil de Turawiy (Törawiy)'nin başından geçen bir efsane olarak da anlatılır. Ayrıca yasağa uymayan kişinin de yine Mala Tingelerde bir yaşlı nine olduğu da anlatım ve söylemler arasındadır.

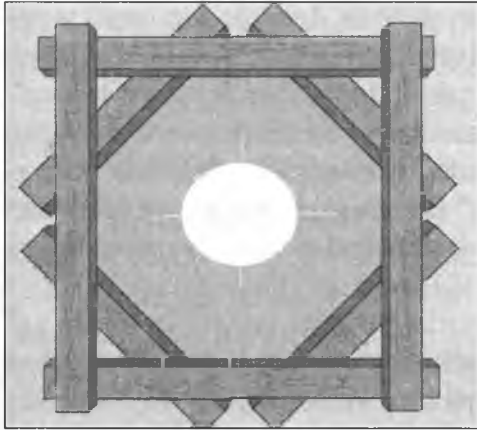
Bamasur ocağının bulunduğu binanın orijinaliği 1938'lere kadar gelir. 1938'de aile sürgüne gönderilince ev tahrip edilip yıkılır. Sıle Seyid'in evi Bawa Mansur'un evidir. 1938'de yakıldığı için direkleri siyahlaşmıştır. (Siyah direklerden biri hala durmaktadır.) 1960'lara kadar bu direk duruyordu. Haydar Doğan evin ibadet hanesini şöyle anlatmıştı. "Bu odaya biz. Xaniye Malê diyorduk Ambarlarımız vardı süslemeli idi ve üzerinde desenler vardı. Bu oda çok büyüktü Burası bereket odası idi. Unumuz bulgurumuz yağımız... hepsi bu odadaydı. Cemi de bu odada yapardık. Zaten başka odalarda yapılması da muhtaber karşılanmazdı. Burası bereket yeri idi. Odamızın penceresi damın ortasında idi. Sabahları güneş vurduğu zaman aha buradaki Hutsuna (direğe) vuruyordu annem orayı öper bize de öpmemizi söylerdi. Hustuna Bamasur'e (Bamasur'un Direğidir) derdi. Damın ortasındaki penceremiz çok

güzel işlemlili sekiz köşeli idi. Cem olduğu zaman bekçi gider orada beklerdi. 38'de yıkılınca normal pencereler taktık."

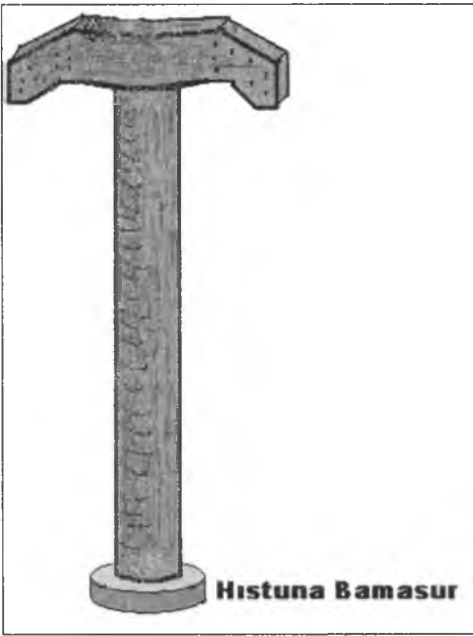
Dışarıda açık havada yapılan toplanma, civat ve cemler ise bugünkü karakolun bulunduğu yerde büyük bir palamut ağacı varmış, onun altında yapılmış. Bu tepeye hâlâ Pozikê

Kurey'in Dewres Gewr ile birlikte fırına girdiğine inanılan Bağın Kalesi.

Dersim'in eski evlerindeki damüstü pencereleri şekildeki gibi sekizgen idi. Hattilerden kalan bu mimari yapı biçimi 1938'den önce Bamasur ocağında da var idi.

Bamasur'un dam direkleri modeli

lu olur. Kasım, Mahmut, İsmail (Haydar) ve İbrahim. Bu çocuklardan Qasıman, Esıkan, İwişan kolu oluşur. Haydar'ın çocukları olmaz. Soyu diğer çocuklardan yürür ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılırlar. Diğer bir anlatışa göre de "Bamasur un üç oğlu olmuştur. Dördüncü yanında çalışan bir hizmetkâr veya evlatlıktır". Hatta şu iddia söylemler arasında yer alır: Şöbek ve Weliyandaki seyitler bu evlattan gelmişlerdir. Yol evladıdırlar. Bamasur buna el vererek seyitlik yapmışlardır." Bamasur'un orta yaş ve yaşlılıktan sonra, yani "duvar yürütme" kerametinden sonra herhangi bir keramete rastlamıyoruz.

Bamasur'un (Bawa/Baba Mansur'un) Kutsal Mekânları
Bamasur ve çevresi ilgili bazı kutsal eşyalar ve mekânlar

vardır. Bu mekânlar üzerinde dualar verilir. Bu mekânlar üzerine insanlar yeminler eder ve bu mekânlar üzerinde yapılan yeminlerin ağır yeminler olduğuna inanılır. Buradaki yeminler ağır yeminler olduğu için güvenilir yeminler ve sözler olarak kabul edilir. Bu mekânlar ön ad olarak kullanıldıktan sonra tutulması gereken sözler verilir. Bunların üstüne hâlâ yemin edilir. Cemlerdeki dua ve gülbanklarda bu alanlarla ilgili olarak kelimeler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1 Duwarê Moxûndî (Muhundu Duvarı)

2 Hustûna Moxûndî veya Hustûna Bamasur (Bamasur Direği Resim 11)

3 Hefşa Moxundî (Bamasur avlusu meydan anlamında).

4 Ewliya Evliya (Tariq) (İki tanedir.)

5 Dara Bamasur

6 Pozikê Bamasur (Bamasur Tepesi):

7 Çıra Bamasur (Bamasur direkleri taşırken, horozların başında yanan mum.)

8 Trija Bamasur Bamasur'un ışığı

1- Duwarê Moxûndî (Muxundu Duvarı)

Bamasur'un Kureş'e karşı yürüttüğü duvar. Bugün Bamasur ocağının içerisinde yaklaşık üç metre uzunluğunda ve bir metre yüksekliğinde duvardır. Üzerine başka duvar yapılmıştır. Daha önceleri mekanın içerisinde ortada olduğu söylenmektedir.

2- Hıstunlar Direkler

İki tanedir. Bugün hâlâ ocakta duvara yaslanmış olarak evin içinde durmaktadır. Biçimlerinin öküz kafasını andırması bize ister istemez bereketin sembolü Boğa Tanrıyı ya da emeğin sembolü dünyanın üzerinde durduğu öküzü hatırlatıyor.

3- Hefşa Moxundi

Sık kullanılan yeminler arasında yer alır. Muxundu çarşısında eski karakolun bulunduğu yer olarak Bozıke Bamasur'un bulunduğu mekanla aynı yer olduğu söylenmektedir. Alan, meydan anlamına geldiği gibi, Yedi Mansur varlığından dolayı Heft=yedi anlamı ile şa=ışık, Ali, Şah, Tanrı... anlamı olması ile önem taşımaktadır.

4- Ewliya (Tariq)

Bamasur dergahında olan ağaç parçalarıdır. İki tanedir. Bir beze sarılı her yıl Hızır ayında ya da 12 İmam Orucu bitiminde çıkarılıp yıkanır. Duası verilir. Bu görevi en son Ana Sakine yapmaktadır.

5- Dara Bamasur

Bugün köy meydanında bulunan tamamen kuruyan bir palamut ağacıdır. Bamasur'un bu ağaç altında cem civat yaptığı ve kurbanlar kestiği, yakın tarihlere kadar da bu geleneğin devam ettiği bilinmektedir. Sünnileşme adımları ve her yerde olduğu gibi "Ermeniler ziyaretlere ganimetlerini saklamak için uydurdukları mekânlardır." gibi Sünni asimilemeler çaktırmadan yaygınlaştıkça Aleviler buradaki geleneklerini farkına varmadan yok ettiler.

6- Pozikê Bamasur (Bamasur Tepesi)

Eski karakolun bulunduğu yerdir. Hatta burada bulunan ağaç da Bamasur Ağacı olarak adlandırılmaktadır. Bamasur burada büyük cemler yapmış, ikrarlar alınıp verilmiş ve Alevi halk mahkemeleri yapılır, "suçlu suçsuz burada derilirmiş." Söz alınıp söz verilirmiş. 1974 yılında, bu günkü karakolun sınırları içinde kazı sırasında bir mezar bulunur. Mezarın hiç bozulmadığını gören dönemin karakol komutanı Muxundu'nun

ileri gelenlerden bazılarını çağırır bu yer hakkında sorular sorar. "Burası evliyalar yeridir." Cevabını alınca mezar yeniden kapatılıp duvara gömülü olarak bırakılır. Bir dönem burada mumların yakıldığı, ziyaret edildiği herkesçe bilinmektedir.

7- Çıra Bamasur

Çıra Bamasur (Bamasur Mumu), Bamasur direkleri taşıyan, horozların başında yanan muma denir. Dam direklerini Bağın'den (Xıran veya Şöbek söylemler arasında) horozların arkasına atarak getirirken, dam direklerini taşıyan horozların tepesinde iki mum yanmaktadır. İşte o mumlar (çerağlar) Bamasur Çıraları olarak hâlâ adları anılmakta, onlara yeminler edilmektedir.

8- Trija Bamasur

Bamasur'un ışığı. Bu aynı zamanda Batini olarak bilgi anlamına gelmektedir. Bamasur'un ocağı 38'de yıkılmadan önce ışık için pencereler evin damından (mutfakbereket odası) verilmmişti. Bunlar rastgele açılan pencereler değildi. Güneş doğduğu dam penceresinin ışıkları hem hıstuna (kolon direk) hem de evin içindeki yiyeceklerin (yağ, çökellik, kavurma vs..) üstüne düşmesi için biliçli ve ölçülü tasarlanırdı bu pencereler. Pencerelerin yapımında ise Hatti mimari tarzı seçilmesi ise ayrı bir önem arz etmekteydi. Dersim yöresinde bu tip dam pencerelerine "Çarbere" adı verilmektedir. Benzer bir pencere hâlâ Çoribori mekanında vardır.

Tirawiy

Tirawiy, Muxundu'da bulunan bir ocaktır. Bir anlatıma göre Muxundu bölgesinde buluna ve o bölgenin ileri gelenlerinden biri olarak anlatılmaktadır. Hatta Bawa Mansur'la (Baba Mansur) ile ilgili anlatılan ev yapma hikayesi bazen Tirawiy için

Tawiy'nin dut ağacı kalıntısı kutsaldır.

de anlatılmaktadır. Anlatıma göre ev yapan Tirawiy gece ağaçlarını horozun arkasına atarak getirmiştir. Tirawiy bu taşımayı yaptığı sırada kimsenin dışarı çıkmamasını ister. Ancak yasağa uymayan "Mala Tingê" gece, Tirawiy'i gözleri ve bunun üzerine horozlar sırt olur, ağaçlar da olduğu yerde yıkılır kalır. Söz konusu ağaçlardan birinin 20. yy. ortalarına kadar var olduğu söylenmekteydi ve bu ağaçtan koparılan parçaların süt mayasında kullanıldığı anlatımlar arasındaydı. Tirawiy bir şekilde evi bitirdikten sonra, evi ocak haline gelir. Bugün ocak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bir diğer anlatıma göre Hacca giden Tirawiy'e helva götürenin Bamasur olduğu da yine anlatımlar arasındadır.

Çoğu anlatımlarda sır sahibi bir zattır. Özellikle felçli kişiler Tirawiy ocağında yatırılırdı. Çocuğu yaşamayan, çocuğu olmayan, karın ağrısı ve bel ağrısı çeken insanlar burayı ziya-

ret edip kurbanlar keserler. Çeşitli cemler yapılır. Sırtlarını bu-
radaki hıstun (direğe) sürerek iyileşileceğine inanılmaktadır.
Muxundu merkezinde Bamasur'dan sonra en önemli evliya-
dır. Tirawiy'nin diktiğine inanılan dut ağacı 1982'de büyük gü-
rültü ile devrilir. Bugün hâlâ aynı yerinde durmaktadır. Kuru-
masına rağmen kutsal sayıldığı için olduğu yerde bırakılmış-
tır. Ziyaretçiler bu ağaca tavaf edip dilek dilemektedirler.

Yörede anlatılan bir başka efsane şöyledir:

Baba Mansur henüz toy bir delikanlı iken Muxundi'ye ge-
lir. Köyün ağası olan Mala Tirawiy'e (Törawiy) çoban olur. Ti-
rawiy bir gün Hac'ca gidecek gider. Hac'da ibadet ederken
secdede bir el başının ön tarafına gelir. Tirawiy, başını kaldırır
ki bir tabak helva önünde durur. Getireni görmez. Lakin taba-
ğı tanır. Olay sırasında Muxundu'da ise olay şu şekilde gelişir.
Tirawiy'nin eşi çoban Mansur'a bir tas helva verir. Verilen bir
tas helvayı yiyen Mansur tekrardan gelir. Ağasına götüreceği-
ni söyler. Bunun üzerine Tirawiy'nin hanımı: Têr newiy? (Doy-
madın mı?) diye sorar.

Ter newiy sözcüğü daha sonraları Tirawiy (Turawiy) olur.
Bir başka anlatımda, keramet'ten sonra sen yol arkadaşımın
anlamındadır. Tu=sen, ra=re=yol wîy=olma fiili anlam bü-
tünlüğü ile Turewiy "sen yoldasın veya sen yol adamısın" diye
söylenmiştir.

Bugün Turan Mahallesi Turawiy (Törawiy)'den gelen bir
addır. Bu ad, Turanizm tanımlamasına yanıştırılmaya çalışıl-
sa da kelimenin asıl kaynağı Ocağın bağlı olduğu Turawiy'den
kaynaklanır. Turawiy kimi anlatımlara göre Mansur'un yanında
bir çırak ve can gözü açık erdir. Hatta ev yapma, gaipten
Hac'ca yemek götürmeyi gerçekleştiren kişi olarak görülür-
ken, kimi anlatımlarda da Muxundu'nun ileri geleni olduğu,
Bamasur'un kerametlerinden dolayı yola geldiği söylenmek-
tedir. Gizem sahibi, yani sır sahibi bir zat olduğu söylenmek-

tedir. Turawiy'nin adını da buradan aldığı anlatımlar arasındadır. Tore=çeşit, Toreli=çeşitli veya gizemli, sır anlamında olması bu adın kökenini doğrulamaktadır. Kendi inancını, yolunu terk edip Bamasur'un yol arkadaşı olması Tö=sen, re=yol, wiy=onun; "tö riya wiy" tanımlamasıyla bu adı almıştır. Ne acıdır ki bugün Turan kelimesi ile orijininin uzaklaştırılmıştır.

Hac'dan dönen Tirawiy Ağa, heybesinden çıkardığı tasla Mansur'un keramet sahibi olduğuna inanır. Bu keramet olayından sonra bugünkü Bamasur Ocağının bulunduğu küçük tarlanın Tirawiy tarafından verildiği söylenenler arasındadır. Daha sonra Bamasur'un Tirawiy'e el vermesiyle Tirawiy'nin evinin evliya sahibi olması sağlanır. Yakın zamana kadar da bu evde cemler yapılır kekeme olan insanların ağzına Tirawiy'nin evinde bulunan bir kilidin sürülmesi ile açılacağına inanılan törenler yapılırdı. Bu kilit Tirawiyler'in evliyası olarak Bamasur tarihine geçer. Ayrıca Tirawiy'nin evinin önündeki dut ağacı da inananların ziyaret yeri olur. Bu efsanenin bir aynısı da Duzgın için anlatılır. Anlatıma baktığımızda hem Munzur, hem de Mansur'u akla getirdiği gibi daha bir çok evliyayı çağrıştırmaktadır.

Bamasur ve Üç (3) Sayısı

Üç sayısının kutsallığı bir çok inançta olduğu gibi AleviKızılbaşlarda da yaygın ve ağırlıklıdır. En başta "AllahMuhammed Ali" ilk sırada gelir. Burada üç sayısının evrensel açılımı ve detaylarına girmeyeceğim. Bu başlı başına bir kültür. Konumuz açısından Bamasur ve üç sayısının kutsal bağlantısı üzerinde duracağım

Bamasur ve Bamasur'un yaşam çevresinde üç sayısının kutsallığı, kutsal kabul edilmesi önemlidir. Kimileri bunu tesadüfi veya yakıştırama olarak görse de, kimilerince de bu bir ilahi göstergedir.

* Bamasur Muxundu'ya gelmeden önce ateşini üç defa havaya atar. Urfa'ya, Palu'ya ve Muxundu'ya düşer.

* Muxundu'da ateşini üç defa havaya atar ama aynı yere düşer.

* Bir anlatıma göre de Mansur ayağında demir ayakkabı delininceye ve elinde demir bastonu tutaca varıncaya kadar aşınması sonucu Muxundu'ya varır. İki ayakkabı bir baston toplam üç parçadır.

* Bamasur'un soyu üç evladında yürür.

* Bamasur'un üç kızı varmış.(Xece, Mırcan. Anlatımlarda üçüncü kızı için birçok isim söylenmektedir.)

* Bamasur, (Bamasur) üç heceden oluşmuştur.

* Bamasur'un yerleştiği Muxundu yine üç heceden oluşmuştur.

* Bamasur zamanında Muxundu üç mahalle idi.

* Yakın zamana kadar Muxundu üç muhtarlıkla yönetiliyordu.

* Bamasur döneminde Muxundu'da Seyitler, Şadiler ve Ermeniler olmak üzere üç ayrı topluluk yaşardı.

* Bamasur emsali toplam üç Mansur'dan söz edilir.

* MansurKureşDewreş Gewr kendi dönemlerinin üçlü efsanesini olutururlar.

* Bamasur evini yaparken ağaçları taşımada kullanılan iki horoz, kamçı olarak kullanılan yılanla birlikte toplam üç hayvandan yararlanmıştı.

* Ocaktan başka üç kutsal mekânı vardır. Çaviya Mansur, Bozike Bamasur ve Hewşa Mansur'dur.

* Bamasur'un ilk ev yaptığı noktada üç yol kesişiyor. (Yolun biri iki bahçe arasında kaldığı için kapatılmıştır. Çeşmenin yanında.)

* Bamasur ocağının bulunduğu yerde üç yol birleşmektedir.

* Bamasur'un diktiği Tawiy (Dardağan), Tu (Dut), Mazi (MeşeDara Bamasur) üç ağaç vardır.

* Muxundu, Bamasur ocađına dıřarıdan arabayla gitmek için Mazgirt yolu, Seyitli yolu ve Karakočan yolundan olmak üzere üç ayrı yoldan gidebilirsiniz.

* Bamasur ocağından üç köy görülüyor. Sedye Gaze, Bı-lan ve Dawan köyleri görünür.

* Köyün dışından Bamasur Ocağına görünen sadece üç ziyaret var. Dar Benişt, Davan Ziyareti ve Ziyareta Nişange.

* Derelerin yarattığı vadi oluşum sonucu üç ayrı tepe vardır.

DERSİM'DE KADIN EVLİYA: ELÊ TERÊ (18421955)

Elê Terê, Dersim'in, Mazgirt ilçesine bağlı Muxundu nahiyesinde Nala Sultani adlı komda (mezrada) ikahmet etmekteydi. Bamansurlu Sey Sultan'ın eşidir. Asıl adı Elif'tir. Dırban'da (Kzılıkale) Selê Dede'nin kız kardeşidir. Orta yaş sıralarında eşi ölür. Çocuklarına bakma yükümlülüğü ile hem anne hem baba olmak zorunda kalır. Fevzi Ateş (Feyzoy Sultan'e) şu anda kalan tek torunudur. Fevzi, İmê Terê'nin oğludur(İmam). Öldüğü zaman yüz yaşlarında olduğu söylenmektedir. 1938 yılında mezralar boşatılınca zorunlu olarak Karde-re köyünde ikamet etmeye zorlanır. Dersim katliam ve sürgününden dört yıl sonra ölür. (1942)

Anlatımlara göre, bir dönem cinlerle birlikte gezmıştir. Bir gece uyuyup ertesi sabah başının altında bir kitapla uyanır. Cinlerin kendisine armağan ettiği bu kitabı okuması yazması olmadığı halde okuduğunu söylemektedir. Bu kitap sayesinde gaipten haber verdiğini, bunu da kitaba ve tasa (suya) bakarak yaptığını iddia eder. Gerek ev halkı, gerek çevredekiler buna inanmayınca "Yarın bunu size ispatlayacağım." der. Çev-

redkiler ve ailesi sabahleyin kalkınca Elê Terê'nin yazmasının kavak ağacının en tepe noktasına düğümlü olarak bağlandığını görürler. Kimi anlatımcılar yazmayı, cinlerin oraya bağladığını söylerken; kimi anlatımcılar da gece ağaçların secdeye geldiğini ve Elê Terê'nin de böylece yazmasını kavağın tepesine bağladığını anlatırlar. Alevi inancına göre her yıl 21 Mart gecesi bütün ağaçlar secdeye gelir. Ancak can gözü açık olanlar bunu görebilirler. Bunu görenlerin daha sonra birçok keramete sahip olacağı söylenmektedir.

"Ela Terê" ile ilgili bize bilgi aktaranların canlı tanık birinci kuşak ve ikinci kuşaklar olduğunu söylemekte yarar var.

Ela Tere, alay etmek amacıyla gelenlere ve iki evli olanlar için asla kitaba tasa (suya) ve ipe bakmazmış. Sürekli yalın ayak gezermiş ve asla ayağına ve eline dikenin batmadığı anlatılır

Elê Tere ile ilgili anlatımlara gelince...

Adamın biri çifte öküzlerini koşmuş. Öküzü daha çifte koşar koşmaz öküz olduğu yere yığılıp kalır. Bunun üzerine adam bir öküz daha boyunduruğa koşar. İkinci öküz de ölünce adam Muxundu'da Gomê Sultanê'ye, Elê Terê'nin yanına gelir. Elê Terê kitaba bakar, adama "Te ajê ter kirîye samî. Here samîye xa değışke" der. (Sen boyundurukta öküzün boynuna bağladığın ağaç genç fidandan yapılmıştır. Git ağacını değiştir.) der. Bunun üzerine adam gidip denileni uygular. Daha sonra çifte koştuğu öküzlere bir şey olmamış.

Yine bir defasında Maciran'da (Kovancılar) çocuğu için ipe bakmaya gelen bir kişi yolda arkadaşları ile gelirken uzun yolun verdiği bıkkınlık ve yorgunluktan dolayı küfürlü konuşur ve Elê Terê'ye hakaret eder. Yanına geldikleri zaman Elê Terê "Sizin için ne ipe ne de kitaba bakarım. Yolda gelirken bana küfür ettiniz." der. Bunun üzerine hatasını anlayan bu kişiler yalvarıp yakarmaya başlarlar. Israrlar üzerine ipe bakan Elê

Terê "Çocuğun iyi olacak ama öküzün ölür." der. Eve dönen adam daha eve varır varmaz öküzün can çektiğini görür. Öküzü keser kurban edip dağıtır. Çocuk bu olaydan sonra düzelir.

Bir başka anlatım ise şöyledir: Muxundu'nun GomêFegîr köyünden iki kadın yola çıkar. Öylesin, iş olsun diye ipe bakmaya gelirler. Bu iki kadının inançsız ve amaçsız olarak geldiğini bilen Elê Terê: "Çiye un çelik dilîzin?" (Ne o siz çelikçomak oynamaya mı geldiniz?) der. Bunları ipe ve kitaba bakmadan kovar.

Kırzili bir adamın çocuğunun hastalığı çok uzun sürer. Adam, çocuğu nereye götürürse de bir türlü çare bulamaz. Bunun üzerine Elê Terê'nin yanına gelir. Ela Tere kitaba bakar ve şöyle der: "Evinde yatakların altına gömülmüş kömür parçaları vardır, onu çıkar, ufalt, suya at. Çocuğun iyileşir." der. Adam eve varır, yatakları kaldırır, kazar bakar ki yere gömülmüş kömür parçaları var... Söylenenleri yapar ve çocuğu iyileşir.

Seyde Gazê'de Sey Bapir'in oğlu Efendi ateşli bir hastalığa yakalanır. Annesi Melek, Elê Têrê'nin yanına gider ip bağlar. İpe bakan Elê Terê: "Melek metirse heta û êvarê pêşemiye lay te xa tê" (Korkma Melek oğlun Perşembe akşamına kadar kendine gelir.) der. Perşembe akşamı uyanan çocuğun ağzından çıkan, "Etê ez birçi bume." (Ana ben acıktım) sözleri olur.

Darıkent (Muxundu) Fatma Düzgün'ün şöyle anlatır: Anadolu'nun her tarafını saran çiçek hastalığı ortalığı kasıp kavuruyordu. Ben o zaman daha genç kız idim evlenmemiştim. Dersim 1938 Katliamı bitmiş, onun yerine bu defa da ortalığı çiçek hastalığı sarmıştı. Ben Elê Têrê'nin yanına gittim. Bana: "Evde sizin olmayan iki şey var. Babana söyle o çuvalın ucunu yakıp tütsü yapsın. Keçiye de etrafınızda gezdirip kurban et-

sin, bir şeyiniz kalmaz." dedi. Gerçekten de çuvalı bize Sey Hamli hediye etmişti. Keçiye de kirvelerimiz bize vermişti. Ben eve geldim, babam Şukî Momin'e söyledim. Babam bizi avlu-ya topladı. Çuvalın ucunu yakıp tütsü yaptı bize koklattı. Sonra keçiye etrafımızda üç kere dolaştırıp kurban etti. Gerçekten de etrafımız kırılıp giderken bizim evde çiçek hastalığına yakalanan olmadı. Ana Elif'in (Elê Têrê), kaynım Haydar Doğan'a "Sen yedi dağın ardında öldürüleceksin. Cesedin de yıkanmayacak" dediğini kulaklarımla duydum. Gerçekten de Haydar Almanya'da öldürüldü cesedi de burada yıkanmadı. Kime dua veya beddua ederse söyledikleri ille ki olurdu. Muxundu'da Şeroy Tinge'nin karısı Kuwar'la (Kibar) Ana Elif'in yanına gittik bana ipe baktı ona bakmadı. "Etrafımda cinler dola- nıyor, sen yolda giderken sağa sola çok akıyorsun. Sana ba- kamam" dedi.

Rıçık köyünde Kemal Derin şunları anlatır: "Bizim sütü- müz hem azalmıştı hem de bozulmuş maya tutmuyordu. De- falarca maya değiştirmemize rağmen yine de düzen tutmadı. Biz de o zaman Xormek'te yayladaydık. Huseyn'e Yûwiş bize Elê Têrê'nin yanına gitmemizi söyledi. Annem bir bezin içine tuz koydu bana verdi. Ben onu alıp gittim, o zaman Kardere- de kalıyordu. Ana Elif ipe baktı, tuza okudu. Bana "Tuzu al eve götür, birazını ekmeğin içine koyun kendi köpeğinize verin. Sakın başkasının köpeğine vermeyesiniz. Kalan tuzun bir kıs- mını sütün içine bir kısmını da evin içine serpin" dedi. Dedi- ğini yaptık. Gerçekten hem sütümüz çoğaldı hem de maya olayı düzene girdi.

Ela Tere'nin hayatının son dönemleri kötü geçer. Yaşamı- nın son dönemlerinde oğlu İmam tarafından ona hakaret edi- lir. Hatta dövülür. O dönem 38 Kırımı'ndan dolayı mezarlar boşaltıldığı için Kardere köyünde ikamet eden aile bu olaya dayanamayıp tepki koyar. İmamı döverler... Elê Terê'ye köylü

bakar. Elê Têrê, oğlu İmam için beddua eder: "İmo şala tu bi kurman herî." (İnşallah sana kurt düşer öyle ölürsün.) diye... Gerçekten de oğlu İmam ölmeden önce öyle bir hastalığa yakalanır ki vücudunun her tarafı kurtlanır. Bu anlatımı İmam'ın karısı Xeyrko (Hayriye) aktarmıştı. İmam öldükten sonra Xeyrko, Mastan'da Husî Gûzel ile evlenir.

Geçmişte bu tür kadın evliyalara Dersim'in birçok yerinde rastlamak mümkündür.

Kaynak kişiler: Fevzi Ateş (80) Fatma Düzgün(86), Fatma Elaldı. (75), Ali Elaldı (81) Kemal Derin(82)

DERSİM'DE BİLİNMEYEN BİR EVLİYA: ÇORİBORİ

Karakoçan'ın Golan köyünde bulunan bir ziyarettir. Ağzı eğilenler, cinlere çarpılanlar, kara sevdaya düşenler, sara olanlar, kekemeler iyileşmek amacı ile her Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan akşam buraya gelirler. O gece burada kalıp Cem törenine katılır, ertesi sabah Cuma günü evlerine dönerler. Ziyaretçiler gelirlerken, kendileri ile birlikte güçlerine göre niyaz, horoz, koyun vs. getirirler, kurban etmek için. Buraya, hem Kürtler hem Türkler, hem Aleviler hem de Sünniler de gelir.

Akşam olunca kurbanlar kesilir, yemekler hazırlanır. Yemekler yendikten, sofraya kalktıktan sonra, ev sahibi töreni başlatır. Ev sahibi, dualar okuyarak evliyai asılı yerden indirir, yeşil kefenden çıkarmadan hastaların ağzına, yüzüne sürer, sürerken de bir yandan dualar okur. Olayın atmosferi ile ağlayan, bağırarak, figan edenin çığlıkları adeta evi titretir. Külâh, hastalara sürme töreni bittikten sonra, tekrardan kılıfa konup yerine asılır.

Cem töreninden önce, her Cem'de olduğu gibi mumlar yakılır. Tören bitince mumlar sır edilir. Dedeler dahil olmak

üzere hiç kimsenin bu töreni yürütmeye yetkisi yoktur. Bu tören, tamamen ev halkına aittir. Oysa evliyası olan taliplerin, evliya törenini hanenin piri tarafından yürütülmektedir.

Alevi Kürtlerde "Pir"ler önemli bir yer tutarken Dersim'de, yanısıra "Jarr/Jarre" (Ziyaretler) de önemli bir yer tutar.

Tarıq (ewliya/evliya)'ın, bu ziyaretler arasında önemli bir yeri vardır. "Tuba Ağacı"ndan olduğu söylenen Tarıq'ın boyunun genellikle yedi boğum uzunluğunda olduğu söylenmektedir. Tarıq'ın dalının kökleri gökte, kendisi aşağıda olduğu, Ali ile Kamber'in yolculuğu sırasında elde edildiği rivayeti sık sık anlatılmaktadır. Ancak, genellikle bütün Tarıq'ların (ewliya) "Tuba" ağacının dalından olmasına rağmen, bu özellikleri taşımayan, "Tuba" ağacından olmayan bazı evliyalara da rastlamaktayız. İşte bunlardan birisi de "Çorîborî" evliyasıdır.

"Çorîborî", külahtır. Çorîborî törenine geçmeden önce, bu sözcük üzerinde durmak isterim.

Yöredeki bir Alevi Kürt'e, "Evlîyayê Çorîborî çîye?" (Çorîborî'nin evliyası nedir?) diye sorduğumuzda, "Ewlîyaye Çorîborî kulike." (Çorîborî'nin evliyası külahtır.) karşılığını alırız. "Kulık" (külah) sözcüğünün açılımını yaptığımızda karşımıza iki aynı anlam çıksa da, sonuçta aynı şeyi ifade etmekte birleşirler. "Kulık", Ku=kur (çocuk), Ku=kur (baş), ko=dağ,zirve, üst, tepe... lık=léke (giydir, bezetmek, dökmek), ku=lık (başta giydirmek veya başta koymak) anlamlarındadır. Diğer bir anlam da yine ilkiyle bir bakıma bütünleşmektedir. İnsanın zirvesi, doruk noktası başıdır. Kırmancki'de "ko" (dağ) anlamındadır. Ku=ko (dağ, tepe), lık=giyme, "tepeye giydirme" anlamındadır. Kofi kelimesi bu etimolojik temelde ortaya çıkmıştır.

Bir evliya adı olan "Çorîborî", Kırmancki'de, "Çorbori" (zık-kım yiyin), (zık-kım ye) anlamındadır. Bu sözcük, Dersim'de, Kurmancki konuşan bir yörede bir evliyaya ismi olmuşken,

Kırmancki konuşan başka yörede ise farklı bir anlamı nasıl kazanmıştır?

Dersim kültüründe ağaç, dağ vb. bazen karşımıza evliya olarak çıkabilmektedir. Ancak, bu evliyalardan Tarıq, genellikle Pirlerin, Seyyitlerin ocaklarında bulunur. Alışılmış kuralın dışında da bazı evliyalara rastlamaktayız. "Çorîborî" de bunlardan biridir. (Geniş bilgi için bkz Dilek Güteryiçlü, Tunceli (Pülümür), Erzincan (Çayırılı) Alevilerinde Evliya Kültü, Munzur Dergisi, Sayı:10.)

"Çorîborî Evliyası" ile ilgili araştırmayı, değişik kaynaklardan yaptıktan sonra, bu ziyaretin soyundan gelen kişilere başvurup onların anlatımlarını da alarak araştırmamı tamamladım. Bu soydan gelenlerden ilki İsmail Aydın, diğeri ise Aziz Aytaç'tır. İsmail Aydın, bugün Adana'da oturuyor. Uzun bir süredir köyünden uzak kalmış olmasına, son yıllarda yapılan törenlere kısmen katılmamasına rağmen, tarihini en iyi bilenlerden birisi... Aziz Aytaç ise hâlâ köyü olan Golan ve Dep'de (Karakoçan'a bağlı) yaşamaktadır, dolayısıyla ziyaretle yakın bir ilişkisi vardır.

İlk olarak Aziz Aytaç'ın (55) anlatımını buraya alıyorum. Sonra, İsmail Aydınla yapılan röportajı aktaracağım. İki ayrı anlatım arasındaki fark bana ait değil, kaynak kişilerin verdiği bilgilerdendir. Biz, sadece anlatılanları aktarmakla yetindik, görevimiz de buydu zaten... Anlatılanlar üzerine yorumlar, diğer evliyalarla benzer ya da ayrı özellikleri vs. başka bir makalenin konusu olacaktır.

Aziz Aytaç'ın Anlatımıyla

"Çorîborî Evliyası"nın Tarihi

"Çorîborî", Elazığ'ın Karakoçan ilçesinin Dep köyünün güneybatısında bulunan Golan Kaplıcalarının da bulunduğu köy olan Golan Köyü'nde bulunmaktadır. Anlatımlara göre

"Çorîborî"nin ilk sahibi Arap Ağa'dır. Arap Ağa'ya "Arap" denmesinin nedeni esmer olmasından dolayıdır. Ağalık ünvanı ise, gerçek bir ağa olduğundan değil, hanedan (misafirperver) olduğundandır. Bugün ailenin ünvanı "Ağay Awıs" diye geçer. Arap Ağa, Golan'a Paş (Paş: *Peri Nehri üzerinde, Baxîn Kaplıcalarından yukarıdadır. Paş, "arka" ve "yukarı" anlamındadır. Bir dönem Baxîn (Paxîn), başkent olması, Paş'ın da "Paşnta (arkada) olması önemlidir. Ayrıca, bazı anlatımlara göre Kureş'in de ilk yerleştiği yerdir.*) köyünden gelip yerleşir. Golan ağası, Arap Ağa'yı çok sevdiği için alıp yanına getirir. Zamanla Arap Ağa, çevrede önemli bir nüfuz sahibi olur. Geldiği yerde, kendi aşiretinden kimse olmayınca, kendi aşireti unutulur. Yerleştiği Golan'ın çevresindeki köyler "Hîzol" aşiretinden olduklarından, kendini Hîzol olarak görür, Hizol aşiretine tabi olur.

Zamanla bulunduğu eski çevresinden 40 kişilik bir misafiri gelir. Gelen misafirler Kurmancki (Kırdaşki) değil, Kırmancki konuşanlardır. Akşam olur, misafirlere yemek hazırlanır. Hazırlanan yemek "Zırfet/Zırafet"tir. Lakin Zırfet çok küçük yapılmıştır. Görünüşte, ancak birkaç kişinin yiyip doyabileceği büyüklüktedir. Sofra hazırlanıp Zırfet ortaya konunca, ev sahibi misafirleri sofraya buyur eder. Misafirler, birbirlerinin yüzlerine bakarlar. Biri, "Çor borî" ("Zıkkım yiyelim" Hani, bir şey yok, anlamında) der. Ama yine de yemek yenmeye başlanır. Kırk kişi Zırfeti yerler fakat Zırfet bir türlü bitmez. Bu olay üzerine bu ocağın adı "Çorîborî" olarak kalır.

Sabah olunca misafirler yola çıkarlar. Kapıdan çıkarken misafirlerden biri, kapının önünde bulunan karasabanın demirini (gîsin) çalar ve hırkasının altına gizler. Yola çıkıp daha 100150 metre gitmeden demiri (gîsin'i) çalan, olduğu yere yığılıp kalır. Ağzı eğilen, el ve ayakları çarpık olan adam, arkadaşları tarafından Pamuklu'ya, Pir'e götürülür. Pir, okur üfler

ama adam yine de iyileşmez. Bunun üzerine arkadaşları onu tekrardan "Çorıborî"ye getirirler. Arap Ağa, adamın ağzına mendilini sürer ve adam iyileşir. Bir söylenceye göre de başından "kulik" (külâh) çıkarıp adamın ağzına sürer. Bundan sonra, burası bir evliya ocağı olur. Golan köyünde bulunan bu mekânın adı "Çorıborî" olarak günümüze kadar gelir. Golan, ismini köyün altından geçen Peri Nehri'nden alır. Peri, bu hizada oldukça durgun aktığından göl görünümündedir. Çevredeki göllerin de bunda etkisi vardır.

Ağzı eğilenler, cinlere çarpılanlar, karasevdaya düşenler, sara olanlar, kekemeler iyileşmek amacı ile her Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan akşam buraya gelirler. O gece burada kalıp Cem törenine katılır, ertesi sabah Cuma günü evlerine dönerler. Ziyaretçiler gelirlerken, kendileri ile birlikte güçlerine göre niyaz, horoz, koyun vs. getirirler. Buraya, hem Kürtler hem Türkler, hem Aleviler hem de Sünniler de gelirler.

Akşam olunca kurbanlar kesilir, yemekler hazırlanır. Yemekler yendikten, sofraya kalktıktan sonra, ev sahibi töreni başlatır. Ev sahibi, dualar okuyarak evliyayı asılı yerden indirir, yeşil kefenden çıkarmadan bir yandan hastaların ağzına, yüzüne sürer, bir yandan da dualar okur. Olayın atmosferi ile ağlayan, bağırان, figan edenin çığlıkları adeta evi titretir. Külâh, hastalara sürme töreni bittikten sonra, tekrardan kılıfa konup yerine asılır.

Cem töreninden önce, her cemde olduğu gibi mumlar yakılır. Tören bitince mumlar sır edilir. Dedeler dahil olmak üzere hiç kimsenin bu töreni yürütmeye yetkisi yoktur. Bu tören, tamamen ev halkına aittir. Oysa evliyası olan taliplerin, evliya töreni hanenin piri tarafından yürütülmektedir.

Ocağın sahibi olan Aziz Ayaç, "Bu yaşıma kadar (55) ne ben, ne de bir başkası 'Kulik'ı yeşil kefenin içinden çıkarıp bakmadım. Bir kere çıkarmayı düşündüm ama cesaret ede-

medim." dedi.

Öyle anlaşılıyor ki, şimdiye kadar kimse, kılıfından çıkarıp bakmamış. Yöre halkı da bunu doğruluyor.

"Çorîborî'nin, görkemli dönemi 1970'lerin ortasına kadar devam etmiş. Bu dönem, İmam Hüseyin Aytaç'ın dönemidir. Bu dönemde ilgi çok yoğunmuş. İmam Hüseyin Aytaç ölünce, oğlu Ağa Aytaç ve Zeki Aytaç bakar Çorîborî'ye. 12 Eylül'den sonra gerek çevredeki olaylar, gerek göçler ve köyde kurulan karakol nedeniyle ilgi bir hayli azalır. Bugün Ağa Aytaç'ın hanımı Cemile Aytaç ile Aziz Aytaç bu töreni kısmi olarak yürütmeye çalışmaktadırlar.

İsmail Aydın ile Çorîborî Ziyareti Üzerine Söyleşi

(Röportaj 2002 tarihinde, Adana Hacıbektaş Derneği'nde yapılmıştır.)

(İsmail Aydın, (ElazığKarakocan (Dep), Yoğunağaç (Golan) Köyünden. Aile lakabı: Aliye Zure'dir. Soyunun Arap Ağa (Çorîborî) soyundan geldiğini söylemektedir. 1339 (1923) doğumludur)

Seyfi Muxundî: Sayın İsmail Aydın, Çorîborî Ziyareti'nin ilk kurucuları hakkında bir ön bilgi verir misiniz?

İsmail Aydın: Dedemize "Mehmet Ağa Kal" denir. Mehmet Ağa Kal, Abbasi hükümdarlığı döneminde Ehlibeyt tarafı olması nedeni ile sürekli harcanmak istenen bir kişidir. Mehmet Ağa'nın oğlu Arap Ağa, Abbasi ordusunda "Milazimi Sani" rütbesi ile bir askeri komutandır. Bu özelliğinden dolayı, kolay yoldan harcanamaz. Zor ve riski yüksek olan bir uç beyliğine gönderilir. Ayrıca, Mehmet Ağa'nın "Harzem Şah" soyundan olması, okları daha da çok üzerine çekmesine yetmiştir. Dönemin Abbasi Halifesi Harun Reşit, Arap Ağa'yı, Kızıl Kilise'yi (Nazimiye) fethetmesi için yollar. O güne kadar bu kale kolay zapt edilmemiş. Hatta gelenler de yenilerek geri

dönmüşlerdir. Kızıl Kilise, o dönemde Pontus/Rum egemenliği altındaymış. Ayrıca Pers, Pontus ve Arap üçgenine yakın bir yerde olması, bir başka zorluğu teşkil ediyordu. Arap Ağa, bu zorluğa rağmen Kızıl Kilise'yi alır. Ölüme gönderilen Arap Ağa, Kızıl Kilise çevresini alıp Abbasi devleti üstüne kayıt eder. O dönem, tapulama işlemleri Mitbulak (Bingöl)'ta yapılmaktadır. Tabii tapu işlemleri halife adına, komutana yapılmış.

Seyfi Muxundî: Bingöl'ün adı "Çapakçur" değil miydi?

İsmail Aydın: Hayır. Çapakçur daha sonra. Zaten Mitbulak, Rumca "Mit"=bin, "bulak"=göl anlamındadır. Daha sonra adı değiştirilip Çapakçur oluyor. Hatta bir dönem "Abu Tahir" olmuş. Çok sonraları Bingöl ismini almıştır.

Seyfi Muxundî: Peki, Arap Ağa'nın yerleşmesi nasıl olur?

İsmail Aydın: Oraya geleceğim. Arap Ağa, Abbasi oyununun farkında olduğu için geri dönme yerine, o bölgeye yerleşmeyi tercih eder. Abbasi geleneğine göre bir komutan fethettiği bir bölgeyi devlet adına kendine mülk edinip yerleşebiliyordu. Abbasiler, geleneğe saygı mı, yoksa Arap Ağa'yı kendilerinden uzak olmasını istemelerinden mi bilinmez, onun bu bölgeye yerleşmesini kabul ederler. Kale komutanlığından ayrılır. Bölgenin vergilerini toplaması için görevlendirilir. Zaptettiği topraklardan, bugünkü "Paş" köyünü kendisine mekân seçip yerleşir. Daha sonra babasını da buraya getirir ve yerleşir. Dersimli bir kızla evlenir. İyi çalışması nedeniyle Palu Kale-si'nin komutanı, kendisine "Golan" köyüne yerleşmesini ve kendi bölgesinin vergisini de toplamasını ister. Arap Ağa, hayatta iken bu bölgenin bir kısım vergilerini toplar ama gelip Golan'a yerleşmek Arap Ağa'ya nasip olmaz. Gelip, Golan'a mekân kurmak, Arap Ağa'nın torunu Osman'ın çocuklarına nasip olur.

Arap Ağa, "Paş" a yerleştikten sonra bir gün köyün yukarısında, orman içinde ateş yakıldığını görür. Kalkıp ateş yakan-

ların yanına varır. Ateş yakanların üç yabancı olduklarını görür. Oturur onlarla konuşur. Konuşmalarından, onların birer "Er" olduklarını, boş insan olmadıklarını kıfşkeramet sahibi kişiler olduklarını anlar. Bu üç kişinin birisi Seyit Mahmut Kal'dır. Onu, bugünkü Mazgirt'in "Sey Mamudan" köyüne yerleştirir. İkincisi, "Seyit Mahmut Hayrani"dir. O, batıya gider. Üçüncüsünün kim olduğunu bilmiyorum ama o da Malatya'ya gider ve oraya yerleşir. Arap Ağa, bir yandan da at yetiştiriciliği yapar. Bölgede büyük bir harası vardır. Bu nedenden dolayı Arap Ağa'nın bir adı da "Arap Ağai ZengîZerin'dir (Eyeri altın Arap Ağa)... İşte "Çorîborî" olayı da bu dönemde ortaya çıkar.

Seyfi Muxundî: Çorîborî olayı, Golan'da olan bir oluşum değil mi?

İsmail Aydın: Hayır, hayır... Bu daha Paş'tayken olmuştur. Bir gün akşam yemeğine yakın bir zamanda, Dersim tarafından 40 kişilik bir kabile gelir. Kafilenin amacı, o gece orada kalıp gece yarısı kalkıp evi soymakmış. Hırsızlar kendi aralarında konuşurken evin hanımı, konuşulanları, Dersimli olduğu için anlar. Arap Ağa, misafirler için yemek hazırlanmasını ister. Oysa akşam için sadece ev halkına yetecek yedi kişilik yemek yapılmıştır. Arap Ağa, yemek hazırlanmasını yenileyince, hanım "Çorî borî" (Zıkkım yesinler) der. Yemek hazırlanmaz. Misafirler, ev hanımının bu sözü üzerine birbirlerinin yüzüne bakarlar. Biraz sıkılırlar ama çok da memnun olurlar. "Evi soymak için iyi bir bahane" gözü ile bakarlar. Yemek vakti gelir. Sofraya yedi kişilik "zırfet" (kömbe) konur. Yemek yenir ama hiç eksilmez. Olduğu gibi kalır. Bu olay karşısında hırsızlar korkuya kapılırlar. Doymuşlardır ama hiç eksilme olmamıştır. O gece orada kalırlar. Evi soymaktan da vazgeçerler. Sabah yola çıkarlar. İçlerinden iki kişi, bu olaydan ders almazlar. Çıkarken biri karasaban demirini (gîsîn), diğeri de kıl yastık

doldurulmamış (balıf) çalarlar. Daha suyun kenarına varmadan ikisi de korkudan düşerler ve ağızları eğilir. Bu olay üzerine arkadaşları "Xarîk"e gidip bir kurban alırlar. Kurbanlık koç ile birlikte arkadaşlarını da alıp Arap Ağa'nın huzuruna çıkarlar. Yalvarır yakarırlar, af dilerler. Arap Ağa, başındaki külahı çıkarır birinin ağızına sürer, ayağındaki çizmeyi de diğerinin ağızına sürer. İkisi de iyileşir. Daha sonra külah Golan'a, çizme de Bingöl ile Kiğı arasında bulunan "Lek" köyüne taşınan Arap Ağa'nın torunları tarafından götürülür. Lek'e gidenlerin bir süre sonra Sünnileşmesiyle hem geleneği hem de kendisi kaybolur. Hâlâ, Lek köyündeki insanlar, "Biz Paş'tan geldik. Arap Ağa'nın torunlarıyız." demektedirler.

Seyfi Muxundî: Peki külah ve Çorîborî ziyareti Golan köyüne nasıl gelir?

İsmail Aydın: Anlatayım. Bizim yöremizde, siz de bilirsiniz, henüz bu kadar bilim gelişmediği bir dönemde, kışın oturup sohbet etmek, kişilerin aile tarihlerini dilden dile aktarılması yaygındı. Bizim Kürt toplumu da böyle anlatımları onurla anlatır. Unutulmamasını sağlarlardı. İşte bu tür anlatımın yaygın olduğu dönemlerde yetiştim. Bizim bir amcamız vardı. Adı, İbrahim idi. İbrahim Laçın, kendisi Arap Ağa'nın torunlarından Hasan Ağa kolundan. ben de Osman Ağa kolundanım. Sonuçta hepimiz aynı soydanız. 1950 yılında öldüğü zaman 90 yaşın üstündeydi. Çorîborî ziyaretinin Golan'a nasıl taşındığının en iyi anlatanıydı. Onun anlatımına göre, "Her ne kadar Palu Beyi, Arap Ağa'ya, Golan'a yerleşmeyi teklif etmişse de, Arap Ağa'ya nasip olmamış. Golan'a ilk ev yapmayı Arap Ağa'nın oğlu Mehmet, Mehmet'in oğlu Osman, Osman'ın dört oğlu tarafından kurulur. Dört kardeş: Mustafa, İsmail, Hasan ve Sadık'tır. Bu dört kardeş, ev yapınca Golan köyü kurulur. Ama "Kulîk" (külah) ve ziyaret hâlâ Paş köyündedir. Sebebi ise Osman'ın kardeşlerinden Seyithan, amadır (kör). Kü-

lahın kullanılması yetkisi ona aittir. Bu durumu bilen dört kardeş, Golan'a ziyaret evi yaparlar. Amcaları Seyithan'ı ve küllahı alıp Golan'a getirirler."

O günden beri Çorîborî ziyaretgâhı Golan köyündedir. Külahın kullanımında, bir tereddüt ve çekişme kavgası asla olmamıştır. Vasiyetle yetki kime bırakılmışsa o töreni yürütmekle mükellef olmuştur. Töreni yürüten bir ahlaki değer ve takdir içinde yürütür. Çevrede hemen hemen herkes gelir. Türk, Kürt, Alevi, Sünni; herkesin uğrak yeridir. Elimde dilden dile gelen bir aile soy şeceremi çıkardım. Yalnız bu arada bazı babalar unutulduğu için 300-400 yıllık gibi görülür. Bu şecerede, bu sayısı ile Abbasiler'e kadar varmaz. İlk babalar Golan'a kadar net yanlıştır, sondakiler de kesin, aradakilerinse bir şey diyemem. Arada unutilan ve yazılmayan var tabii.

Seyfi Muxundî: Dört kardeş buraya mekân kurduktan sonra, bu köyün adını Golan olarak vermişler. Peri Suyu'nun bu mevkide durgun akıp göl halinde görünmesi ile bir ilgisi var mı?

İsmail Aydın: Değil... İrmak dışında burada beş tane göl var.

Birincisi: Gol'a Za (Kuru Göl).

İkincisi: Gol'a Zîl (Kamış Gölü).

Üçüncüsü: Gol'a Sosan (Sason ailesinin gölü).

Dördüncüsü: Gol'a Kûlî (Çekirge Gölü).

Beşincisi: Gol'a Şilûre (Koruk Gölü).

Köy, ismini bu göllerden alır. Köy kurulduktan sonra büyük bir kesim Golan'a gelir. Az bir kesim de "Paş"ta kalır. Paş'ı Kureşanlılar'a bırakırlar. Daha sonraları Paş'a başkaları da yerleşir. Golan'a da daha sonraları başka kişiler yerleri. Bize göre önemli iki aile yerleşir. Gelen iki ailenin ikisi de seyittir. Biri Bava Mansurlu Mala Seyitxan (Seyithan) ailesi, diğeri de Ağuçanlı Seyit Xıdır (Seyit Hıdır) ailesidir.

Seyfi Muxundî: Biraz da yapılan törenden söz eder misiniz?

İsmail Aydın: Hay hay... Külâh, yeşil renklidir. O da yeşil bir bezin içindedir. Biz bu beze "kefen" diyoruz. Tören sırasında külâh bezin içinden çıkarılmaz. Hatta arkada bir tutaç yeri var, oradan tutarız. Dış kefeni ile birlikte tören yapılır. Tören genelde Perşembe akşamları yapılır. Kurbanlar, gündüzden kesilir. Akşam yemek yenir. Yemekten sonra "duazlar" okunur. Dua edilir. Evliya getirilir. Kimileri niyaz olur, kimileri, ağrıyan yerlerine sürer. Kimi alnına sürer. Genelde de başa ve sırta sürülür. Böylece tören sürer. Bitimde, evliya yerine kaldırılır. Köyün diğer üyeleri, gelen misafirleri evlerine götürürler. Tören sırasında bir "Pir" dahi olsa, töreni yürütme yetkisi hane sahibine aittir. 1970'lere kadar İmam Hüseyin Aytaç, bu işi yürütürdü. Ben de kendisine yardımcı olurdum. İmam Hüseyin Aytaç'ın dönemi en görkemli dönem olarak anılır. Bundan sonra gittikçe ilgi zayıfladı.

Seyfi Muxundî: Verdiğiniz bilgi için teşekkür ederim.

İsmail Aydın: Bu tanıtımı sağladığınız için ben teşekkür ederim.

Çoribori konusunda Araştırmacı Yazar Sayın Yasin Bayanay bireysel olarak adresime gönderdiği yazıda ise şöyle demektedir:

"Bermekilerin Zagroslardan geldiklerini, İslamiyet öncesi Zerdüş t inancına tabi olduklarını büyük ihtimalle Zaza olduklarını tahmin ediyorum. Bu günkü konumuyla Bingöl'de yaşayanlar Zazaca Sancak/Lek köyünde yaşayanların bir bölümü Kürtçe, bir bölümü de Zazaca konuşuyorlar. Golan'da Çoribori ailesi ise yine tamamen Kürtçe konuşuyorlar. Sayın İsmail Aydın çerçeveyi çizirken az da olsa

İsmail Aydın

doğru noktalara değinmiş. Harzem şah'ın bizimle hiç bir alakası yok, bu fikir son 20 yıldır çoribori ailesinin tarihine girdi. Bunun sebebi de o aileden Elazığ'da üniversite okuyan tamamen (Türk) milliyetçi ideolojisiyle yetişen bir ferdin iddiasıdır. Kendisi Bursa'da yaşıyor, Makine Mühendisidir, bizleri Türkleştirmek için sanki görevlendirilmiş. Biz çoribori ailesiyle aynı babadan ayrılan kardeşleriz. Evliya ya da ziyaret dediğimiz nesnelere Abbasiler, Harun Reşid döneminde vezirlik makamında bulunan Bermek ailesi kırımından geçmiş, kırımından sağ kutulan Seyyid Muhammed'e ait giysilerdir. Bir adet Fes ve bir çift mes. Mes biliyorsunuz ayakkabının içine giyilen giysidir. Fes, çoribori ziyaretidir. Mes biri bizde yani Lek köyünde biri de Bingöl merkezde Mütevelizade ailesindedir. Mütevelizade ailesinde bir de Aydoğdu soyadı var. Hilmi Aydoğdu, Mütevelizade ailesindedir. Bermekiler Abbasilerde olduğu gibi Selçuklu döneminde de Nizam'ülmülk vezirliğini yapmışlardır, Osmanlı imparatorluğunda çapakçur (Bingöl) beyleridir. Devlet işleri bürokrasisi ta Cumhuriyet'in başlarına kadar devam etmişlerdir. 1925 şex Said isyanında Tayyip Ali ve İsmail Hakki Mütevelizade'in idam edilmesiyle aile devlet içlerinden tamamen elini çekmiştir. Aslında bu bilgileri çoribori ailesi de biliyor. Çünkü İmam Hüseyin ve oğulları Ağa ve Zeki Aytaç yıldı en az bir defa bizi ziyaret ediyordu ve bizim büyüklerimiz aynı şekilde onları ziyarete gidiyorlardı. İlişkilerimiz 1970'li yıllarda kopmaya başladıysa da 1980'li yıllarda Elazığ'a göç etmemle beraber çoribori ailesinden bazı kişilerle yeniden diyalogumuz oldu."

şimdi, "çoribori" efsanesinin önemli ve ilgili bazı özelliklerine dikkat çekmek istiyorum.

1.Yemek olayı: "Bitmeyen sofrası", Mezopotamya'nın farklı

bölge ve inançlarında (İslam, Ezidî, Manheizm, Zerdüşt...) inançlarında küçük farklılıklarla karşımıza çıkmaktadır.

2.Arap Ağa'nın Abbasi döneminde "Paş" a gelmesi, Der-simli bir kızla evlenmesi doğru ise, bu anlatım, bazı şoven ta-rihçilerin bu dili "Orta Asya'dan getirme" savlarına ters düş-mektedir.

3.Yine Arap Ağa'nın Abbasi zamanında gelmesi doğru ise, yöreye gelen üç er olayı, bir hayli düşündürücüdür. Bu gibi er-lerin, sadece Ahmet Yesevi müridi olma teorisine ters düş-mektedir.

4.Ehlibeyt taraftarı olmasına rağmen çocuklarından biri-nin adının Osman olması ve ziyarete her inanç kesiminden ki-şilerin uğraması. Karakoçan (Dep) bölgesinin önemli bir ko-numunu pekiştirmektedir. Çünkü AleviSünni çatışmalarının en az yaşandığı, dayanışmanın en fazla olduğu bölge burasıdır. Yöre halkı çok iyi bilir. Karakoçan (Dep) bölgesi, bu tür ça-tışmaları ağır bir bedelle değil, hafif olaylarla atlatmıştır.

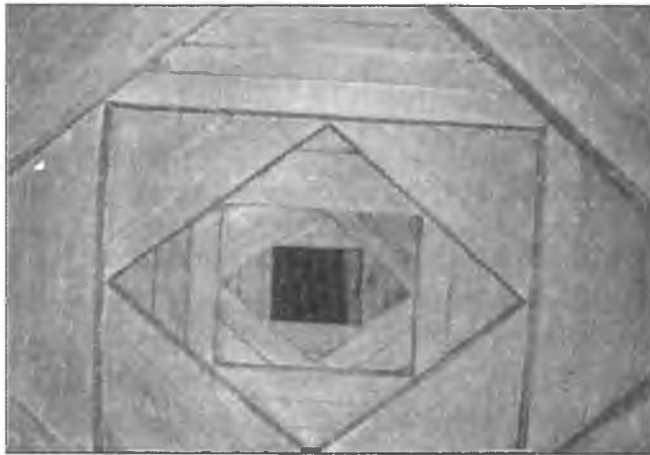
5) Palu, Pertek, Peri ve Bağın (Paxîn) tarihi ile ilgili yazılara baktığımızda, bu konuyla ilgili detaylı ve bize net bir bilgi ve-ren herhangi bir kaynağa rastlayamıyoruz. Ancak Şeref Han'ın "Şerefname" adlı eserinde Palu Beylerinin soyunun be-lirli ölçüde Arap kökene dayandığını görürüz: "Palu hüküm-darlarının soyu Emir Timurtaş bin Emir Muhammed bin Emir İbrahim bin Emir Buldak'a ulaşmaktadır." (agy, s.150)

Emir ve Bin (oğlu) kavramları Arap gelenekli bir tanımla-madır.

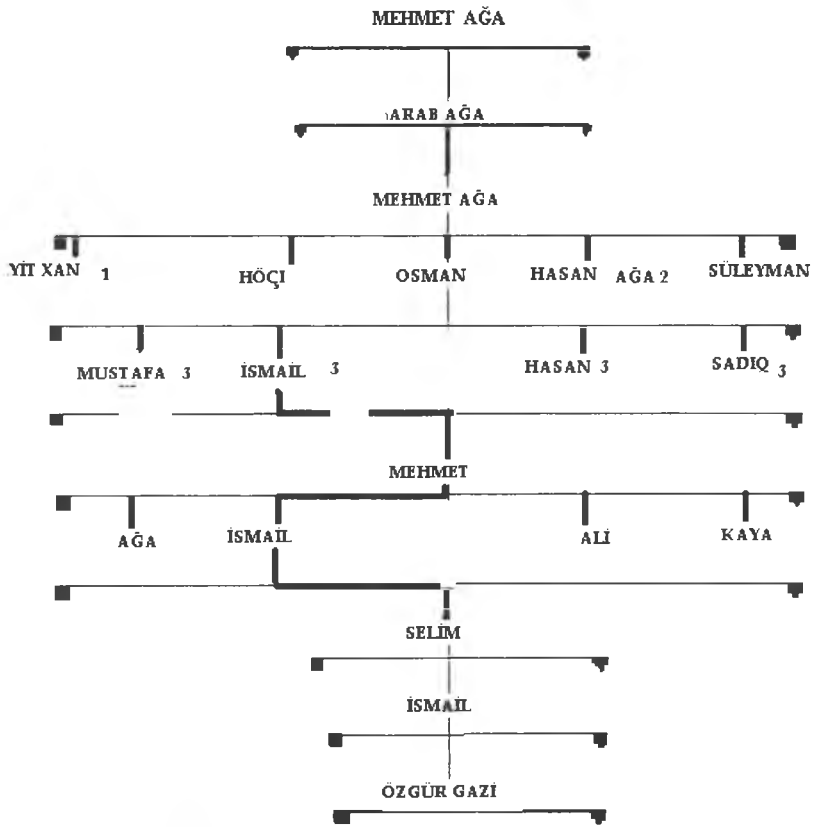
Çimşit Bey, Emir Timurtaş'ın yeğenidir. Ölünce oğlu ol-madığı için yeğeni Çimşit, Palo (Palu) beyi olur. (agy. s.151). "İran Kızılbaşlarına karşı Osmanlı hükümdarlarının yanında yer alır... Palo, o dönemde Kızılbaşlar tarafından tayin edilen o zamanki yöneticisi ise Türkmen Arab Şah adında birisidir... Çimşit Bey, bir Türkmen askerinin kılıç darbesi ile kafatasın-

daki (üst kemik) bir kısmını alıp götürdü, beyni açıkta kalarak göründü. Cerrahlar bu kemiği yerine koyup diktiler ve yara birkaç gün sonra iyileşti..." (abç, s.151)

Arab Şah adındaki kişinin Arap Ağa olup olmadığını bilemeyiz. Doğru ise, bunun Osmanlı dönemine ait bir olay olduğunu hatırlatmakta yarar var. "Cerrah" konusuna değinmemin nedeni ise, bugün hâlâ Karakocan bölgesinde halk arasında kırkçıkık gibi kemik işleriyle uğraşan halk doktorlarına denir. Bu konuda efsaneleşen ve son derece becerikli olan bir soy vardır: "Mala Çeley" (Çelı Ailesi). Bu ailenin günümüzde yaşayan efsanesi ise Heséy Çeléy'dır. Onun çocuklarının da bu mesleği sürdürdüklerini belirteyim. Ocağın tavanı Çarper (dam penceresi özeliği ile Güneşi kutsal kılan Anadolu kadim toplumların tarzı olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Çoriberi dam penceresi (Çarpere)

İşbu Soy Kütüğü: Selim oğlu, Kekik'ten doğma, 1339 ru-
mi, 1923 miladi, Mazgirt doğumlu, Karakoçan'ın GOLAN "Yo-
ğunağaç" Köyünden İsmail AYDIN'a aittir. 7/9/1998"

1) Gözleri "ama". Paş'tan Golan'a ocağı taşıyan kişi. 2) İb-
rahim Laçın'ın dedesi.

3) Golan Köyü'nü kuran dört kardeş.

"Ew xûdîyê keş û kirametane", ermişleri, evliyaları ya da seyitleri tanımlamak amacıyla kullanılır. "O, keramet sahibi bir zattır." anlamındaki söz, Coşık Bawa (Baba) için de söylenir. Ancak Dersim kültüründe bu zatın kim olduğuna geçmeden önce cümlede geçen "keş" (kıfş) = "önceden bilen" sözcüğü üzerinde durmak isterim.

Aslında bu terimle medyumlar, kâşifler ve en önemlisi de falcılar uğraşmaktadırlar. Bana kalırsa en çok da falcıları ilgilendirir. Alevi pirlerinin de ilgilendiği, sık sık başvurdukları terimlerin içinde yer alır. Falcılıkta, genellikle avuç içi önemlidir. Avuç içine bakarak geleceği okumak, hem bakanda hem de bakılında avuç içini kutsallaştırmıştır. Falcıların el içine bakarak bu işi yapmaları, pirlerin avuç içini öptürmeleri, geleceği okumaları da yine benzer bir duruma yol açmıştır. Avuç içi, adeta insanın "leffîmafıvuz" alanı gibidir. Kader defteri gözü ile bakılmıştır. Hurufilik inancına baktığımızda avuç içinin önemini sadece bizde değil, örneğin Arap toplumunda da bir önemini olduğunu görürüz. Sol eldeki derin çizgilerin Arapça Âİ (81), sağ eldeki İA (18)'den çıkarılınca 63 kaldığını, bunun da Hz. Muhammed'in yaşını belirlediği söylenmektedir. Avuç içleri, bugün gerek Sünnilerde, gerekse Alevilerde öptürülür. Kutsal bir alan gibidir. Bütün bu söylediklerimin konumuzla ilgisi şudur: "Kefş", Kürtçe'de keş=avuç içi, şa=ışık, tanrı, nur, tanrının yazgı yeri anlamlarına gelir. Allah'ın, insanın yazgısının avuç içine onurlandırmasıdır. "Kefş"in, "kef't yerleştirilmesi bu açıdan önemli bir olgudur. Bilinmeyenlerin bulunup açığa çıkarılma yeridir. Gizlerin saklandığı bu yer ise "Kefş" sahibi olan kişilere aittir. Bunun bilinip açığa çıkarılması sıradan bir insanın işi değil, "Kıfş (keş) û kiramet" sahibi olan kişilerin, yani keramet sahibi olanların işidir ancak.

Kefin avuç içi anlamında olması ve avuç içinin de insanın hayatıyla ilgili bilgiler içermesi, aklımıza "kâşif ve "keşif sözcüklerinin buradan türemiş olabileceğinin ihtimalini oluşturmaktadır. İşte bu noktada "Coşık" sözcüğünün anlam ve önemi karşımıza çıkar: Co=cî (yer) anlamına gelirken, şîk (belli), Coşîk (belli yer, kılavuz yer, yer bildiren, yol gösteren (Kıfş) anlamlarını içerir.

Bir zamanlar Türbe olan mezar, bugün tahrip edilmiş, her parçası bir tarafa dağıtılmıştır. Bu, sadece buraya özgü bir görüntü değil.

Bir bakıma bir çok kültürel mirasımızın nasıl yok olduğunun resmidir. (Fotoğraf:Servet Elaldı)

Bugün Coşîk Bawa'nın (halk, çoğu zaman "Coşpa" der) bulunduğu yerin bir tepe olması, etrafının kuru ağaç kümeleleriyle çevrili olması ona aynı önem kazandırmaktadır. (Resim 24) Bir ziyaret yeri olan Coşîk Bava'da, birçok ziyaretin aksine tek bir ağaç yoktur. Burada bine yakın meşe ağaçları vardır. Ortada bulunan mezarın etrafında ağaçlar. Cem düzeniyle dizilmişlerdir.

"Koru" sözcüğünün ilk bakışta öz Türkçe "Korumak" fiilin-

den kaynaklandığı akla gelse de, Kürtçe'de karşılığı "Qorî" dir. "Qorî", genellikle yüksekliği ifade eder. "Qo" sözcüğünün "ko" (dağ) ile de bir anlam bütünlüğü var. "Ko", her ne kadar Kırdasği'de dağ anlamına gelmese de, Kıрманcki'de dağ anlamına gelir. "Koçer" in, (ko=dağ, çer=giden, asker) "dağa giden, dağ askeri" anlamında olduğunu gözden kaçırmamalıyız. "Qorî" nin rî=ri (yol), aynı zamanda Tanrı'yı ifade ettiğini daha önceki yazılarımda belirtmiştim. Bütünleştirecek olursak, kısaca Tanrı Dağı, Evliya Dağı, Kutsalların Dağı anlamı, "Qorî" sözcüğü için geçerli olan bir tanımlamadır. Yüksek tepelerin, dağların kutsallaştırıldığını tarihte kimi toplumlarda da görüyoruz. "Qori" aynı zamanda "Qarî" yani kızmak anlamını da taşır. Burada ki ağaçların kesilmesi yasaklamak fiilinden kaynaklanan Kürtçe ve Hatice bir kelimedir.

Coşık (belli olan yer) ve Qorî (Tanrı dağı. Kutsalların Dağı) sözcükleri karşımıza Coşık Bava kültünü çıkarmaktadır. Tıpkı Duzgın Bava gibi...

"Coşık", Mazgirt ilçesinin 25 km. güneydoğusunda bulunur. Muxundî'ye bağlı bulunan Coşık, Muxundî'nin 7 km. doğusunda yer alır. 2000 rakımlı olan bu yer. Yöre köylerinin merkezi konumunda bulunan bir ziyaretir. Burası geçmiş dönemlerde sıkça ziyaret edilir, kurbanlar kesilir, dileklerde bulunulurdu. Coşpa'nın üzerindeki ağaçları kesmek günahdır hatta kuruyanları dahi götüremezsiniz Ancak orda kurban keserseniz oradaki kurularla kurbanı o mekanda kullanabilirsiniz. 1970 li yıllarında Muxundî (Darkent) karakol komutanı burada bir traktör kuru meşe götürmek ister köylülerin uyarmasına rağmen alıp götürür. O gece çocuğu hastalanınca korkar ve ertesi gün ağaçları tekrar götürüp yerine koyar. Bu geleceğe hatti inançlarında rastlıyoruz. Ancak bu gelenek, hemen hemen yok olmak üzereyken yeniden dirilmeye geçti. Ziyaretin 2 km. kuzey doğusunda, "Coşık Köyü" vardır. Coşık Ba-

wa'ya sınır olan diğer köyler de şunlardır: Hûlman, Gaz (mezra), Manekrak, Rîçik, Goman, Teman, Haysiv...

Coşîk Bava'ya sınır olmadığı halde burayı karşıdan gören (görünen) ya da görmediği halde kutsallığını kabul edip ziyaret eden, zaman zaman da yönünü buraya dönüp dua eden köyler de vardır. Bunlar oldukça geniş olmasına rağmen ben bir kısmını yazacağım: Golan, Qelesqelan, Qelemizgîn, Kortan, Beroc (Beroj), Gûltan, Canîk, Axkilîs, Îsnîs, Kormîs, Xodan, Kardere...

Bazı köyler, karşıdan baktıkları halde Coşîk Bava'yı görmezler. Bu köyler, Coşîk Bava'ya saygının bir ölçütü olarak Coşîk Bava'yı gören bir tepeyi ziyaret olarak kabul etmişlerdir. Xıran (Hıran) bölgesindeki bazı köyler çukurda kaldıkları için "Avdeleziz"i ön planda tutmayı tercih etmişlerdir. Coşîk Bava'ya kadar gidemeyip ama ona adak adamak isteyen insanlar, kurbanını Coşîk Bava'ya doğru çevirip duası verildikten sonra keserler.

Coşîk Bava adının söyleyiş itibariyle insanlar daha çok "Coşpa" adını kullanırlar. Bu kısaltma, genzin gerisinde çıkan (k) sesinin Bava'yla bütünleştirilirken söyleyiş itibariyle karşılaşılan zorluktan dolayıdır. Gerek Sumerler'de ve Hitit/Hattilerede (bkz. Bilal Aksoy, Munzur dergisi, sayı: 3), gerekse Türkçe'de kullanılan "Baba" yerine, kendileri için rahat ve kutsal olan "Pa"yı tercih edilip, kısaca "Coşpa" derler. "Pa"nın, aynı zamanda "payitaxi" (PayitahtBaşkent) anlamına gelen sözcüğün ön eki olduğunu hatırlatmakta fayda var. Pa'nın başka anlamları da ayak veya köprü olduğunu hatırlatmada yarar vardır.

"Ca, ci, co, cî" sözcükleri "yer" anlamında kullanılırlar. Hangisinin kullanıldığı yöreden yöreye değişir. Bu sözcüklerin, işaret zamiri olarak kullanıldığı da olmuştur. Direkt olarak "yer" anlamında ise "şûnd" sözcüğü kullanılır. Zaman zaman işaret sıfatı yerine de kullanılabilir. Tabii bu, sadece söz konu-

su sözcüklerle sınırlı değil. Birçok başka sözcük de bu görevi yerine getirirler. (Ci sözcüğü, Dersim'de bazı bölgelerde (Kırmançça'da) dışkı olarak adlandırılırsa da Kırdışki'de söz konusu anlamla yakından uzaktan bir ilgisi yoktur.) Örneğin, Cilo=Lo'nun diyarı, cem=topluluk yeri, cot=çift sürme, iz bırakma, çong=diz, cîye xa=kendi yeri, cî=yer, nokta, ca=yer (Kurmancki'de), Cebaxcur=Bingöl, Canîk=ayak izi

Bilal Aksoy, Munzur dergisinin 3. sayısının 10. sayfasında, "İsnis köyünün yakınlarında Peri suyunun kenarında yöre halkının Niqa Xızır (=Hızır Ayağı) dedikleri büyük bir kaya parçasının üzerinde at nalı izi bulunmaktadır. Yöre halkının anlattığı söylenceye bakılırsa, Hızır, bu suda geçmek isterken su giderek azmış ve taşmış..." diyerek, İsnis köyünün ismini buradan aldığını belirtmiş. Türkçe kökenden gelen Is, iz ön ekinin, Kürtçe kökenli olan nis, nig, nus gibi son eklerle birleşip bir anlam ifade etmesi bize göre zayıf bir ihtimaldir. İz sözcüğünün karşılığı yöre dilinde çi, re, giz, cız, xet gibi sözcüklerle ifade edilmektedir. Ayrıca o bölgede en eski yerleşim yeri Axkilîs ve Canîk'tir. Xodan ve İsnis geç dönemde kurulmuş köylerdir.

Coşpa (Coşik Bava)'nın batısında durularak çekilen fotoğraf. (Fotoğraf: Servet Elaldı)

Canîk'te "Xızır'ın atının ayak izleri"nin bulunduğundan söz edilse de. Bu İsnis'teki addan kaynaklanmaktadır.. Canîk ismine baktığımızda, ci=ciye (yer), nıg=nig (ayak), birleştirdiğimizde de "ayak yeri" anlamına karşılık gelir. Böyle bakıldığında, kanımca Aksoy'un anlattığı hikâye Canik'e (Cîyenık, Canîg) daha uygun düşmektedir. Söz konusu yerin hem Canik'e Hem de İsnis' e yakın olması hangi köye aittir demek yersiz olur. Canik, Canikoğularının aracılığıyla Orta Asya Türklerine bağlamanın bir mantığı yoktur. Bir diğer özellikte Can sözcüğü Ermeni diline dayanan terim olmasıdır.

Bütün bu örnekler, Coşık'ın "belli bir yer"i işaret ettiği saviımızı güçlendirmektedirler. Coşık Bava'nın bulunduğu yere çıkıp baktığımızda, buranın konumunu rahatlıkla görebiliriz. Buraya bakan küçük tepelerde birer ikişer ziyaretler görürüz. Bu ziyaretlerin ne olduğunu, kim için olduğunu sordumuzda, "Hember Coşpay" (Coşpa'nın karşısıdır.) yanıtını aldık hep. "Hember" sözcüğü Tanrı'nın karşısı, Tanrı'nın aynası ya da kutsallığın aynası anlamında kullanılır. Coşpa'nın yakınında bulunan Beroj köyü, güneyde (güneşe karşı) olduğundan dolayı bu adı almıştır. Kurmancça'da henî (alın) ve helî (ayna) sözcüklerindeki he ön eki, "Hember" sözcüğünün "Kutsallığın aynası, kutsal olanın karşısı" anlamına geldiğini tastik eder.

Halk arasında kimileri, Hınıs'ta (Kelé) bulunan "Goşkâr Bava"nın Coşık Bava olduğunu söylerler. Goşkâr, "çankçı" demektir. Coşık Bava için anlatılan söylencelerde böyle bir meslekle ilintili bir motife rastlamıyoruz.

Coşık Bava'nın nereden geldiği kesin belli değildir. Hatta direk baba olup olmadığı da belli değil çünkü Coşpa kelimesi değişik anlamları içermektedir. Bir söylenceye göre, cem töreni sırasında, bugünkü Coşık (yeni adı: Yaşaroğlu) köyünde bir keramet gösterilmesi istenmiş. Bu istek karşısında, burada bulunan bir tepenin üstünde birdenbire ateş yanmış. Ar-

tık burada sürekli cem yapılmaktaymış. Buranın piri birgün burada kırklarla birlikte cem yaparken Yezitler gelmiş kırklar sır olup gitmişler kendinden geçen piri yakalayan yezitler onu orada öldürmüşler. Onun kız kardeşi İnce Belli'yi de aşağıdaki tepede öldürmüşler. Bu tepeye daha sonra "Coşık Bava" denmiş. Diğer bir anlatım Bamasur (Baba Mansur'un) cem yaptığı yer olarak söylene de, ayrı tanımlama ve kişilik ve kimlik olarak çıkan Coşık Bava farklı bir kişiyi göstermektedir. Mezar taşlarına baktığımızda üzerinde kılıç ve at resimlerine rastlıyoruz ki at ve kılıç kişinin savaşçı olduğunun belgesi yani cengâverdir. Ayrıca altıgen yıldız ve yıldızların oklarının dışı doğru olması bilgeliğin sembolüdür. İlk dördü dört yönü son ikisi de gök ve yeri temsil eder. Gök tanrı ilmini yer ise yer altını temsil eder kişinin bu ilimde haberdar olduğunun işaretidir. Bu aynı zamanda ışık teorsisi, Saabiilik ve ışık tayfasının da sembolüdür.

Üzerinde bulunan en son mezar Riçik köyünün ileri gelenlerden biri olan Mehmet Ağa'y Hemed'in mezarıdır. Mezarın ustaları ise Yörenin Ermeni aş ustaları tarafından yapılmıştır. Bugün "Coşpa'nın" mezar tahrip olmasına rağmen, taşlar üzerindeki figürleri hâlâ göze çarpmaktadır. Bu figürler çeşitli hayvanlara aittir. Kılıç figürü de yine göze çarpan figürlerden biridir. Yine taşlar üzerinde altı köşeli yıldız figürü şairin dediği gibi "Altıgendir bizim esas temelimiz" Altıgenin kıvrımlarının dörderli olması ise dört nesneyi ifade eder. Ayrıca ay=sin figürünü işaret etmesi aynı zamanda demir kazık (kutup yıldızı) anlamı ve şehre yön vermesi de bir başka önemdir. Türbenin üstündeki kılıç ise kişinin savaşçı anlamını ifade eder. Coşık Bava (Coşpa)'nın mezar taşlarından birinde altılı bir figür ve her altılı figürde dörtlü çizgiler. Üst tarafta ise ay ve kılıç figürleri var.

Coşık Bava'nın karşısında bulunan bir yamaç da ilginçtir. Hülman'a (yeni adı: Doğucak) bağlı arazi içinde bulunan bu yamacın adı "Heft Tejan"dır. Heft, Kurmançça'da 7 sayıdır. Tej, yanyana sıralanan anlamında kullanılır. Heft Tejan, yedi sıra, yedi tayfa, yedi bölüm anlamındadır. Buraya bakıldığında, yamaçta, yukardan aşağıya doğru yanyana sıralı olan 7 tarla bulunmaktadır. Bu tarlalar, orman kazılarak bilinçli olarak yapılmıştır. Dikkatlice bakıldığında, bir tarla yeri daha açıla bilinirmiş, ama açılmamış, "heft tej" olarak bırakılmış. Tej sözcüğü, Kürt kilim ve astırlarında da (kıl kilim) birbirine eklenmiş parçaların her birine denir. Bu, yedi sayısının yörede kutsal sayı olarak kabul edilmesinden kaynaklanmıştır. .yedi sayısının önemli bir sayı olması ezidiler ve Zerdüştlükteki sayı benzerliği önemli bir özelliktir ayrıca Mu dininde de bu sayıya rastlamaktayız. Heft Tejan yamacının arkasında, ondan daha yüksekte bulunan bir diğer tepede "Pozikê Çandoşî" adıyla anılır. Poz (burun), çan (çan), şî (ışık) = Çanın arkasındaki ışık anlamındadır. Doşî kelimesinin hiza anlamına olması ve Tam Gaz'da ki kilise ile Axkilis doğrultusunda olması isim olarak ayrı bir önemdir. Çandoşî ismi Axkilîs ile bu tepe için mi kullanılmış, yoksa "Seyde Gazi"de bulunan Kilise için mi kullanılmış bilinmez ama bir işaret olarak kullanılması önemlidir.

Ayrıca Hülman ve Sedyê Gazê arasında bulunan Qurçe Leylê Tarihi bir Urartu ve Ermeni şehridir. En ilginç Coğrafi konumu ise Qurçê Leylê'de bakılınca Kutup Yıldızı tam Coşpa'nın hizasını belirler ki Ciyê şîk anlamını büsbütün pekiştirmektedir. Yoksa yapılan tüm araştırmalarda böyle bir ermişe raslamıyoruz.

Seydî Gazi'deki kilise çok eskidir. Büyük bir kaya oyularak oluşturulmuştur. Yaklaşık 2x2 m. olan bu oyuk, minik bir odayı andırmaktadır. Ön tarafında ise küçük bir kuyu bulunmaktadır. Kuyu, sarnıç tarzında üstten dar, derinleştikçe genişle-

yen ve yaklaşık 11.5 m. derinliğinde bir özelliğe sahiptir. Yaşlıların anlattığına göre, her ne kadar buraya kilise deniyorsa da, burası bağ bölgesidir. Eskiden "File" (Ermeni), burada üzüm şiresi sıkarmış. Şire, aşağıya, Hûlman'a kadar borularla taşınmış... (dense de burada bir yanığı var. Birincisi 2 km.lik bir mesafeye şıra gitmez donar. Ama şunu söyleyelim ki mevcut kilisenin iki yüz metre aşağısında "Qûrça Leylé" eski ve Urartulara ait yerleşim yeri vardır.) Oyularak oluşturulan bu tek parça kayanın dışında etrafında hiç taş bulunmamaktadır. Kilise, daha çok Taş Devri oyma kayalarını andırır. İhtiyarlar, buranın Ermeni kilisesi olduğunu söylerlerdi. "Sedye Gazê Taybin" mevkisindeki bu taş alt tarafında bir sarnıç vardır. Bu sarnıç şarap imalat hanesi olarak kullanıldığı ve borularla "Qurçê Leylê'ye" taşındığı söylenmekteydi.

Resimde at üzerinde suvari.

Yatan kişinin bir süvari ya da savaşçı olduğunu göstermektedir.

Coşik Bava'nın mezarı tahrip edilmesine rağmen, Coşik Bava'nın türbesindeki taşların üzerinde çeşitli hayvan figürleri bugün kısmi olarak bu özelliğini korumakta, üzerine kazılan figürler henüz tam anlamıyla kaybolmamıştır. (Fotoğraf: Servet Elaldı)

*Kevirey Kilisey. Kilise taşı olarak nitelendirilen taş.
Tek pare bir taş oyularak 2 x 2 m kare iç, bir ölçü içinde yapılmıştır.
(Fotoğraf: Servet Elaldı).*

Kevre Kilise tarihsel olarak 3500 yıllık çevresinde Urartular'ı ölülerini yakarak gömdükleri ne dair testiler çıktı. Fotoğraf: Servet Elaldi.

II. BÖLÜM

KUTSAL MEKÂNLAR

Mûxûndû yöresinde birçok ziyaret ve bu ziyaretlere ait gelenekler mevcuttur. İnsanoğlunun tek doktorunun doğa ve inancındaki evliyaların olduğu dönemlerde var olan bu ziyaretlerin sağaltım özelliği günümüze kadar da devam etmektedir. Bugün hâlâ bazı insanlar bu mekânlarda şifa aramaktadır. Bu mekânların bazıları şunlardır:

Kêwrê Xızır

Coşık Bava'nın kuzey tarafında beş yüz metre ilerisinde de "Kêwrê Xızır" (Hızır Taşı) vardır. Hızır'ın parmaklarına benzetilen bu taş hâlâ yerindedir. Coşpa ile Coşık köyü arasındadır. Günümüzde önemini yitirse de eskiden özellikle Coşık halkı Coşpa'nın ziyaretine gelince Kêwrê Xızır'a niyaz olmadan geçmezlerdi. Anlatımlara göre Xızır bir gün oradan bir dilenci kılığı ile geçerken çiftçinin birinden ekilecek tohumluk buğdayından istemiş. Çiftçi vermek istemediği gibi hakaret etmiş. Sırtını dönüp öküzlerine doğru yürürken Hızır "Tarlanın bereketi taş gibi olsun" deyince çiftçi dönüp arkasına bakınca dilencinin yok olduğunu yerdeki taşın üzerinde beş parmak izi olduğunu görmüş.

Bir diğer anlatıma göre Hızır ile karanlık güçler arasında olan bir savaşta Hızır, Coşpa'nın tepesinden düşmanlarına taş fırlatıyormuş. Bu taşın Xızır'ın attığı taşlardan biri olduğu söylenmektedir.

Yaklaşık elli kilo civarındaki bu taşın, defalarca birileri götürülse de yine yerine geldiğine inanılmaktadır. Hatta bu taşı götürülenlerin hiç birinin de hayır görmeyerek çeşitli olumsuzluklar yaşadıkları anlatılmaktadır.

Kevre Xızır (Hızır'ın Taşı ve parmaz içleri)

Kêwrê Koxikê (Öksürük Taşı)

Mûxûndû'nun Kardere köyünde bulunan bu delikli taşın geçilerek dilenen dileklerin gerçekleştiğine inanılan bir inanç biçimi var. Taşın adı Öksürük Taşı (Kêwrê Koxikê). İnanışa göre astım veya geçmeyen öksürük, (koxika reş) kara öksürük nöbetlerinde bu taşın yanına gidilir. Beraberinde bir baş soğan ile bir ekmek götürülür. Elde ekmek ve soğan ile üç defa delikten geçilir. Geçilirken "Koxik ji min dûr" (Öksürük benden uzak ol) diye dua ettirilir. Ekmek ve soğan üç parçaya ayrılır

Ekmeğin ve soğanın bir parçası yenir. Bir parça ziyarete bırakılır, bir parça da herhangi bir hayvana verilir.

Mazgirt-Kardere (Keure Koxike)

Çelebi Mezarı ve Ziyaret Menç

Hulman (Doğucak) köyünün adı çok eski bir addır. Hul=Holik man=menç=Hulmenç; Menç'in yaylası anlamına gelmektedir. (Holik= Ağaç dallarından yapılmış çadır tipi gölgeliklere denir.) Zaten köyün üstünde aşağıda da belirttiğim gibi Menç (Manc) diye bir İslam öncesi ziyareti vardır. Köyün yer değiştirmeden önce aynı adı taşıyıp taşımadığı bilinmez ama yaklaşık iki bin yıldan beri aynı adla anılmaktadır.

Yörenin en eski yerleşim yerlerinden biri de Hülman (Doğucak) köyüdür. Hülman'ın yerleşim merkezi olarak Bağın kadar eski bir yerleşim yeri olduğunu söyleyebiliriz. Tarım ve

ilkel sanayi yönünde önemli bir yerleşim birimidir. Zaten Bağın Kalesi'nin ihtiyacı ekonomik olarak tarımsal alanda AxkilisHülman Manekireng, hayvansal ürün olarak da Dep (Karakoçan) tarafından sağlanıyordu. Kale içi küçük tarım ise Deşte Bağine'den sağlanıyordu.

Hülman'ın ilk yerleşim yeri Seyde Gaze mezarası ile Hülman arasında yer alan Qurçe Leyle bölgesindedir. Tose Axay Mendan'ın tarlası olarak bilinen bu yer en eski yerleşim yeridir. Daha sonra bugünkü Hülman Köyünün Seyde Gaze'ye doğru giderken Qeracê Sor denen bölgenin başlangıç yeri olan noktaya iner. Günümüzden yaklaşık 2000 yıl öncesinde de bugünkü yerleşim yerine yerleşir. Bağın Kalesi'nin güney batısındaki bu verimli topraklar Bağın için önemli bir yer teşkil etmekteydi. Ermeni ziyaretinin adı Ziyaret Menc'dir. Hasta olan çocuklar buraya götürülüp yatırılır ve iyileşmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Menc'in anlamını bulamadım. Yalnız bu kelimenin Kürtlerin kendilerini isimlendirirken KurManc kelimesi ile bir ilgisi olabilir mi? Ya da kuzeyden göç edip gelen Ari toplulukların Manş Denizi'nin kıyısından gelmeleriyle bir ilgisi var mı?. Bu soruların yanıtının gelecekte yeni araştırmalarla birlikte açığa çıkacağına inanıyorum. Burada aynı zamanda eski Ermeni kilise ve mezarlarının da olduğu söylenmektedir. Aleviler buraları ele geçirdikten sonra yok etme yerine saygı göstermişler. Bu tarihi yapılar ve mezarlar kaderlerine terk edilmişlerdir. Bunlar, kendi halinde harabeye dönmüşlerdir. Tahrip edilme, kazı ise son 30 yıldan sonra yapılmıştır.

Hülman'daki Alevi ziyareti ise hemen Ziyaret Menc'in altında "Çelebi Ziyareti'dir." Ziyaret Gusınç (iğde ağacıdır) hemen yolun kenarında ve yolun üstüne kadar yayılmasına rağmen kutsallığından dolayı kesilmez. Yolun alt tarafında ise Çelebi Mezarları vardır. Bir anlatışa göre Çelebi kuru değneğini bura-

ya diker ve bu değnek yeşerir. Ağaş bugün oldukça kalın ve yaşlıdır. Bunlar, Paxnik'ten gelen Çelebilerdir. Ocaklar bugün Diyarbakır'dadır. Nakşibendi tarikatına bağlılardır. Bu köyün pirleri son döneme kadar Qilxir ve Ferxo'dan gelirlerdi. Son gelen pirleri Aziz Çelebi idi. Cemleri öteki Alevilerden farksızdı.

Ziyaret Menc, Mazgirt-Hülman.

Daha önceden Bamasur talipleri olan bu köy, Bamansurlu bir seyidin ahlaksız davranışı nedeniyle seyidlerini reddederler ve Çelebileri kendilerine pir yaparlar. Çevredeki tek Nakşi talibi olan köydür.

Mazgirt-Muhundu-Hulman Çelebi Mezarları

Kupık Kilisesi

Kupık köyündeki kilise yıkıntılarında sara nöbeti olanlar ve kara sevdaya düşmüş genç kızlar gece yatırılarak, onların iyileşeceğine inanılırdı.

Silbus u Sutar (Tari)

Coşık Bava'nın kuzeyinde Duzgın Bava görünür. Yine Coşık Bava'nın kuzeydoğu istikametinde Silbus Dağı görünür. Onun da yanında küçük bir dağ daha vardır. Yörede bu iki dağla ilgili anlatılan efsane şöyledir:

Silbus Dağı'nın yanındaki dağın adı "Sûtar"dır. Silbus'un üzerinde kar, genellikle eksik olmaz. Sûtar'a ise kar yağsa da kısa bir süre sonra kalkar.

Anlatımlara göre Silbus ve Sûtar iki kardeşlermiş. Bir gün

kavga ederler. Sonra da birbirlerine beddua ederler. Sûtar, Sılbus'a, "Şala tû bıwîy kevir, berfji ser te kê m newbî" (Dilerim taş olursun, üzerinde hiç kar eksik olmaz) der. Sılbus ise ona şöyle bir bedduada bulunur: "Şala tû ji inşallah dıwbîy kevir, ser wîy kevirî da kewır dıbarîy" (Dilerim sen de taş olursun, o taşın üstüne taş yağar). Her ikisinin de dileği kabul olur, dağa dönüşürler. Sılbus'un üstünden kar eksik olmaz, Sûtar'ın üstünde de irili ufaklı kaya parçalan...

Sûtar, örtünmek, örtmek, gizlemek, kapatmak, balkon, gölgelik, korumak, koruyan ve yıldız ... gibi anlamları taşır. Sû=ser (üstü) anlamındadır. Tar (üstünü örtme, koruma yeri) anlamındadır. "Taş olan hacının üstünün yine taşla örtülmesi" de bu anlamı pekiştirir.

Sılbus adındaki bus=pus son eki sis anlamındadır. Sil sözcüğü, ser'den kaynaklanmış olsa gerek. Serbus, üstü sisli olması nedeniyle halk tarafından Sılbus adıyla sonradan anılmaya başlanmış olabilir.

Köken itibariyle her ne olursa olsun, bu iki dağ ziyarettir. Birine dua edildiği zaman, "Sılbus ji tera sitarwiy" (Sılbus seni korusun) diye dua edilir. Bu, en çok edilen dualardan biridir. Ayrıca Sutar yerine sadece Tari kullanan köyler de var ki bu karanlık anlamına geldiği gibi siyah ve kötülük anlamına da gelmektedir. Bu düalizmin Dersim bölgesindeki yansıması olarak değerlendirilebilir. Sılbus'un kutsallık etkisi Çoşpa'dan daha geniş olması akla Çoşpa'nın Sılbus'a atfedilmiş bir ziyaret olması ihtimalini de akla getirmektedir. Sılbus ile ilgili dile getirilen bir başka kaynak olan Levon Haçikyan'ın, Hemşin Gizemi adlı kitabından konuyla ilişkilendirebileceğimiz şöyle bir bilgi vardır:

"Vartivar'da Muş yakınlarındaki Surp Karabet (Aziz Karabet ya da halkın verdiği adla Çangli) manastırına adağa gidenlerin, dönüşte dost ve yakınlarına ilaç niyetine Surp Kara-

pet helvası (kudret helvası diye bilinen ve Gazpen Manana adları da verilen,yaprak veya çimlere gökten çiy gibi yağan tatlı bir besin) ile sakız armağan etmeleri geleneği vardı. Bu manastır gusan ve aşuğlara (halk aşığı, halk ozanı) feyiz verme siyle onların metü senasıyla meşhurdu. Ancak sazlarını ozanların piri olduğu farz edilen Surp Karapete adadıktan sonra bu insanlar aşuğ yada gusan olmaya hak kazanırlar. Köylerden kentlere dolaşırlar, kah neşeli,kah düşündüren manilerle dinleyenlerin yüreğini hoplatırlardı.

Vartavar Kiği'de de büyük bir coşkuyla kutlanırdı. Bu kentin batısında, Dersim yakınlarında sivri, çift zirveli Surp Luys (Kutsal Işık) dağı yükselir. Bu yöre halkın dağa saygısı öylesine büyüktür ki en büyük yemini "Surp Luys" un zirvesi üzerine ederler, bu dağda adak günlerinde doğanların Tanrı vergisi kabiliyetler taşıdığına inanılır ve onları Varteres (gül yüzlü)adıyla vaftiz ederlerdi.

Surp Luys dağı ziyareti ise başlı başına bir törendi. İnsanlar günler öncesinden adak hazırlıklarına başlarlardı. Temizlik yaparlar Bayramlık giysi ve çamaşırları ortaya çıkarır, katı yiyecekler ve lavaş (tandırdada pişen yufka ekmeği) hazırlar, yoksullara yiyecek ve giyecek armağan ederlerdi. Dargın ve küskünler barışmadıkça adağın kabul edilmeyeceğine inanırlardı. Pazar günü,güneşin doğuşundan çok önce yaya yola çıkılır, kadın ve kızlar çoğu kez yalınayak yürürdü. Tanyeri ağarmadan Soğukpınara (Pağakhpür) varılıp kahvaltı hazırlanırdı. Daha sonra söğütlerle kaplı zirveye bir saatte ulaşırlar, ağaçların kutsallığına inandıklarından onların bir tek dalına bile zarar vermekten kaçınırlardı.

Zirveye varanlar din ve dil farkı gözetmeden secde eder, toprağa yüz sürüp taşları öperlerdi. Dağ öylesine yüksek ve çevreye hakimdi ki 360 köyü ile tüm Kiği gözler önüne serilir,hatta dürbünle bakıldığında Palu bile görünürdü.

Surp Luys dağının yamaçlarındaki kayalıklarda ise bazıları yüzlerce insan barındırabilecek büyüklükte mağaralar vardı. Bu mağaralardan birinde din görevlisinin kutsadığı tuzu adaklık hayvanlara yedirirlerdi. Ancak bu ayinlerden sonra kurbanlar kesilirdi...."

Silbüs ü Sutar (Tari) coşpadn görünümü.

Kimi yörelerde Sûtar'ın kız değil erkek olduğunu anlatanlar da vardır. Yeri gelmişken hatırlatmak istiyorum: Sümerler'de Sataran, davalara hakemlik eden tanrıdır. Sippar ise, Sümer'in kuzeyinde bir kent, tufan öncesi kenttir.

Coşpa'ya yakın bir terim olarak ve anlamdaş özelliği olan bir kelime Sumerlerde karşımıza çıkmaktadır. "Bizim şehrin güney doğusunda şehir duvarlarına yakın çok büyükiçini ulu ağaçların gölgelendirdiği bir parkımız vardı. Adı şaurugişsar anlamı Kenti-nortasındaki bahçedir" (M.İlmiye Çığ, Sumerli Ludringra s.26) ve Coşpa birçok Alevi Kürt köylerinin ortasında bulunur.

Ziyareta Anetme (Sara Nnöbetleri Ziyareti)

Kotariç'teki ziyarette sara (anetme) hastalığına tutulan hastalar için siyah horoz götürölüp üzerinde kurban edilirdi ki "kişi üzerindeki kara büyü bozulsun". Söz konusu ziyaret ise bir kilisedir.

Mesil Baa (Baba)

Bılan'da bulunan bir çeşmeye verilen bir addır. Göz ağrısı çeken insanlar buraya getirilir. Gözlere bu sudan damlatılıp iyileşileceğine inanılır. Ayrıca ziyaretin üst tarafında bir Ermeni kilisesi kalıntısı da vardır. Sara hastalarının buraya yatırıldığına iyileşileceğine inanılmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde ziyaret ve türbelerin yakınında kilise olması sık rastlanan bir "tesadüftür".

Mesil Baa (Baba) ziyaretinin üst tarafındaki kilise.

Xoşrig

Axkilîs ile Haysiv arasında bulunan bir pınar. Bu pınarın suyunda yıkanıldığında vücut kaşıntılarına, alerjilere, sıtmaya iyi gelindiğine inanılır. Özellikle çocukların yoğun götürüldüğü yerdir. Bir adı da "Kaniya Tan"dır.

Çocuk Hastalıkları

Şilk köyünde bulunan su değirmeni, Kupık (Gelincik) köyündeki Seyit Veli'nin değirmenidir. Hastalanan, bitkin hale düşen çocuklar değirmen pervanesinin yanına getirilip oturulur. Pervanenin esintisi ve bereketinin çocuğu iyileştirileceğine inanılır.

İnce Belli Ziyareti

İnce Belli Ziyareti, Goman ve Teman arasında yer alan,

Mazgirt-Muhundu-Goman İnce Belli ziyareti.

tıpkı Çoşpa gibi küme halinde bulunan bir ziyaretir. Çoşpa'daki evliyanın da kız kardeşidir. İnce Belli, zarif bir kızmış. Bir söylenceye göre, cem töreni sırasında, Coşık'te cemde gösterilen keramet karşısında, burada bulunan tepenin üstünde birdenbire kendiliğinde ateş yanmış. Onun üzerine burası kutsal kılınmış. Artık burada sürekli cem yapılmaktaymış. Buranın piri bir gün burada "Kırklarla" birlikte cem yaparken kız kardeşi de aşağıdaki tepede semaya gidiyormuş. Yezitler gelmiş kırklar sır olup gitmişler. Kendinden geçen piri yakalayan Yezitler onu orada öldürmüşler. Onun kız kardeşi İnce Belli'yi de aşağıdaki tepede öldürmüşler. Ondan sonra bu ziyaretin adı da İnce Belli olmuş.

Ziyaretê QîzanZiyaretê Lawan (Kızlar ve Erkekler Ziyareti)

Muxundu'nun Sedye Gazê mezrası ile CoşıkMuxundu ve Riçık üçgeninde Golan mevkiindedir. Murad bulamayan

Ziyareta Lewan (erkekler ziyareti)

gençlerin muradını almak, dilek dilemek için uğradıkları yerdir. Ziyaretler birer ağaçtan oluşmuştur. Kurban kesilir, dilek dilenip üzerinde oyunlar oynanır, govend (halay) tutulur.

Ziyareta Qizan (Kızlar Ziyareti)

Ağız Salyaları

Aşrı salya çıkaran bebek ve çocuklarda salyanın kesilmesi için karasabanın demiri (gısın) veya çocuğun dayısının topuğu çocuğun ağızına sürüldüğü zaman düzeleceğine inanılır. Ayrıca geç konuşan çocukların ağızına karasaban (gısın) sürülerek onların erken konuşacağına inanılır.

III. BÖLÜM

DERSİM'DE KURMANCÇA (KURMANÇKİ) DUALAR

Mazgirt bölgesi tıpkı Dersim içleri gibi Türk Bektaşilerle diyaloga girilmediği dönemlerde kendi inançları ile ilgili dini ritüelleri kendi dillerinde yapıyorlardı. Ne zamanki Osmanlı'nın Balım Sultan'la başlatılan programlı Türkleştirme faaliyetleri AleviKızılbaşlar arasında yayıldıkça konuyla ilgili klişeleşmiş dualar Bektaşilerce ağır ağır Kızılbaşların arasına sokuldu. Ardında Bektaşi ritüelleri Kızılbaşların içerisine sokulmaya başlandı. En etkili araç ise Türkçe olan deyişler ve dualar oldu. Hatta Kızılbaş pirlерinde aldıkları dua ve gülbenkleri önce Türkçeye çevirdiler ardında gerisin geri aynı duaları sağından solundan kırparak geri Kürt Kızılbaşların içerisine Türkçe olarak sokmaya başladılar. Kürt Aleviler buna karşı uzun bir süre direnseler de, zamanla bir çoğu unutulmuştur. Yine de bu duaların bir bölümü son otuzkırk yıl öncesine kadar gelebildi. Onlardan bir kaçını rahmetli amcam (dedemin amcasının oğlu) Sey Hesen'den (lakabı Hesê Xezê Hasan Elasan) dinlemiştim. Ayrıca Muxundu'da bulunan dedem ve Seyit Bapir (Elaldı) bu duaları söylüyordu. Dedem sofradaşını ve dar duasını Kürtçe yapardı. Amcam Ali Elaldı (duaları bilmiyordu ama ona okuyunca anımsadı) Pirimiz Sey Saunlu Hazır Bawa, Reyberimiz Husi Reywer (Hüseyin Kılavuz)'un okudukları vardı. Zaman zaman bununla ilgili örnekler verirdi. Ayrıca Mazgirt, Hınıs, Karakoçan, Pertek ve Varto bölgelerinde onlarca kadınla konuşup pirlерinin ne dua okudukları-

nı sorduğumda hemen hepsi ancak bir veya iki cümle hatırladılar. Bunları adeta Zeugma mozaiği gibi toplayıp da bir araya getirebildim. Topladığım dualar: Ev içinde söylenen dualar, Güneş doğmadan önce okunan dualar, baharda sersal (yeni yıl) karşılaşması ile ilgili dualar, 9 Mart'ta, (Nou Mard) ile ilgili söylenen dualar, banyo sonrası çocuklara okunan dualar, tarla ve harmandan kaldırma da ve çift sürme sırasında bazı Kürtçe dualar okunurdu. Bugün bunların birçoğunun terk edilmesi, "Dualarımız ve deyişlerimiz Türkçe olduğu için Türk'üz" denmesine neden olmaktadır. Oysa biraz sonra okuyacağınızda göreceksiniz ki, bizim kendi dilimizle kendi dualarımız var..

AleviBektaşî cephesinde klişeleşmiş dualar Bektaşilerde yaygın iken, AleviKızılbaşlarda bu pirden pire veya kişiden kişiye değişebiliyor. Hatta pirlerin ağzından çıkan duaların içindeki cümlelerin veya kelimelerin bir tanesini alıp talip veya başka pirlerce farklı dualar içinde kullanılabiliniyor Bugün Dersim'de duaları Türkçe okuyan pirlere içinde de bu tür değişiklikleri rahatlıkla görmekteyiz.

Dilini kaybeden kültürünü kaybeder. Kültürünü kaybeden inancını, yolunu, geçmişini ve geleceğini kaybeder. Her inancın ulûhiyeti kendi dilindedir. Örneğin, Yunus Emre'nin "Bir ben varım, benden içeri" sözü en güzel karşılığı Türkçe'de bulur. Bir başka dile çevirebilirsiniz ama aynı "ifadeyi", "duyguyu" bir başka dilde yakalayamazsınız.

Dersimli'nin söylediği "Ya Dîwanê serê sowey" (Ya sabahın erken güneşi) başka bir dil çevirme ile iyi bir çevirme yapabiliriz fakat aynı ilahi duyguyu yakalayamazsınız. "Ya sabahın erken doğan Güneşi" ancak sıradan, duygusuz ve kimine göre de komik veya anlamsız olur. Onun için her inancın yüceliği kendi dili ile yarattığı cümlelerdir. Bu nedenle dolayı yapacağımız en doğru şey her toplumun kendi dilinde inancını yürüt-

mesine ortam ve olanak sağlamaktır. Bugün Alevi cemlerinde şu söze sık rastlamaktayız. "Cemler eskisi gibi değil. Eskiden cem olduğu zaman yer yerinde oynardı evin tavanı kalkar, feryadı figan yeri göğü inletir, gözyaşları sel olup akardı." Doğrudur değil tabi. Çünkü eskiden insanlar kendi anladıklarını dil ile ibadet ederlerdi ve orada ilahi sözlerin dizilişi daha bir çekici idi. Buna en çok feryad eden kadınlar ve yaşlılardı. Bugün yaşlılar bu sözleri duymadıkları için feryat figan da eskisi gibi olmuyor. Onlara bakan genç nesilde aynı davranışı sürdürmektedirler.

Dün Dersim'de kendi dilleri ile ibadet eden insanlar yarın da aynı duygu ile sürdürmeleri için gerek dil gerek ibadetlerde yapılanları sürdürmelerinde elbetteki yarar vardır. Bu duaların bazıları günümüze kadar gelebildi.

İçindeki duaların bazıları birbirine çok yakındır. Bunlar aynıısının tekrarı değil küçük değişikliklerle söylenenlerdir. Ben bunları birleştirip tek dua veya gulbenk yapma gibi bir hakkım olmadığını düşünerek olduğu gibi dokunmadan yazdım. Okuyucularımız bumu aynı dua tekrarı olarak algılamayacağını umuyorum.

Güneş Doğduğunda Yapılan Dualar

Kürt Alevilerinde Güneşin doğuşu ile birlikte evin büyükleri, özellikle yaşlı kadınlar ve erkekler güneşe doğru döner avuçlarını açar ve aşağıdaki duayı okurlardı. Dua okunup bitirildikten sonra avuçlarını yüzüne sürerlerdi. O anda yanında birileri varsa onun omuzlarından öperlerdi. Yanındaki bir çocuk ise başından öperlerdi. Şayet kimse yok ise kendi soluna doğru başını çevirip boşluğu öperlerdi. Daha sonra güneşin ilk ışıklarının vurduğu evin köşesine niyaz olurlardı.

Güneşe karşı yapılan dua şöyle:

Pismlahî

Ya dîwane serê suwey

Tû ji mera ardimçî wîy.

Ji qedan û belan biparizînî.

Tirîja te ji ser mera tirîja Hezretî Fatime wîy

Türkçesi:

Bismillahi

Ya sabah erkeninin divan sahibi

Sen bize yardımcı olasın

Bizi belalardan kötülüklerden koruyasın

Senin ışığın üzerimizde Hazreti Fatmanın ışık demedi olsun.

Sivas yöresinde yaşayan Koçgiri ve Zeriki Aşiretlerinde söylen dualarda aşağı yukarı yukarıdaki duaya benzerlik taşımaktadır.

Dûayê Zerîkîyan Ji Boy Rojî

Ya roja helatî,

Tu keder nedîy (mede) ometêy

Guhucî (dûra jî) zav û zêçêy me çawke

Ya hîv û Roja zerî

Ya Divane serê s ibêy, ezîz

Ya bavê bê kes bê xudîyan

Tu berê li derû cîranê qomû qedîmê me

Dûrajî li me xudîy wîy

Destê xa dirêji me bike

Xa bigînî mê

Türkçesi:

Ey doğan Güneş

Önce toplumumuza keder verme

Sonra bizi, çoluk çocuğumuza gözetle.

Ey sarı ay ve güneş

Ey sabah erkenin aziz divanı

Ey kimsesizlerin, sahipsizlerin babası

Önce komşumuza akraba ve toplumumuza

Sonrada bize sahiplik edesin.

Elini uzat bize, kavuştur kendini bize.

Ayrıca yine Sivas Zerki ve Koçgiri aşiretlerinin Kürtçe okudukları dualar vardır bunlarda biri Çîyaê Surîk (Kızıldağ) için söylenendir. Kızıldağ için söylenen dağın kutsallığının önemini açıkça ortaya koymaktadır. Tabi bunun aynısını Hınıs Avdileziz, zel dağı içinde söyleyebiliriz.

Duayê Çiyayê Surîk

Ya Çiyayê Surîk tu dizanî

Em hatine huzûra te,

Tu Bavê bê kes û bê Xudîyanî.

Tu guney me ef bike.

Tuzav û zêçe me

Bide bin per û qanatê xa.

Tu li mexudîy buwe.

Tu çî dîdi me Xeyr bide.

Berê der û ciranan ra duraji

Me kullîyan çavki.

(Kaynak: Yusuf Zerî Zeriqiler 2011 Kalan Yayınları S. 52)

Türkçesi

Ya Kızıldağ (Çiyayê Surîk) sen bilirsin (sana ayandır)
Senin Huzuruna geldik.
Sen kimsesizlerin, sahipsizlerin babasısın.
Sen günahımızı af eyle.
Se çoluk çocuğumuza, kol kanat geresin.
Sen bize sahiplik yap.
Sen ne verirsen hayırlısını verirsin.
Önce konu komşumuza,
Sonra da hepimizi gözetleyesin (kollayasın)

Banyo Yaptırılan Çocuğa Yapılan Dua

Dersim bölgesinde anneler çocuklarına banyo yaptırıp bitirirken en son çocuğu ayağa kaldırır. Tepesinden aşağı üç tas su döker ve aşağıdaki duayı okurlardı.

Dûay Av Xakirinê

Tuu!.. Tuu!..
Kiş!.. Kiş!..
Ava Çavîya Bamasûr wîy.
Kaniya Mûnzûr wiy!..
Av berjêr law'ê (qîz'a) min berjor
Talî û tengî
Kulî awêda here
Famû aqil wîy
Goz û nezer wîy,
Pîr û kal wiy

Türkçesi:

Tüü... Tüü..

Kış!.. Kış!.. (Kışlamak uzaklaştırmak fiili)

Baba Mansur pınarının gözesi ola

Munzurun çeşmesi ola

Su aşağı evladım yukarı doğru ola

Kütülükler, sıkıntılar

Hepisi suda akıp gide

Akıllı bilgili ola,

Nazardan saklaya ve olgun ola,

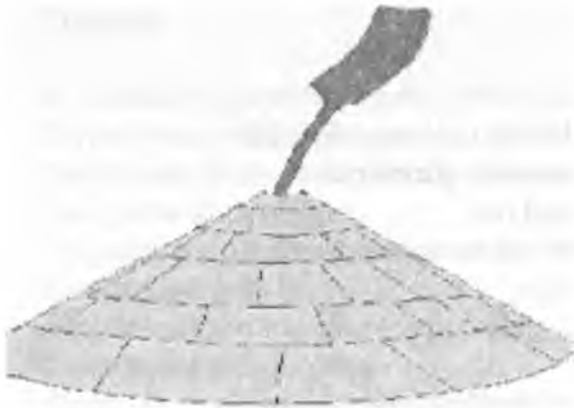
Yaşlı bir kamil ola.

Harmanda Ölçüm Duası

Mazgirt bölgesinde buğday harmana getirilip saptan ayrıldıktan sonra, toplanıp yığın haline getirilir. Tahta kürekle etrafında dönülerek aşağıdan yukarıya doğru Babil Zigurutunun şekli gibi desen verilir. (Şekil 1) Bitince aşağıdan yukarıya doğru üç yerde merdiven basamağı şeklinde desen verilir. En son tepede tahta küreğin sapı ile üç defa tepede daire çizilir. Kürek, sapından buğday yığınına ortasına saplanır. Bir avuç buğday alınır. Üç defa öpülüp üç ayrı atım ile buğday yığınının içine katılır. Buna "mühürlenme" (Tîx Murkirin) denir. Kimileri buna "Morê Ali" derken, kimileri "Morê Sıleyman" derler. Ölçmek için toplanan bu buğday yığına "Tîğ", ölçüm işine de "Pîvandin" denir. Ölçüm 8 veya 9 kiloluk silindir ölçüm kabında yapılır. Bu ölçüm aracına "Çap" denir. Dörtte bir oranına da "kod" adı verilir.

Bu sırada okunan imine göre dua, kimine göre de bir tekerleme idi.

Duası ise ölçümle birlikte yapılırdı. Şöyle:

*Harmanda
buğdayın toplanıp
mühürleme modeli
Mora Tiğ;Mora Si-
leyman veya Mora
Ali olarak adlandı-
rılmaktadır. (Şekil
1)*

Harman Duası

Yek Xadê yek,
Dudo bereket.
Allah Muhammed, Ya Alî.
Ya çar kitawêy Xadê
Pencî Ala
Şeşş
Hefte nerdîgana omete
Heyşt ê cennettê cemale
Nehe
Dehe destê Pir.
Dehe û yek.
Ya dehe û Dû İmam.
Dehe û Sisê
Ya çarde Masûmê Pak.
Dehe û penc.
Deh û şeşş, Dalyan yek, Xadê yek.

Türkçesi:

Bir Allah bir,
İki bereket
Allah, Muhammed ya Ali.
Dört kitap hakkı için,
Penci Ala
Altı
Yedi hak merdiveni (göğün katlan)
Sekiz cemel cenneti
Dokuz
On pirin desti (eli)
On bir,
Ya oniki imam
On üç,
Ya ondört masumi pak
On beş
On altı dalyan bir Allah bir.

Yol Duası

Yola gide veya uzun mesafeli bir gurbete giden aile büyüklerinden veya pirinden himmet ister. Pir, Reyber veya yaşlılardan biri yola giden biri için aşağıdaki duayı okur:

Ya Xizirê ser kelek û gemîyan.
Rê û dirban
Tû ji mera ardimçî wîy.
Xêr ne xazan, zaliman û Dujminan
Deste wan girêdî
Çave wan perde kî
Devê wan kilîtî
Ji Ser rîya meda dûr buwîy

Şah'ê Şehîdan
Deştê Kerbela'yê
Zav û zeçê û me kulîyan
Qedan û belan bi parizînî
Trija Xorasanê ser mera
Sî û sutarîy wîy
Rîya me Rîya haziran û gerçegan wîy
Tu me ji we rê dernexinî

Türkçesi:

Ya gemilerin borların üzerindeki Hızır.
Yolların yolakların hızırı.
Sen bize yardımcı olasın.
Hayırsızların, zalimlerin, düşmanın
Elini bağlayasın,
Gözlerine perde çekesin
Ağızlarını/dilini) kilitleyesin,
yolumuzun üzerinde uaklaştırasın.
Kerbela'daki Şehitlerin şahı (Hz Hüseyin)
Çoluk çocuğumuzu ve hepimizi
Belalardan afatlardan korusun.
Horasanın ışığı
Bize koruyucu ve gözetleyici ola
Yolumuz hazırların gerçeklerin yolu ola
Bizi bu yoldan alı koyma.

(Burada hem manevi hem de doğal yolu bir arada kullanırdı)

Sofra Duası

Sofraya duayı genellikle pirlar verir. Yenilen yemek sonrası kimse sofradan kalkmaz. Pir duayı verirken herkes elini sof-

ranın altına koyar. Pirin dua okuması sırasında verdiği her dua ve istemlerde cemaat "Hallah, Hallah" diye eşlik eder. Pir sofraya duasını bitirince; az da olsa herkes birer lokma alıp yer.

Dua şöyle:

Nîmetî Celîl wîy Bereketê İbrahîm'e Xelîl wîy.
Sufreyê Xızır wîy
Parsa Selman,
Luqmeyê destkeskan wîy.
Tuju wîy nerijî,
Sifrey we tim rexiştîwîy kê m newîy.
Destê peyxamberan, ewlîyan û Pîran
Tîm navdawîy.
Dûway dozde Îmam'an, çarde masumê Pakan,
Çel Qırxleran, Heftê du şehîdê Kerbelay navdawîy.
Sifrey Xudîyan, Xizmeta kewanîyan qewûl biwîy.
Tam Hezar wîy, Bîn Berehetwîy
Ellah, Mehemmed. Ya Alî!..

veya son dize şöyle okunur:

Hüü!.. Bi Aşqê Haq

Türkçesi:

Nimeti celil ola, Halil İbrahimin bereketi ola.
Hızır sofrası ola,
Selmanın Parsı (HakulaÇıralık) ola
Yeşil elin sahibinin lokması ola
Dola taşmaya,
Sofranız her zaman serili ola, yemeğiniz eksik olmaya,
Peygamberlerin, evliyaların, pirlerin eli

Her zaman içinde ola.
Oniki İmamların, Ondört MasumiPak'ın,
Kırkların, yetmiş iki Kербela Şehidin, duaları içinde ola.
Sofra sahiplerin sofrası, aşçıların hizmeti kabul ola,
Bin tam (tat), bin bereket içinde ola
Allah, Muhammed, Ya Ali.
Hü Hakk aşkına

Lokma Duası

Hallah Hallah
Der da hat luqmey Heqqe
Pirê me Celal Abase,
Mirşûdê me Şah Mansûre
Bin û berekete
Tamû hezarê
Rîya me rîya Xızire Heqq ji me kulîynra
Nûrû Cemale

Türkçesi:

Allah Allah
Dışarıdan geldi hakk lokması
Pirim Celal Abbasdır,
Mürşidim Şah Mansur'dur.
Bin bereket
Bin tattır.
Yolumuz Hızır yoludur,
Hakk hepimize nuri Cemaldir.

Duadan sonra herkesin yapması gereken uygulama üç kaşık lokma daha yemesidir. Kimi yerlerde duadan sonra kırk

lokma yenmesi gerektiğini söylemeler de bunun genellikle es-pri olduğunu devamına eklerler.

Yemek yeme sırasında pir sofrada lokma hazırlar ve sofrada bulunan veya sofranın etrafında henüz sofraya oturamamış kişilere ve hizmette bulunanlara ikram eder. Lokmayı verirken lokmanın kimin lokması olduğunu söyleyerek sunar. Örnek olarak "Hızır Lokması, Şex delilê Berxêcan Lokması, Pir Lokması, Şah Lokması" gibi adlandırmalarla dağıtır. Alan kişi önce pirin elini öper, sonra lokmaya niyaz olur. Pire döner:

"Piro hîmmet ke" der.

Pir "Himmet ji Şahê Merdan wiy. Ciyê kî tere ne êşî, helal û Xaş wîy." der.

Baharı Karşılama Duası

İlkbahar her ne kadar 21 Mart ile başlasa da bahar mevsiminde canlıların yumurtlaması ve üremesi Nisan ve Mayıs aylarına kadar aksayabilmektedir. Bu aylarda kurbağalar, yumurtalarını köy göletlerine ve dere kenarlarındaki durgun yerlere bırakırken geceleri "kurkur" diye bir ses çıkarırlar. İlginçtir güvercinler ve üveyik de aynı sesi çıkarır. Bu sesin ilk duyulması ile birlikte evin büyüğü dede, baba varsa evin piri elinde bir ip ile akşam dışarı çıkar ve yönünü Ay'a döner dua okur. Dua okurken de elindeki ipe üç veya yedi düğüm atar. (Kimi-leri her muraddilek için bir düğüm atıldığını söylese de bu sadece bir kişi ile sınırlı anlatım idi.) Bu ipi eve getirir evin kadınına verir. Kadın ipi alır, bir bezin içine koyarak onu ertesi gün doğada temiz bir yere gömer.

Okunan dua kişiden kişiye veya pirden pire farklı olsa da genel muhtevası biri birine yakındır. Duası ise:

Baharı Karşılama Duası

Pismillahi

Ya Xizir Ya Eli,

İşê me karê me Bı Quweta Xadê wîy,

Risqê me Risqê helal wiy,

Bin û bereket wîy,

Ya Xizir tu mal û melalê me

Nexaşîyê nefsa koti jê durxinîy.

Luqmey helal, cane xaş mera nesîwkiy

Türkçesi:

Bismillahi

Ya Hızır, Ya Ali,

İşimize, gücümüze Allahın kuvetini veresin.

Riskımıza helali nasip edesin.

Bin, bereket sağlayasın

Ya Xızır sen malımızı melalımızı,

Kötülüklerden, nazardan, koruyasın

Helal lokma, sağlıklı can nasip eylesin.

Kiminde bu murad isteme amacında da kullanmaktadırlar. Buna genellikle de annelerin başvurdukları bir duadır.

Ya Xadê

Tu miradê qîza(law) min bikî

Roja kotî û tengîyê jê dûr buwîy.

Eşê neki bedenê, kênê ji rûyê wê kêym nekî.

Ocaxa şîr helalan nesîwey bikî

Türkçesi:

Ya Allah

Sen evladımın muradını yapasın..
Kötü, sıkıntılı günleri uzak tutasın.
Bedenine hastalık ağrı koymayasın.
Gülmeyi yüzünde eksik etmeyesin,
Helal süt emmiş birine nasip eylesin.

Xızır (Hızır) Duası

Dersim'de Kırmancça konuşanlar (Dersimliler kendilerine genellikle Kırmanc derler. Zaza isimlendirmesi, Dersim dışındakiler tarafından konmuş bir ad gibi görünüyor) gibi Kurmanca dilini konuşanlar için de Xızır bir numaradır. Oturup kalkınca, yola gidince, dara düşünce... ilk ve son çağırdığı Xızır olmuştur. "Ya Xızır" veya "Pısmillahî Ya Xızır" en çok kullanılan çağrıdır. Küçükken yarıyıl tatili (onbeş tatil) genellikle Hızır'a denk geldiği için sık şahit olduğum bir anma günü idi Xızır günü. "Qaut" pişirilir, cemler ve dualar verilir. Xızır'ê Aleyh-Selam anılırdı. (Qaut: Buğdayın sacda ateş üzerinde leblebi gibi kavrulduktan sonra öğütülüp,elenip sudan haşlandıktan sonra pilav kıvamında tepsilere dökülüp ortası çukurlaştırılarak yağ dökülüp yenen bir kutsal yemektir.) Hatta "Qaut" çoğu zaman tek başına isim olarak anılmaz "Qaut'a Xızır" olarak adlandırılır. Hızır için yapılan dualar en çok hatırlanan ve söylenen dualardır. Araştırma sırasında en çok da Hızır ile ilgili olan dualara rastladım. Bunlardan bazıları şöyle:

Ya Xızır, Ya Xızır, Ya Xızır,
Ya Xızır'ê kalê rî sipî,
Ya Xızır'ê ser Kelek û gemîyan,
Ya Xızır'ê ser rê û dirban,

Tu ji mera ardimçî buwîy.
Yê ki nexaşe ser rê û çolane,
Berf û pûk û ğezewanda mane,
Tu jêra desti gar wîy.
Nexaşan ra pîr û kalanra balîfwîy,
Rêwîçîyan ra, rê;
Yê ki ser rê û dirban mane,
Wan ra nig û Quwet wiy.
Yê ki tengîyandane wan ra per û qanat wîy.
Birçîyan ra, Sêwiyan ra sî û Sutar wiy.
Sufreyê Xelîlûllah nesîw bikîy,
Bi destê kesk û Hêşîn xarin bidîy
Ya Xizir, Ya Xizir, Ya Xizir'ê kalê rî sipî
Tu kalê roy tengîye yî,
Tu kesî tengîyê da nehelî
Roja mahşerê çentera Alî da yaz kî
Hû eşqa Xizir wîy.

Türkçesi:

Ya Hızır, Ya Hızır, Ya Hızır
Ya ak sakallı Hızır.
Ya Gemilerin salların üzerindeki Hızır,
Ya yol yoalağın üzerindeki Hızır.
Sen bize yardımcı ol.
Hastalara, yol yolaktakilere,
Karda, kışta kıyamette kalana
Sen onlara el uzatasın,
Hastalara, yaşlılara yastık olasıñ,
Yolculara yol, yoldaş,
Yolda, çölde kalanlara
Ayak kuvvet olasıñ.

Darda kalanlara kol kanat olasın.
Açlara, yetimlere koruyucu kollayıcı olasın.
Halillullah'ın sofrasını nasip eylesin.
Yeşil elin elinde yemeyi nasip eylesin.
Ya Hızır, Ya Hızır, Ya ak sakkkalı Hızır
Sen dar günlerin yaşlı pirisin,
Sen kimseyi darda bırakmayasın.
Mahşer günü Ali'nin terazşşnde yazasın,
Hü Hızır Aşkına

Hızır Orucu olduğu akşamları okunan gulwegler arasında kısa olan da vardı ki bunlardan biri de şöyle:

Xana Xizir bî
Çaviya Bamasur wîy
Kanîya Minzûr bî
Dostê me buxwe
Dijmin jî kur bî
Fitara me qewûl biwîy

Gittikleri evdekiler Hızır için istenen lokmaya asla gönül koymadan gelen gençlere evde bulunan yiyeceklerden verirlerdi. Genellikle kuru üzüm, kuru armut (kax), kuru kayısı, incir, ceviz, dut gibi yiyecek verirlerdi.

Xizir Loqmey we qewûl ke
Xane we tujike
Ocaxê we şeyn ke,
Mıradê we bike
Sufrey we, bereketa Xelillulah bike
Bedena we êşê newîynî
Cîgera we ne qijêy.

Xizir

Rê nede ber

Merîye, xêyrsiz, kotî, du rû, fêsat, zalım 'u zulman

Xizir Destê wan girêde, çavê wan pûs ke,

Ji dûrîy me biwe.

Me jî, bê iqrar û be iman neke

Xizir tim ji wera destigar wiy

Dilê we pırû pak wîy,

Menzîla wê dirêj wîy

Hü bi eşqba Xizir wîy.

Oruç günlerinde Kalê Gaxand geleneğinde olduğu gibi genellikle genç kızların ve erkelerin ev ev dolaşarak Xızır hediyeleri toplarlardı. Bu sırada şu gulwengî okurlardı:

Serê salê binê salê

Îro Xizir hati nav malê

Loqme bide pîr û kalê

Heval Xizir ji me kulîyanra heval

Bı eşqa Ali Xizir loqme

Nefesa heq peymanda me

Parîk dan li xana we

Heval heval Xizir heval

Türkçesi:

Sene başı sene sonu;

Bugün Hızır girmiş bu eve,

Lokmanı ver yaşlı pire,

Hızır yoldaş, hepimize yoldaş.

İzır, Ali aşkına lokma,

Hak nefsinde elçiyim(Talibiyim)

Bir lokma için hanenizdeyim,
Yoldaş, yoldaş Hızır Yoldaş

Bu arada Kalê Gaxand sırasında okunan bir başka gulweng daha vardır. Çocukların ev dolaşarak pars topladıkları sırada aşağıdaki gulwengi okurlardı. Bu arada pars hem yardım hem de dilencinin topladığı yardım anlamına geldiği anlamına da gelmektedir. Kelime kökeni olarak parpari kelimesinden gelir. Pari= lokma, par=parça veya pay anlamına gelmektedir.

Dûay Kalê Gaxand:

Em Kalin

Kalê Gaxandê'ne

Em yek Kalo'ne ,

Yek ji Fato'ne

Derketin ser rê dû parsêne

Roja me Kalê Gağande

Pirê me Pir Selman'e

Pars kî bidin me,

Ji bo rîya Alî û Selman'e

Türkçesi:

Biz yaşlıyız,

Kale Gağand yaşlılarıyız.

Birimiz Kalo

Birimiz Fato'yuz

Çıktık hak lokması için yola

Bugün Kalo Gağand günüdür.

Pirimiz Selman'dır (Selman'e Piri Pak)

Bir lokma verin bize,

Ali Selman yolu için

Bu dua bugün unutulmuş, tarih sayfalarına karışmış ve bir zamanlar Alevi Kürtlerin okudukları dua ve gulwengler arasındadır.

İpe Bakılınca Yapılan Dua

İpe bakmak seyitlerin temel kerametlerinden biri olarak görülür. Genellikle geleceğe dönük olacaklar için ipe baktıkları gibi, kayıp eşya için veya cinin etkisinde kaldığına inanılan insanlar için de ipe bakarlar. İp, Kürt Kızılbaşlarında derin bir anlamı var. İp Kürtçe "Bend" olarak adlandırılır. Bend'in birden fazla anlamı vardır. İp, aynı zamanda yol, taraf (tarafdar), bağlılık... anlamındadır. Ayrıca ip dünyanın birçok inancında kozmik öteki dünya yolu veya merdiveni olarak görülmektedir. Hayat yolu, basiret yazgısı gibi deyimler bu inançtan kaynaklanmıştır. "Em bendê Husen'in" (Biz Hüseyin'in bendindeyiz) sözü yine bu kültürün devamıdır.

İpe bakarken sesli dualardan daha çok sessiz dualar okunurdu. İpe genellikle üç, dört veya yedi düğüm atılırdı. Bununla birlikte ipe bakma töreninin sonunda sesli okunan dua vardı. Dua şöyle:

Ya Rabbî, ya Xızır, Ya Elî
Tu qedan, belan, nefse kotî û qêyr ne xazan;
Nezerê xiraw, cinik û pêyrîyan
Jê durxinîy Nezer Pûç wîy,
Devêy wan, çavêy wan, nêta wanê xraw;
Bi vî bendi gireydî

Türkçesi:

Ya Rabbi, Ya Hızır, Ya Ali;
Sen belaları, afatları, kötü nefsi, hayırsızları,

Kötü nazarı, cinlewri perileri,
Uzak tutasın, Nazarı çürütesin.
Nazar edenlerin ağzını, gözünü,
Kötü niyetlerini
Bu iple bağlayasın.

Sünnet Duası

Sünnet duasını Pirlar tarafından okunduğu gibi sünneti yapan sünnetçi tarafından da okunur. Bütün hazırlıklar yapıp kesme işlemine geçildiği an; ustura üç defa boşta ileri geri sallanır. Sonra "Bismillah, Bismillah, Bismillah" dindikten sonra aşağıdaki dua okunur:

Sünnetî İbrahim'ê Xelilullahi newîy
Keremi Ali,
Bı Destê Xizir
Bende Huseyn
Rîya dehe û du îmaman wîy.
Ew gîta bi mera nesîw kirîye
Gîta mezinê din jî nesîw biwîy
Pismillahî,
Allah Muhammed ya Ali

Türkçesi:

Nebi Halil İbrahim'in Sünneti ola,
Ali'nin keremi,
Hızır eliyle
Hüseyin'in bendi
Oniki imam yolunda ola,
Bu geleneği bize nasip ettiği için;
Büyük geleneği de (evlilik) bize nasip eyle

Bismillahi
Allah, Muhammed Ya Ali.

Boğaz Ağrıları İçin Okunan Duadan

Boğaz ağrıları çekenler için tahta kepçe ısıtılıp boğaza sür-
terlerdi.

"Gewrî eyş bîrev
Hati te dox direj" denirdi.

Türkçesi:

Boğaz ağrısı kaç
Sana geliyor uzun sopa

Çerağ Duaları (Dûway Çeraxê)

Pir, cem töreni sırasında Çeraxciye "Talîw rabe ser rîya
Heqq Elî Xizir û Deh edu Ocaxe Dersim Çiray me şeyn bike"
der.

Çerağcı dedenin yanına gelir pirin elindeki çerağı (mumu)
alır. Sağına soluna ve önüne üç defa niyaz olur. Aşağıdaki gul-
wengi okur:

Çeraxê Ruşen, Fahrî dervîşan.
Hîmmetê Pîran, Pîrê Ewliyan.
Bi quweta Xadê,
Ber Cemala pîrê pîran Eşqa Elî şahê merdan.

Türkçesi:

Çeraxê Ruşen, Fahrî dervîşan.

Pirler Himetine, Evliyalar pirine
Allahın Kuvveti ile
Pirler pirinin cemali önünde
Ali Şahê merdan aşkı için

Sonra mumu yakar, varsa bu mumla diğer on iki mumu da yakar. Mumu getirip pirin önüne koyar. Sağına soluna ve önüne niyaz olur. Ardından şu duayı okur:

Çerağ Gülbengi

Bi Eşqa Cemala Heq
Bi eşqa cemala dozde ocaxan
Bi eşqa cemala Xizir nebî,
Bi eşqa Pîr û reywer û taliwan.
Şeyn bû çeraxa cem û cematan.

Türkçesi:

Hak Cemalinin aşkı için,
Oniki ocağın aşkı için,
Hızır nebinin cemalinin aşkı için
Pir reyber ile taliplerin aşkı için,
Aydınlandı cem cemahatın çerağı.

Dar Duaları

Çıralıx (Hakullah) verirken, cemde lokmasını getirirken, niyet edilirken pirin karşısına geçilir. Pir dua verir. Duaların bazıları uzun, bazıları ise kısadır. Bu farklılık kiminde ezberleme, kiminde de tercihten dolayı yöreden yöreye, pirden pire fark etmektedir. Bunların bazılarını şöyledir:

Dar Duası (Dûay Darê) -I-

Dara we dara Mansûr wîy
Loqmey web i destê keskan wîy
Sufrey we, Amberê we
Êkin û bêdera we
Bîn û bereket wîy
Heqq dûjmîn û merîyê kotî
Jî ser rîya wê dûr buwîy.
Xiizir, Elî, Ewliya û pîr
Tîm ji wêra heval wîy.
Tilîya wê li kevir nekevî.
Luqmey we li dîwane serê suwêy
Belga Elî, Xizir û Pîran da yazwîy.
Mansûr ji wera dûaçî wîy.
Hû Haqq eşqine.

Türkçesi:

Darınız Mansur darı ola;
Lokmanız yeşil elin elinde ola,
Soranız, ambarınız,
Ekininiz, harmanınız
Bin bereket ola
Hakk; düşmanı, kötü niyetliyi
Yolunuzun üzerinde çeke.
Hızır, Ali, Evliyalar:
Her zaman size yoldaş ola,
Ayağınız taşa değmeye.
Lokmanız sabahın erken divanına
Ali, Hızır ve pîrlerin defterine yazıla
Mansur size ducı ola
Hü Hakk aşkına.

Dar Duası (Dûay Darê) -II -

Hallah Hallah
Dara we dara Mansûr wîy
Loqmey we loqmey Heqq wîy.
Ocaxa we tim şêyn wîy.
Ew rîya ki wûn terin
Kose Mansûr Celal Abbas,
Seyit Kûreyş, Dizgûn Baa
Tim ji wera heval wîy.
Malê we melalê we, Ambarê we Sufrey we
Bîn u bereket têdawîy.
Destê Xızır tim navdawîy.
Cem û civata we keym newîy.
Elî Şahê Merdan,
Xızır Aleyhe Selam, Dozde Îmam
Ewliya û gerçeg tim navdawin.
Xadê; xêyr nexazan, zalim û zulman,
Dizan, fêsatan, munkir û munafiqan
Ji me dûr biwe, destê wan girêde.
Ro û rinî tim ser we wîy
Der û cîran, qomû qedîm jî tevêy wîy.
Me ji wê rê dûr nexinîy.
Cema we, Sema we, Tewtê we bilind wîy.
Hü Bi eşqa gerçegan

Türkçesi

Hallah Hallah
Darınız Mansur darı ola;
Lokmanız Hak lokması ola
Ocağınız her zaman tütsün

Gittiğiniz yolda,
Kose Mansur, Celal Abbas
Seryit Kureyş, Düzgün Baba
Her zaman size yoldaş ola.
Evinize, barkınıza, Malınıza, Ambarbıza sofranıza
Bin Bereket ola.
Hızırın eli her zaman içinde ola
Cem cıvatanız eksik olmaya
Ali Şahı Merdan,
Hızır Aleyhi Selam, On iki İmam,
Evluya, gerçekler her zaman içinde olsunlar.
Allah hayırsızı, zalimi,
İkiyüzlüleri, fesat, Münkür münafıkları
Bizden uzak tutsun, ellerini bağlasın.
Gün veaydınlık üzerinizde eksik olmasın.
Konu komşunuz, kom toplumunuz hep sizinle olsun.
Bizi de bu yoldan toplumdan eksik bırakmasın.
Semalarınız, Ceminiz, tevtiniz yüksek ola
Hü gerçekler aşkına.

Dar Duası (Dûay Darê) -III -

Helah, Helah..!
Derda Hat Nîyaz û Loqmey heqqe
Pîrê me Şah Celal Abas'e
Murşîdê me Kose Mansûre
Bîn û berekete, Tam û Hezare
Rîya me Rîya Elî û Xizir'e
Heqq ji me Kulîyanra, Nûr û Cemale

Türkçesi:

Hallah, Hallah
Dışarıdan gelen Hakk Niyaz ile lokmasıdır.
Pirimiz Şah Celal Abbastır.
Mürşidimiz Koser Mansurd'dur.
Bin bereket, hezeran lokmadır.
Yolumuz Ali Hızır'ın yoludur.
Hakk hepimize nuri Cemaldir.

Dua Gulwengê Nav Cemê (Cem İçinde Verilen Dua) - I -

Duwara Moxindîye
Ji Wera Sîper wîy
Topa Dizgûn Tim ji ser Dujmin
Keym newîy.
Me ji Hewşa Moxindîye Dûr nexinîy
Me kulîyan ji Agirê Kureyş
Bet û bereketê Herda Dewreyş
Dûr nexinîy
Ya Rebbî Tu Cem û Celallê,
Dewreyş Cemal, Celal Abas, Şah Mansûr
Dozde Ocağê Dersim tim Şeyn bikî.
Me jî jê marûm nekîy.
Baxir Bawa, Dizgûn Bawa,
Zêl Bawa, Mûnzûr Bawa
Me kullîyanra tim heval kîy
Me ji Qom Kedîme Guruhu Nacî,
Pîran Murşîdan, Ocaxan Dûr nexinîy.
Hü bi Eşqi nîyaza.

Türkçesi:

Muxundu duvarı

Size siper olsun.

Düzgünün topları her zaman düşmana karşı

Eksik olmasın.

Bizi Muhundu'nun havlusunda uzak tutmasın.

Bizi hepimizi kureyş'in ateşinde

Bereketli derviş toprağında,

Uzaklaştırmasın.

Ya rabbim:

Derviş Cemal'in, Celal Abbas'ın, ŞahMansur'un

Dersim'in on iki ocağının, Cemu Celaini,

Her zaman aydınlatasın.

Bizi de onlardan marum etmeyesin.

Bağır Baba, Düzgün Baba,

Zel Baba, Munzur Baba'yı

Hepimize yoldaş eyleyesin.,

Bizi komkadimimizden, Naci topluluğundan,

Pirlerden, ocaklardan, mürşitlerden ayrı düşürmeyesin,

Uzaklaştırmıyasın.

Hü aşkı niyaz ile.

Dua Gulwengê Nav Cemê (Cem İçinde Verilen Dua) - II -

Hellah Hellah

Dara we dara Mansûr wîy

Nîyaz û loqmey we loqmey Xelîla wîy

Ocaxa we şeyn wîy,

Ew rîya ki wûn terin

Kose Mansûr Şah Mansur,

Celal Abas, Seyît Kureyş
Xudîye dozde ocaxe Dersim
ji wera tim heval wiy.
Malê we melalê we
Ambarê we Sufrey we
Bîn û bereket wîy
Destê Xizir tim navdawîy.
Cem û civate we keym newiy.
Elî Şahê Merdan, Hizir Aley Selam
Dozde Îmam, Ewlîya û gerçeg
Tim nadawin, ji wera destigâr wîy.
Xadê Talan, Xeyr ne xazan, zaliman,
Dizan, fêsatan, münkîr û mûnafiqan
Ji me dûr buwîy.
Dest û nigê wan girêde,
Çawê wan pûski, dewê wan kilît kî
Ro û rinî tim ser we wîy,
Der û cîran, qom û gedîm jî tevû we wîy.
Me jî, ji we rê dûr nexinîy.
Cem we, sema we,
Tewta we bilind wîy
Bi eşqa Elî, Xixir wîy

Türkçesi:

Hallah Hallah
Darınız Mansur darı ola,
Lokmanız Halil lokması ola,
Ocağınız şen olsun,
Gittiğiniz yol
Kose Mansur, Şah Mansur,
Celal Abbas, Seyit Kureyş,

Dersim'in oniki ocağının sahipleri,
Size yoldaş ola.
Malınız, mülkünüz
Ambarınız. Sofranız
Bereketli ola,
Hızır'ın eli hep içinde ola.
Ali Şahı Merdan, Hızır Aleyhi Selam,
Oniki imam, evliya gerçekler
Her zaman içinde ola, size destigar ola.
Allah'u Taala Hayırsızları, zalimleri
Hırsız, fesat, münkir Münafıkı
Bizden uzak tuta,
Elini ayağını bağlaya
Gözlerini kararta, dillerini bağlaya
Bizi bu yoldan uzaklaştırmaya.
Cemimizi, semamızı çarhımızı yükseltsin
Hü Ali Hızır aşkına.

Dûway Darê (Dar Niyaz Duası)

Dara we dara Mansûr wîy.
Loqmey we bi destê, Dest Keskan wîy.
Sufrey we, Ambra we,
Êkin û bêderê we
Bîn û bereket wîy.
Dujmin û merîyê kotî
Ji ser rîya we dûr buwîy.
Xizir, Elî û Pîr
Tîm Ji wera heval wîy.
Tilîya we li kevir nekevî
Luqmey we li Dîwana serê suwey
Lı Qentera Elî û Xizir yaz wîy
Hüü Bi eşqa Haq wîy

Türkçesi:

Darınız Mansur Darı ola,
Lokmalarınız yeşil elin sahibinden ola.
Sofranız, ambarınız,
Ekininiz, harmanınız
Bereketli ola.
Kötünüyü, yolsuzu sizden uzak tuta.
Hızır, Ali, Pir
Her zaman size yoldaş ola,
Ayağınız taşa değmeye
lokmanız sabahın erken divanında
Izır Ali'nin terazisine yazıla
Hü Hakk aşkına.

Gulwenga Nav Cemê (Cem İçinde Topluma Verilen Dua ve Gülweng) (I)

Bi navê(ismi)Şah Hellah, Hellah...!
Delîlê Burhan, Xeyiban.
Çeraxe Rûhşan, ferê derwîşan.
Zûhûra bi Îman, Quweta ewdêlan.
Hûzûra haziran, selameta xayîban.
Hellah, Hellah..
Cem û Cıvata we Xeyr biwîy.
Siri we Sirrê siranwîy.
Heq, Mehemmed Elî wera destigarwîy.
Zahîr batina we Cemala Heqq da pîr û nûrwîy.
Heqq we ji Şît û Nacî, Tariqa Mustaqîm,
Ji Dozde Ocaxan,
Ji Pîran, Murşîdan, Reyweran neke.
Me ji dar û dîdarê wan neqetînî.

Heq Talan me ji
Nefsê, îşê kotî dûrxinîy.
Me Namerdan ra mutac neke.
Can cemalê we, dilê we tim paqış bike.
Xadê çiray xudîyan daha şêyn bike.
Qurbaran wan, Luqmey wan, Xizmeta wan,
Sufrey wan
Sufrey Xelîlullah û Şêyx Delîlê Bexî Can bike.
Çeraxa we, çeraxa ewlîya, pîran bike.
Xizmeta we bigî pîrê pîran;
Çel Qırxleran..

Türkçesi:

Bi ismi Şah Allah Allah
Delile Burhan u gayıplere
Aydınların (Ruşan) çerağı, dervişlerin göz ışığı
İmanın ortaya gelmesi, abdalların gücü ile,
Hazırların huzurunda kayıpların selameti ile,
Allah Allah
Cem civatınız(toplanmanız) hayır ola,
Sırrınız sırların sırrı ola.
Hakk Muhammed Ali size el vere.
Zahiriniz Batininiz,Hakk cemalinde pir nur ola.
Hakk sizi ŞitNaci, Mustakim(doğru, istikamet) yolunda
Oniki ocaktan
Pirden, mürşitten, reyberden etmeye.
Bizi onların darında didarında mahrum etmeye.
Hakk Tala bizi,
Bizi kötü neftsen, kötü işten uzaklaştırsın.
Bizi namerde muhtaç etmesin.
Can cemaliniz her zaman temiz ola,

Allah çerağ sahipleinin çirasını daha da aydınlatsın,
Kurbanlarını, lokmalarını, Hizmetlerini
Sofralarını
Halilullah ile şeyh Delile Berxi Can'ın sofrası yapa.
Çerağlarını evliyalarnın, pirlerin gerçeklerin çerağı yapa.
Hizmetlerini pirlerin piri
Kırklara ulaştırta.

Cem Hizmetçilerine Verilen Dua

Ya Xizir, Ya Xizir, Ya Xizir...!
Êvarê we Xêyrwîy
Xêyr û Xizmete we qewûlwîy
We ji qevma NacîNacîye,
Nefesa ocaxan, piran neke.
Heqq, Eli Xizir Xizmeta we Qewûlke
Xizmeta we, Xizmeta Çel Qirxleranke.
Zimen ji me,
Nefes zi pîrê, pîran
Olî Şahê merdanda wîy
Dara we, Dara Mansûrwiyy.
Duay Elî, Xizir, Pîran, Gerçegan
Li ser we biwîy

Türkçesi:

Ya Hızır, Ya Hızır, Ya Hızır,
Akşamlarınız hayır ola
Hayır Hizmetleriniz kabul ola.
Hakk sizi NaciNaciye topluluğundan
Pirlerin nefesinden mahrum etmeye.
Hakk Hızır Ali sizin hizmetlerinizin kabul eyleye,

Hizmetiniz, kırkların hizmeti ola.
Dil bizden, nefes pirlar piri;
Ali Şahı merdandan ola.
Darınız, Mansur darı ola.
Ali, Hızır, Pirlarin, Gerçeklerin
Duası üzerinizde olsun.

Gece Dağılma Gülbengi

"Hatin tamîyê Pîrê pîran kîye
Heq Mehemed Elî ser wîye
Her kesî pîrê xara sejde kirîye"

Türkçesi:

Geldik tamına(zirvesine) pirlar piri kimdir;
Hakk Muhammed Ali onun üstündedir.
Herkes pirinden duacıdır.

Cem Dağılımında Cem Hizmetçilerine Verilen Dua

Hellah Hellah..!
Xizmeta we Qewûl biwîy
Heq Mîradê wê bike.
Dehe û du Ocaxê Dersimjî werâ hevalwîy
Ebu VefayBargîn Tacul_Arîfîn,
Axuçan, Bamasûr, Seyît Kureyş,
Şîx Delîlê Berxî Can, Pir Seyvdîn,
Pîr Sultan, Dewreyş Cemal, Turawîy Bawa, Zel Bawa,
Dizgun Bawa, Uryan Xizir ji werâ hewalwîy.
Xizmeta we didara cernalwîy.
We ji Guruha Nacî û Nacîye neke.
Hüü Eşqa Elî Xizirwîy.

Türkçesi:

Hallah Hallah
Hizmetiniz kabul ola,
Hak muradınızı vere.
Dersim'in oniki ocağı size yoldaş ola,
EbulVefay Bargini Tacuul Arifin,
Ağuçan, Baba Mansur, Seyit Kureyş,
Şih Delile berxi Can, Pir Sevdin,
Pir Sultan, Derviş Cemal, Turabi baba, Zel Baba,
Düzgün Baba Üryan Hızır size yoldaş ola.
Hizmetiniz didar cemali ola,
Sizi naciNaciye topluluğundan ayırmaya.
Hü Hızır, Ali aşkına.

Cemin Dağılmasından Sonra Okunan Başka Bir Dua

Hellah, Hellah
Êvare wê xêyr wîy.
Xızmeta we, Cem û cıvat 'u tewt'a we
Niyaz û luqmey we qewul wiy.
Qentera Elî'yê Şahê Merdanda yazwîy.
We bê mal û bê cîran, bê qewm,
Bê pîr û bê rê neke.
Xızır Aley Selam, Elî Şahê Merdan
Dehe û (Dozde) Îmam, çarde Masûmê Pak,
Hefde Kemer Best'an, Çel Qirxler'an,
Pîr'an, Eran, Xudîyê zîyeretan
Ji wera hevalke.
Nahale li Şeytanê lehîn,
Mervan û Yezîd wîy. (Topluluk "sed Hezeran" der)
Li ser rîya we dûr buwe.

Tilîya we şala li kevir nekevî.
Xeyr xaşî herin mal
Serê xa bidin ser balifê,
Xêyr rakevin,
Bi quweta Xudîye Dîwana serê suwêy
Elîyê Şahê Merdanra
Xêyr û xaş rawin.

Türkçesi:

Hallah Hallah
Akşamlarınız hayır ola
Cem cıvatınız, Hzmetiniz Tevtiniz
Niyaz ve lokmalarınız kabul ola.
Ali şahı merdan defterine yazıla.
Sizi malsız, komşusuz, kavimsiz
Yolsuz pirsiz yapmaya.
Hızır Aleyhi Selam, Ali Şahı Merdan,
Oniki imam, ondört masumu pak,
Onyeddi kemerbest, kırkları,
Pirləri, erleri, ziyaretlerin sahiplari
Sizlere yoldaş ola
Lahnet Şeytana, Yezit, Mervana ola
(Topluluk "sed Hezeran" der)
Sizin yolunuz üzerinde uzak götüre.
Ayağınız taşa değmeye.
Hayırlısı ile evinize varasınız.
Başınızı yastığa koyup,
Hayır ile uyuyup
Sabah divanın sahibinin kuvveti ile sabah uyanasınız.

Bu arada gerek Xızır günlerinde, gerekse de diğêr zaman-

larda okunan deyişler de vardır. Bugün birçoğu tarihe karışmıştır. Bunlardan bir tanesini Sey Saun pirllerinden Sey Hüseyin Reywer (Hüseyin Kılavuz) günümüze aktarmıştır. Bu zat aynı zamanda bir kısım Bamasurlular'ın piri ve reyberleri olduğu için Mürşit makamındadır.

Cemlerde, civatlarda söylenen bu deyiş var ki adeta dua niteliğinde bir deyiştir.

Cemlerde Söylenen Bir Deyiş

Zivistane, Zivistane,
Xızır bêy ser mera qanate....
Rêwîçîye ki li rîyan mane,
Serê kê ki ser balgîyane
Nexaşê ki li xestexane
Xerîywê ki li qurbetane,
Xızır tu bigrî deste wan kulîyane
Koşeki'i jî mera bê kesane

Xızır, Xızır tu Xızırîy
Tu Sûwarê hespê girîy.
Him Xızırî, him hazirîy.
Destê me kullîyanra tu bigirî.
Bo me tim bolûse biwîy

Ware, ware pîrê min ware,
Bin pîrê minda duldula nig zere,
Li destê pîrê mın da Zulfîqare.
Destê pîrê min da bûyrûxa İmam Cafere
Birin dan Alî û Qember'e
Xızır tu carê İmdada meda ware.

Eman, eman pîro eman,
Çiya girt mij û dûman,
Li dilan da îtîqat neman
Mera bişîn şêrê Merdan.
Ew dermna kul û derdan,
Em dermana hemû derdan.

Sey Huseyne Reywer (Hüseyn Kılavuz)
Kaynak: İmam Hüseyn Klavuz.
Aktaran: Seyfi Mûxûndî (Seyfettin Elaldı)

Zakire Verilen Dua

Hellah, Hellah
Heqq Xızmeta te qewûlke
Mıradê te bike,
Devê te, destê te êşê newîynî
Zimanê te
Zimanê Şalûle bilbil vîy.
Dêş û kilamê te Kelama Qırxleran wîy.
XûadêTala Divane ElîXızır Yazke

Türkçesi:

Hallah, Hallah
Hakk hizmetini kabul eyleye.
Muradını eyleye.
Ellerin ağzğn ağrı görmeye,
Dilin
Bülbülün dili ola.
Söylediğin deyiş ve kelimlar, kırklar kelamı olsun.
Allahu Taala HızırAli divanına yaza.

Semazenlere Verilen Dua

Hellah, Hellah
Hellah, Hellah
Heqq Xızmeta we qewûlke
Pere we perê sîqulungan wîy
Riya we tim dûz wiy
Tılıya w eli kevir nekevî
Deftera Elî Şahê Merdan yazwîy

Türkçesi:

Hallah Hallah,
HallahHallah.
Hakk hizmetinizi kabul eyleye,
Kolunuz akanadınız turna kolu kanadı ola.
Yolunuz hep düz ola,
Ayağınız taşa değmeye,
Ali Şahı Merdan'ın defterine yazıla.

Kapı Duası

Kapı Duası; Dersim'de değişik dönemlerde ve değişik amaçlar doğrultusunda yapılır. Bunlardan en başta gelenlerden biri yeni bir ev yapılmışsa; pir o eve girince yapılır ki evin beti bereketi, ocağının tütmesi (soyunun yürümesi) için yapılırdı. Bundan başka pir talibinin evine geldiğinde kapının girişinde duayı okur ve kapının sağ tarafına niyaz olduktan sonra içeri girer. Bu arada eğer bir eve pir gelmesi bir yılı aşkın bir süreyi aşmışsa batini olarak o hane sahibi için evin kapları kaysız sayılırdı. Pir bir yıl içinde en az bir kere o haneye o kapıdan girmelidir. Pir kapıdan girerken okuduğu dua:

Duay Deri (Xani) (Kapı -Hane- Duası)

Xana we Ocaxê we Şeyn wîy,
Bê cîran bê mîvan, bê pîr newîy.
Derê we tîm vekirî, ocaxa we dûkirîy wîy.
Dizan fêsatan, afatan,
Fêyl û emele kotî jê dûrxinîy.
Rêçê;
Pîran, cîranan, mîvanan tim navdawîy
Sufrey we, Ambarê wê, Qatixê we tujuwîy.
Mal û melalê we keym newiy.
Destê Xizir tim navdawiy.
Ji qedan, belan, afatan biparizîynî
Duay geçegan ser kêym newîy

Türkçesi:

Haneniz ocağınız şen olsun.
Komşusuz, pirsiz, misafirsiz komasın.
Kapınız daima açık olsun, ocağınız hep tütsün.
Hırsızı, fesatı, afatı
Kötü niyetleri uzak tutun.
Pirlerin, komşunun, misafirin,
Ayak izi hep içinde ola.
Sofranız, Ambarınız, yiyecek ile dolsun.
Malınız, mülkünüz eksik olmaya.
Hızırın eli hep içinde ola.
Belalardan afatlarda uzak ola.
Gerçeklerin duası üzerinde eksik olmaya.

Ev Temeli Atana Pir'in Yaptığı Dua

Ev her yerde olduğu gibi Aleviler için de önemli bir

mekândır. Kutsaldır. Kutsallığın temel terimi ise "Ocax" olmasıdır. Ocax olması ve bu ocağın tütmesi, nesilden nesile aktarabilmesi için evin diğer üyelerinin (kardeş, anne, baba) ve pirin rızasına bağlıdır. Bu hem yeni yapılan ev için geçerli hem de evden ayrılıp yeni bir aile kuran evin bireyleri için geçerlidir. Eğer kişi bunların rızalığını almamışsa yaptığı ev, kurduğu yeni ocak bedi bereketi olamayacağına inanılmaktadır. Bunun için önce pir çağrılır temel için kurban kesilir. Sonra da aşağıdaki dua okunur.

Ev Temel Duası:

Xana xizir wîy,
Duwara Mansur wîy,
Kêrana KalMem û Turawîy wîy.
Bîn û bereket,
Ocaxa wê tim şeyn wîy.
Nav Xana weda
Ewlad, bûk û Zavay şîr helal
Kêym newîy.

Türkçesi:

Hızır hanesi ola,
Mansur'un duvarı ola.
Kal Mem ile Turabinin direkleri ola.
Bîn bereket,
Ocağınız daima şen olsun.
Hanenizin içinde,
Helal süt emmiş; evlat, gelin ve damat
Eksik olmasın

Yeni yapılan bir eve ilk defa girilmişse, ya da yazın yaylaya gidilmiş uzun bir süre ocağa dönülmemişse dönünce aşağıdaki dualardan biri okunur. Bu duaları değişik bölgelerde değişik kişiler tarafında değişik, değişik okunduğu gözlemlendi.

Eşik (Şê mug) Duaları

I.

Xızır Xana we şeyn ke,
Tuju evlad,bûk û zavake.

Türkçesi:

Hızır evinizi şenlendirsin,
Evlat, gelin damatla doldursun.

II.

Nefesa Heq hundurva
Qeda û bela derva

Türkçesi:

Hak nefesi içeri,
Kötülükler belalar dışarı.

III.

Xana Xızır wîy
Cemcivat keym newîy
Ji afatan dûr,

Nige Xızır, Pîran
Tîm ber Şemûga weda wîy

Türkçesi: —

Hızırhanesi ola,
Cem cıvâtı bol ola,
Afatlardan uzak,
Pirlerin Hızır'ın izi
Eşğınızde eksik olmasın.

IV.

Xana Xızır, Kaniya Mûnzûr

Türkçesi:

Hızır hanesi, Munzur çeşmesi ola.

YAZARIN ÖZGEÇMİŐİ

Seyfi Mûxûndî, 1959 yılında Dersim'in Mazgirt (Mêzgir) ilçesine bağlı Dankent (Muxundi) beldesinin Seyde Gaze mezrasında dünyaya gelir. İlkokulu Dankent, Dersim, Kutudere, Pülümür-Kırmızıköprü ve Nazimiye-Kirik ilköğretim okullarında okur. Ortaokula, Elazığ Devrim Ortaokulunda başlar, 1973 yılında Denizli Merkez Ortaokulunda bitirir. 1976 yılında Tunceli Öğretmen Lisesi'ni, 1978 yılında Denizli Eğitim Enstitüsü'nü bitirdikten sonra 1979 yılında Konya'nın Ilgın ve Yunak köylerinde sınıf öğretmenliği yapar. Mardin Eskikale, Çukuryurt ve Mazıdağı YİBO'da sınıf öğretmenliği yaptıktan sonra Konya'ya döner. Halen Konya'nın Ereğli ilçesinde yaşamaktadır.

Bamasur (Baba Mansur) Ocağı'ndan olan yazar, Alevi tarihi ve Aleviliğin Batını tarihi üzerinde alan araştırmalarını yapmaya devam etmektedir.

Seyfi Mûxûndî, Munzur dergisinde on yıldan beri araştırma ve derleme yaptığı konular ile ilgili yazılar yazmaktadır.

Seyfi Mûxûndî

ALEVİ KÜRTLER'DE DUA VE GÜLBENKLER (Kurmançça - Türkçe)

- * Alevi Kürtler'in "ibadet dili" nedir?
- * Alevi Kürtler ile Alevi Türkler'in ibadetlerinde
"ortak ögeler" var mıdır?
- * Alevi Kürtler "ibadetleri"ni nasıl yerine getirirler?
- * Alevi Kürtler'de "eren" ve "evliya" var mıdır?
- * Alevi Kürtler'in dua ve gülbenklerinde
"Hz. Ali"nin ve "Hz. Muhammed"ın adı geçer mi?
- * Hem Kurmançça hem de Kırmançça
konuşan Aleviler Kürtler'in ibadetlerinde
"ortak ögeler", "sıfatlar" nelerdir?
- * Alevi Kürtler'de hangi "dua" ve "gülbenkler" var?

* * *

Elinizdeki kitap Dersim'de Kurmançça (Kurmancki) konuşan Alevi Kürtler arasında yapılan bir derleme çalışmasının ürünüdür.. Kitapta, dua ve gülbenklerin yanısıra anlatılan efsaneler ile kutsal mekânlara dair bilgileri de bulacaksınız.

ISBN: 978-605-62261-7-5

